СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА LII

ФИЛОСОФСКИ И ФИЛОЛОШКИ СПИСИ

КЊИГА 13.

ПАЛЕОГРАФСКА И ЈЕЗИЧКА ИСПИТИВАЊА О МИРОСЛАВЉЕВОМ ЈЕВАНЂЕЉУ

ОД

Д-ра СТ. М. КУЉБАКИНА

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ
СРПСКА МАНАСТИРСКА ШТАМПАРИЈА
1925.

Цена 20 динара.

ПРЕГЛЕД

Издања Српске Краљевске Академије Наука и Уметности.

Академијине су књижаре **Св. Б. Цвијановића и Кона** у Београду.

(Књига означених звездицом * нема више на продају).

I. Глас (првог разреда), књ. 1—50.
II. Глас (другог разреда), књ. 1—64.
III. Споменик (првог разреда), књ. 1—13.
IV. Споменик (другог разреда), књ. 1—51.
V. Годишњак I—XXXII (1887—1923.).
VI. Етнографски Зборник књ. I—XXXII.
Прво одељење. Насеља и Порекло становништва, књ. 1—18.
Друго одељење. Народ и народни живот, књ 1—15.
VII. Зборник за Историју, Језик и Књижевност Српског Народа.
Прво одељење. Споменици на српском језику, књ. 1—12.
Друго одељење. Споменици на туђим језицима, књ. 1 и 4.
VIII. Дијалоктолошки Зборник, књ. I—II.
(Садржину и цене види на корицама ових издања).

IX. ПОСЕБНА ИЗДАЊА, Књ. I—LII.

Књига:

1. Приповетке.

II. (1). — Л. К. Лазаревић, Он зна све. — С. Матавуљ. Ново Оружје. — Б. 1890, 16°, 129. — Цена 2 дин.

2. Споменици.

*I. (1). — Спомен на тужну свечаност приликом смрти Др. Јосифа Панчића првог председника Српске Краљевске Академије. — Б. 1888, 8°, 50.
IX. (2). — Споменица о преносу праха Вука Ст. Караџића из Беча у Београд 1897. — Б. 1898. X. 389, са две слике. Цена 3 дин. (Види и Споменик VII (други разред 6).
*XIV (3). — Свечан помен просветном добротвору покојном Димитрију Стаменковићу, трговцу из Београда, 8. септембра 1900. год. — Б. 1901 8°, 53 (са сликом).
XVI. (4). — Свечан помен просветном добротвору покојном Нићифору Дучићу, архимандриту и академику, 22. априла 1901. год. — Б. 1901. 8°, 49 (са сликом).
XXII. (5). — Стогодишњица српског устанка, свечан скуп Српске Краљевске Академије 7. септембра 1904. — Говор г. Љуб. Јовановића. — Б. 1904. 8°, 63. Цена 2 динара.
XXVI. (6) — Др. Никола Крстић, Споменица издана приликом ступања у живот задужбине покојникове. — Б. 1908, 8°, 517 (са сликом). Цена 5 динара.

3. Науке природне и математичке.

*IV. (1). Јован Жујовић. Геологија Србије, део први. Топографска Геологија. — Б. 1893, 4°, VI, 334, са три карте и два листа скица. Цена 14 дин.
V. (2). — — — део други, еруптивне стене. — Б. 1900. 4°, XVI, 229, са 6 таблица микроскопских пресека. Цена 10 дин.
XVII. (3). — Ј. Цвијић, Основи за Географију и Геологију Македоније и Старе Србије с проматрањима у јужној Бугарској, Тракији, суседним деловима Мале Азије, Тесалије, Епиру и северној Албанији. Књига прва са 51. географском и геолошком скицом, профилима и фотографијама. — Б. 1906, 4°, VIII, 1—392. Цена 10 дин.
XVIII. (4). — — Књига друга, са 83 географске и геолошке скице, профила и фотографија у тексту и 19 фотографија у прилогу. — Б. 1906, 4°, 393—689. Цена 10 дин.

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА LII

ФИЛОСОФСКИ И ФИЛОЛОШКИ СПИСИ

КЊИГА 13.

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ
СРПСКА МАНАСТИРСКА ШТАМПАРИЈА
1925.

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ПАЛЕОГРАФСКА И ЈЕЗИЧКА ИСПИТИВАЊА

О МИРОСЛАВЉЕВОМ ЈЕВАНЂЕЉУ

ОД

Д-ра СТ. М. КУЉБАКИНА

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ
СРПСКА МАНАСТИРСКА ШТАМПАРИЈА
1925.

AS
346
.B53
knj. 52

ПРЕДГОВОР.

Године 1897 изашло је на свет раскошно, чак и јединствено, издање Мирослављева Јеванђеља, — можда најстаријег споменика српског језика: као што каже његов запис, споменик је писан за кнеза Мирослава, сина Завидина, који је био жупан у Хуму г. 1169—1197, док је Вуканово Јев. писано свакако после 1199 г., а најстарија од повеља које су нама сачуване, бана Кулина, 1189. године.

Г. академик Љ. Стојановић који је спремио ово издање Мирослављева Јеванђеља додао му је „Прилоге" у којима је лепо и концизно изнео све важније палеографске и језичке особине овог споменика и његову општу карактеристику у погледу редакције превода, тако да се свако ко хоће да пише о Мирослављевом Јеванђељу, о његовом правопису, језику и о редакцији његовог текста, — после овога чланка г. Љ. Стојановића налази у знатно олакшаном положају.

Простор који је г. Љ. Стојановић одредио за своју карактеристику споменика није му допустио да дâ нешто сасвим исцрпно у свим правцима. Међутим овај споменик више него ли ма који други заслужује да се посвети нарочита пажња свим питањима која су са њим у вези.

Палеографској и језичкој страни овога споменика и његових старијих оригинала посвећен је овај рад.

Садржај.

Стр.

Предговор V

Садржај VII

I. Палеографска страна споменика . . . . . 1—21

1. Колико је руку писало споменик . . . . . 1—8

2. Карактеристика облика појединих слова . . . 8—15

3. Употреба појединих слова . . . . . 15—21

I. Старословенска подлога Мирослављева Јеванђеља . 21—95

1. Питање непосредног оригинала његова и његове старије несрпске основе . . . . . 21—24

2. Општа карактеристика старословенске подлоге споменика . . . . . 24—27

3. Главне црте старословенске подлоге . . . . . 27—34

Екскурс о слабим ъ и ь . . . . . 35—47

4. Старословенска подлога Мирослављева Јеванђеља у морфолошком погледу . . . . . 47—65

Деклинација именица . . . . . 47—53

Деклинација заменица . . . . . 53—54

Бројеви . . . . . 54—55

Члан 55

Придеви и глаголски придеви . . . . . 55—56

Глаголски облици . . . . . 56—65

5. Синтакса 65

6. Лексика . . . . . 65—95

III. Језичке одлике српског порекла и чињенице унесене од Србâ-преписивачâ . . . . . 95—111

1. Главна рука . . . . . 95—110

2. Друга рука (Глигоријева) . . . . . 110—111

Закључци . . . . . 111—112

Допуне, исправке и важније штампарске грешке . . . 113—114

Регистар . . . . . 115—118

Списак скраћеница . . . . . 119—120

I. Палеографска страна споменика.

Као што је познато, рукопис има 360 страна; свака је страна (41,8 cm. висине и 28,4 cm. ширине) писана у два ступца по 23—22 реда. О ретком по уметничком значају орнаменту рукописа после онога што су већ говорили истакнути познаваоци предмета, могу расправљати само стручњаци историје уметности.

1. Колико је руку писало споменик.

У погледу питања, колико је руку писало споменик, има извесних тешкоћа; првих се 88 страна рукописа мало разликују од осталих (89 скоро до краја) у овом погледу, — и то у главноме тиме, што су црте слова у почетку дебље него у осталоме делу рукописа. Љ. Стојановић тврди: „На први поглед изгледа да су рукопис писале две руке, једна до стр. 89, а друга одатле до краја. Али кад се боље загледа, види се, да је рукопис писан једном руком, па је неко доцније или зато што су слова од влаге или чега другог била избледела, или што му се чинило да су слова према величини сувише танка, поново преко њих превлачио и задебљавао их. Да је заиста превлачено види се по акцентима ", који су често остали необновљени, и по ѳ и ρ које је код писца било узано, а обнављач их градио ширим. И у репродукцији на стр. 22 и на великим странама то обнављање се јасно види. Обнављач је дотерао до стр. 89, па напустио, али на стр. 151 обновио је неколико врста, које су јамачно биле нечитке. Докле иде ово обнављање, дотле су између врста дописиване и пропуштене речи, од којих неке изгледају такође обновљене, а друге не. Како се та дописивања прекидају са обнављањем, лако је могуће да је тај дописивач био и обнављач. По писму судећи дописи нису млађи од XIV. века." (203 с.)

Другог је мишљења у истом питању П. Лавровъ: „Г. Стояновичъ думаетъ", каже он, „что рука во всей рукописи одна и таже, что различіе произошло только отъ того, что первые листы позднѣе, въ XIV в., вновь были обведены чернилами. Намъ ка-

жется, что это не совсѣмъ вѣрно. Нельзя отвергать большого сходства письма той и другой части евангелія. Но есть въ нихъ и такія различія, которыя не зависятъ отъ подновленія письма. Если сравнить киноварное письмо въ той и другой части рукописи, оставшееся безъ подправокъ, то обращаетъ вниманіе различіе начертаній отдѣльныхъ буквъ. Такъ в и с въ первой части пишутся съ значительнымъ закругленіемъ верха и низа, во второй, какъ уже выше отмѣчено, было иначе. Въ полномъ соотвѣтствіи находится написаніе этихъ буквъ и въ текстѣ. Иначе пишется на первыхъ листахъ ж. Въ немъ боковыя линіи приставлены къ средней прямой. У ѵ верхняя часть часто меньше, чѣмъ во второмъ почеркѣ. Самая форма отдѣльныхъ начертаній этой буквы разнится тѣмъ, что есть болѣе закругленная на подобіе чашечки верхушка, а есть и менѣе закругленная съ идущими въ сторону отъ прямой черточками, нерѣдко очень короткими. Чаще ѵ пишется такъ, что тонкая длинная линія доходитъ почти до самаго верха строки."[1])

Питање је, ко има право, да ли Љ. Стојановић, или П. Лавровъ. Пошто сам проучио цео рукопис у погледу на ово питање, дошао сам до закључка, да ни једно ни друго мишљење није потпуно тачно.

Да је цео рукопис писан једном руком, као што мисли Љ. Стојановић, није тачно; није потпуно тачно да је „дописивач био и обнављач", како он каже; па и акценти тешко да могу служити као доказ да је тачно мишљење г. Стојановића, јер је сумњиво да су они подједнаке старине са рукописом. Али, са друге стране, нису ни опажања П. Лаврова потпуно тачна нити је изведен из ових опажања тачан закључак, јер узајамни однос првих 88 страна и осталих у погледу самог текста који је писан црним мастилом, није исти какав је између једне и друге руке у цинобарним натписима.

Ствар стоји, по моме мишљењу, овако.

Главна се рука потпуно јасно јавља почињући од 89 стране; на 151 страни, како је тачно напоменуо г. Стојановић, обновљено је 7 редова, али тако, да опет не остаје никакве сумње, да они припадају истој руци: остављајући на страну те редове и још један превучен ред на 94 б (шести ред), главна рука иде све до 358 стране; првим се ступцем ове стране завршује главна

[1]) Палеографическое обозрѣніе кирилловскаго письма. Энциклопедія славянской филологіи, вып. 4. 1. 1915 г. Петроград. 180 с.

рука. Други стубац 358 стране, 359 и 360 (последња) стр. несумњиво су писане другом руком и то руком Глигоријевом, који завршује 360 страну познатим записом: азъ писахъ . алѣ : глиголъ (испод мање заставице, па онда испод мало веће —) азъ грѣшныи глиголие диякъ недостоинъı нарещисе диякъ · заставихъ сиѥ єкнѓлие · златомь · княжю вѣкославномѹ · мирославѹ · сноу захидиноу · а мне гдн · неразбѣди грѣшнаго · нъ сохрани ме себѣ · дѣ ми естъ ѓне жалъ · тебѣ работавши княжю своемоу гсподу · дѣ мне не хранiши грѣшнаг ·:· [1]) Истом руком је писан краћи запис на 355 стр. ѓи ѳѕ мои щедръ и многомѣстивъ. Помилоуи ме своею мѣстию григориѣ · грѣшнаго · некли бъıхъ оу господина оу милости бъıлъ · на те оупваю.[2])

На 358 с. опет налазимо још краћи запис: коньчахъ сь бжиею помощию аминь.[3]) Али тај запис није писан руком Глигоријевом, како се види из облика слова а и м, него је писан оном истом руком којом је писан већи део рукописа (88—358а).

На крају рукописа (360б) испод последње шаре (цинобаром) истом руком (којом је писан део споменика 89—358а) додато је име варьсамелеwнь.[4]) Додуше, слово м и w немају форму која је обична за главну руку, али опет а, е и општи карактер писма дају право за такво тврђење.

Разлика у облику појединих слова једне и друге руке: 1) руке већег дела рукописа (89—358а) и 2) руке Глигорија може се врло лако утврдити: исп. слова а, е, м, р, оу односно ѹ, ѣ, w, ꙗ.

1) 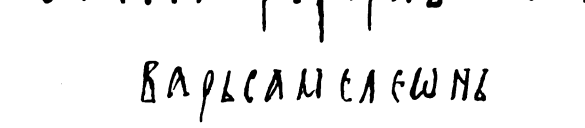

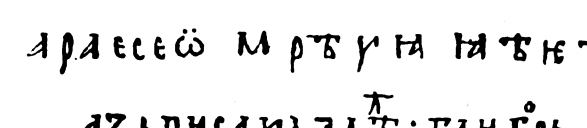

2) 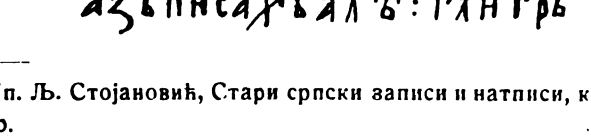

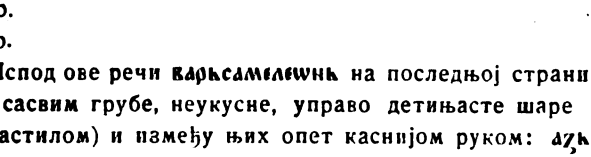

[1]) Ўп. Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, књ. I (1902), 3 с.

[2]) ib.

[3]) ib.

[4]) Испод ове речи варьсамелеwнь на последњој страни рукописа има само две сасвим грубе, неукусне, управо детињасте шаре каснијег доба (црним мастилом) и између њих опет каснијом руком: азъ писахъ.....

Као што видимо, за главну (1) руку карактеристично је ѧ са дугачким кружићем који почиње од врха основне црте, док код Глигорија (2) он је додирује скоро по средини; слово м има код главног преписивача много крађу средину, него ли код Глигорија; слова ρ, ч имају код Глигорија чешће много краћи реп, него ли код главног преписивача; слово ѣ разликује се код једног и другог тиме, што попречна цртица код главног стоји ниже, а у вези са тим је горњи део основне линије изнад ове попречне цртице код Глигорија јако скраћен; слово ш има код Глигорија крађу средњу црту, док су код главног преписивача све три црте подједнако високе; разлика у облику слова ѫ налази се у вези са различним обликом слова ѧ. Што се тиче ѥ и є, Лавров има донекле право, кад бележи разлику у форми тих слова у цинобаром писаним словима једне и друге руке; разлика је у томе што су у једном случају горњи и доњи део ових слова у већој мери заокругљени него ли у другом. Заиста овом се цртом обично карактеришу слова ѥ и є на стр. 358б до 360б, које је писао Глигорије. Али треба приметити да се код Глигорија по некад јавља потпуно исто є (па и ѥ) као и код главног преписивача: исп. є на 360б (у речи сѫдии) и у запису на 355 с. (у речи мл҃стию), а и ѥ у истом запису (у речи бѣ):

Али ту истоветност код слова ѥ у појединим случајевима можемо утврдити само у погледу на особину о којој говори Лавров; иначе опажамо између ѥ главне руке и Глигоријевог ѥ битну разлику: код главног преписивача унутрашња цртица има облик чекића, док код Глигорија она је скоро увек права.

Пошто смо утврдили да су Мирослављево Јев. преписивала несумњиво два лица, можемо прећи на питање ко је од њих писао први део рукописа од 1—88 с. и чији су натписи писани цинобаром у првом и другом делу Јеванђеља. Изгледа да Љ. Стојановић има право, кад тврди да је први део рукописа писала иста рука која и остали рукопис, али изузимајући стране 358б до 360б, као што смо горе утврдили.

Љ. Стојановић има право кад тврди да је овај први део рукописа био доцније обновљен, т. ј. да су слова из непознатог разлога доцније превучена. То се обнављање заиста јасно види на неким странама и у његовом издању. Она рука која је превукла слова, није могла тиме потпуно променити првобитне

њихове облике, те се с тога види још и сада опште порекло првог и другог дела рукописа: исп. ова превучена слова ѧ, ѥ, ѫ, ѯ, ѵ, ѣ, ѡ, ѿ са истим словима прве и друге руке:

1) : прва рука (89—358а)

2) : друга рука (Глигорије)

3) 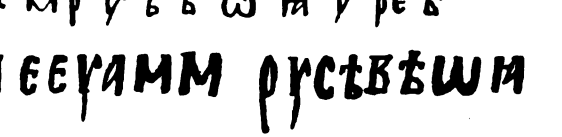 : 1—88 с. с.

Иако је дакле слово ѥ превлачењем заокругљено горе и доле, оно је опет сачувало у средини онај чекић, који је карактеристичан за главног преписивача. Слово ѵ свакако има у тексту 1—88 више сличности са тим словом код главног преписивача, него ли са обликом који налазимо код Глигорија:

1) 1—88 с.

2) 89— 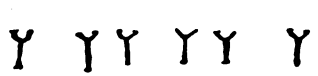

3) Глигорије: 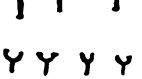

Слова ѯ и ѵ честопут имају дугачак реп:

У осталоме превлачење је свакако могло у неколико покварити првобитан облик слова и тиме се можда тумачи што је катkад горњи део слова ж јако скраћен, а тако исто и она незнатна разлика у слову ѵ о којој говори г. Лавров:

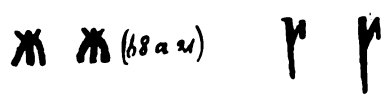

Засебно треба проучити оне речи у првом делу рукописа (1—88 с.), које су биле додате између редова, а тако исто и натписе који су писани цинобаром. П. Лавров је тачно опазио разлику између натписа писаних цинобаром у првоме делу рукописа и у делу који припада главној руци у погледу појединих слова, само није извео из овог опажања тачан закључак. Ствар

је у томе што те натписе у целом првом делу рукописа није писала иста рука која је писала сам текст првог дела, него их је писао Глигорије, као што се јасно види из облика слова а, є, м, ѣ, ѡ, ρ, ѵ:

Али и у другом — главном делу рукописа (89—358 с. с.) наслови и стихови су већином писани истом руком Глигоријевом и то црвеним мастилом; на 293 с. испод текста истом је Глигоријевом руком писано: прво цинобаром вѣ а҃ѣл · м па онда је продужено црним мастилом: ѣсто (дакле мѣсто) псаломь · й҃ · а҃ · ѳ҃ · ѕ҃ · вскрѣни бє соудн зємли д конька · пои..... Тако исто на 228 с. један је део наслова писан црним мастилом руком Глигорија, а други — црвеним (228б 4—6). На 311а$_2$ натпис (црвеним) писан је Глигоријевом руком, тако исто 311б$_{11}$ и т. д.

Али поред тога неке је наслове у другом делу рукописа писала (цинобаром) главна рука: тако например на с. с. 202, 203, 205, 206, 207, 211, 213, 214, 216 и т. д.

На неким странама налазимо у цинобарним насловима и главну руку и руку Глигорија.[1])

Најзад, што се тиче речи дописаних црним мастилом између врста у првоме делу рукописа, неке су од њих писане танким цртама, неке пак дебљим.

У оним додатим речима које су писане танким цртама, лако се запажа подударање појединих слова са словима код Глигорија: м, ѣ, ρ, ѡ, с, є, а, ѵ, ѡ (уп. м на 46, 49б, 50, 54, 74; ѣ — на 29, 74, ρ на 23, ѡ на 12 с., с на 26, 74, є на 74, а на 50, 74; ѡ на 55, 26 с. с.)

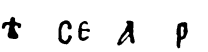

Додуше облик слова а каткад се у већој мери приближује облику главне руке, али се опет разликује од њега положајем и карактером кружића. На 49 с. слово є има у средини чекић;

[1]) Г. Љ. Стојановић усмено ми је напоменуо да је цео рукопис могао бити писан једном руком, само да је преписивач на крају по свршетку текста Јеванђеља променио карактер свога рукописа. Али овако често мењање рукописа у току преписа самог јеванђелског текста које се каткад јавља само у једном реду, као што на 202, 203, 205, 223 с., 311 с. и другим, — не би било вероватно; сем тога јасно се опажа разлика између једне и друге руке у погледу на облике појединих слова: ѡ, м, с, є, а и т. д. — исп. горе.

слово ѣ има нешто већи врх, него ли обично код Глигорија на 358б—360 (исп. 29 с.; 74 с.) Али ова ситна отступања могу се објаснити тиме, што се Глигорије, додајући речи које је изоставио главни преписивач, каткад и несвесно угледао на облике које је видео тог момента у тексту; али се опет карактеристичне црте његове руке јасно огледају у његовим коректурама. Исте црте његове руке опажамо и у додатим речима у првом делу рукописа, које су писане дебљим цртама: исп. м на 2, 3 с., ѣ на 56, ы на 12, с на 56, ѳ на 56; а, ѥ, ы на 12 с.

На тај начин долазимо до закључка, да је дописивач, који је додао све речи изостављене у првом делу рукописа, био исти Глигорије који је писао и стр. 358б—360 а и већину натписа.[1])

Тешко је дакле примити да је дописивач био и обнављач, како је мислио Љ. Стојановић.

Исто је тако тешко примити да је онај који заставки Мирослављево Јеванђеље, споменик од високе уметничке вредности, био и обнављач првог дела рукописа. Ово неукусно обнављање, које је само покварило рукопис, највероватније, припада каснијем времену, као што том времену припадају и акценти. Везати акценте са главном руком Мирослављевог Јеванђеља није могућно, а исто тако ни са Глигоријевом руком, јер се они не јављају у осталом рукопису од 88 с. ни један пут. Што су ови акценти по некад блеђи, може бити зато што је такво било мастило; а кад би били обновљени, и онај који је ове акценте додао и онај који је их обновио, учинили су то тек у касније доба. Акценти дакле не могу служити као доказ да је први део рукописа обновљен, и ако је то обнављање и за мене и за Љ. Стојановића несумњиво. Везати пак обнављање са дописивањем, као што то чини Љ. Стојановић, сматрам да је немогућно.

На крају ћу додати претпоставку да је име *Варсамелеон* додато на крају рукописа, и то главном руком, име главног преписивача.

---

[1]) Изнад ѡ у речи ѡчнѣ 55б и у речи ѯлаѣ изнад ы има две тачке; али и код Глигорија изнад ѡ налазе се тако исто две тачке на 359б, и 360а 11. Понекад налазимо у додатим речима акценте, изнад ѥ (63а), изнад и (54, 50а), али су ови акценти могли бити додати и касније.

Варсамелеон је можда писао цело Јеванђеље, као и мањи део натписа и стихова; Глигорије пак „застави" Јеванђеље, поправио је текст, допуњујући изостављене речи и написао већи део натписа и стихова.

Као што је познато, на 71 с. рукописа изнад слике св. Јована налазимо натпис: ѡвань ѡатіста и то врло ситним словима; али ипак се може са довољно вероватноће узети да су те две речи написане Глигоријевом руком; бар нема ничега што би сметало овој претпоставци. Ако је тако, онда се може са овом интересантном чињеницом заиста довести у везу западни карактер орнамента Мирослављевог јеванђеља, као што су неки већ и чинили. Љ. Стојановић у своме чланку доводи ово питање у везу са једном интересантном лексичком цртом нашег споменика. Он наглашује да се у споменику јавља десет пута у натписима позната западна реч мьша, а поред ње 6 пута литоѵ = литурђија; „али због ових многих подмлађивања", каже г. Стојановић „не бих рекао да је она била и у оригиналу преписивачеву, већ је преписивач као обичну му, писао место литоѵргиѣ која је реч била у оригиналу му, па је он и њу неколико пута задржао... У овоме имамо потврду да је ова реч и у овом облику живела још крајем XII века у нашим западним крајевима и код православних осим, ако би по оном ѡвань ѡатіста узели да је Глигорије био католик". (214 с.)

Поводом тих интересантних претпостаавака Љ. Стојановића можемо напоменути да је од свију могућих објашњења најмање вероватно оно које доводи у везу реч мьшѣ са личношћу Глигорија као католика; јер од десет примера те речи, 5 припадају руци Глигоријевој (281б $_{18}$; 232б $_{17}$; 238б $_{17}$; 271а $_{21}$; 274а $_{17}$), а других пет (281б $_{19}$; $_{23}$; 213б $_{7}$; $_{11}$; 298б $_{10}$) — главној руци (т. ј. можда Варсамелеону). Реч пак литоѵ = литоѵргиа припада искључиво главној руци, а никако Глигорију.

2. Карактеристика облика појединих слова.

Проучавајући палеографски Мирослављево Јеванђеље треба имати на уму с једне стране облике појединих слова, а с друге — употребу њихову. Што се тиче облика појединих слова, можемо рећи да се Мирослав. у главном слаже са осталим јужнословенским споменицима друге половине XII века, час чувајући старије облике XI века, час их мењајући на начин како су промењени и у другим споменицима исте епохе. Тако например

старији облик слова ѣ који налазимо у јужнословенским споменицима XI века, има као своју карактеристичну црту, да му је попречна црта знатно спуштена. Од споменика XII века тај старији облик чувају још Добром., прва и друга рука Охритск., главна рука Слепч., Парем. Григор. Али се у главној руци Охр. и у Бол. (тако исто у Погод.) јавља новији облик ѣ са јаче подигнутом попречном цртом. Као што смо видели (уп. 4 с.) главна рука Мир. чува још старији облик, али код Глигорија већ налазимо новији. Што се тиче осталих најстаријих споменика, у Вукан. можемо наћи и старији и новији облик; слово ѣ Кулинове повеље претставља новији облик.

Старији се облик опажа и у Парем. Беогр. Нар. Библ. N 22[1]) (почетка XIII. века). Старији облик слова ѡ који налазимо у споменицима XI века, а и у неким XII века, очувала је главна рука (уп. горе 4 с.); али се и новији облик тога слова, који видимо код Глигорија, налази у споменицима XII века.: Лавров тврди да је ѡ у Добром. старо (op. cit. 58 с.), али се свакако на једном од његових снимака (в. 55 с.) види нови облик овог слова. Главна рука Охр. има новији облик, али прва рука — старији, као и Слепч. ап. Тако исто у Бол. налазимо и старији и новији облик. Облик који налазимо у Кулиновој повељи, пре би се могао назвати старим него ли новим, у неким случајевима је несумњиво стар; у Вукан., као и у Миросл. налазимо и један и други облик.

Облик слова н у споменицима XII века мало се чим разликује од форме XI века: каткад хоризонтална цртица заузима нешто виши положај, али се то исто дешава и у споменицима XI века[2]); каткад вертикалне црте нису потпуно паралелне, него им је у подножју размак мало шири, али се ово опажа у споменицима XII века релативно ретко, чак и спорадично (то исто у слову н); све ово у погледу на слово н вреди и за Миросл.; уп. и са врло високим положајем хоризонталне црте на пример на 212б $_{10}$, а са непотпуно паралелним вертикалним цртама на 121 б $_{8}$ (в. таблу).

Слово н у јужнословенским споменицима XII в. нема једне сталне форме; положај његове средње косе црте мења се у појединим случајевима.[3])

[1]) В. код Лаврова „Палеогр. обозр." 185 с. и даље.

[2]) Исп. „Охрид. рук. ап." XXX с. (§ 71.)

[3]) ib. XXXII (§ 75), XLIX (§ 105, 106.)

Ово вреди и за Мирослав., као и за Вук.: исп. обрасце овог слова на табли (в. их у издању Љ. Стојановића на 163а $_{12}$; 353а $_{11}$; 177а $_{8}$; 197а $_{10}$; 350а $_{4}$). Ни у повељи Кулиновој слово и нема своју сталну форму. Понекад вертикалне црте овог слова у Мирос. нису потпуно паралелне као што и код слова и: уп. на 161б $_{21}$, 193б $_{2}$ (в. на табли).

Слово к има горњи део нешто мањи од доњега, али то није ништа необично за споменик XII века, као и за споменик XI века.

Слово ц и код главне руке и код Глигорија има новију форму: десна вертикална црта спушта се испод линије, међутим у својем старијем облику цело слово стоји на линији. Али се новији облик овог слова јавља у појединим јужнословенским споменицима не само у XII, већ и у XI в. (Хиланд.). Вуканово Јев. и Кулинова повеља слажу се у овоме са Мирос.

Слово а изгубило је стару форму врло рано: већ у одломцима Унд. (вероватно с краја XI века) и у Добром. јављају се нове форме.[1]) Стога и облици тог слова у Мирос. нису од значаја за хронологију. У погледу на положај кружића према основној косој црти, облик слова који налазимо код главне руке, као што смо видели (3—4 стр.), знатно се разликује од слова код Глигорија. Паралеле овом облику главне руке можемо наћи у Болоњск. (исп. 33в; 103в на снимцима у издању Јагића). Што се тиче Кулинове повеље и Вукан., — у њима се облик овог слова слаже са облицима других јужнословенских споменика. Знак ы пише се различито код главне руке и код Глигорија и то у вези са различитим обликом а (исп. горе 3 с.); али оба се облика слажу у томе што хоризонтална црта која спаја један и други део слова, повучена је изнад средине слова. Па ипак ту немамо ништа оригинално, јер то исто налазимо и у споменицима XI века (Сав. Супр.), а у Охритск. та црта заузима још виши положај, исто тако и у Болоњск.

Разлика коју смо горе истакли (4 с.) између слова е Глигорија и главне руке, није од палеографског значаја: исту разлику између две руке налазимо и у Охритском ап., као што и у споменицима XI в. налазимо оба облика: средња црта с чекићем (Супр.) и без чекића (Сав.).

У погледу на слова ѵ и ж која обично играју важну улогу при одређивању старине појединих споменика, ствар стоји

[1]) Исп. „Охр. рук. Ап." XXV с. (§ 62).

нешто друкчије. Као што је познато, слово ѵ у најстаријим споменицима XII века још чува облик XI века, — облик чаше: тако је у Добром., у главној руци Слепч., у Охр. ап. па већином и у Болоњ. Али поред ове обичне форме у Болоњ. Пс. каткад налазимо и нову форму, — рачвасту. Овај новији облик слова поред старог налазимо такође у Парем. Григоровича, у Погодиновом Пс. и у каснијем делу Слепченског Апостола. У нашем споменику старији облик (чаше) најбоље је очуван на оним странама на крају рукописа које је писао Глигорије (358б—360) као и у оним редовима, који су писани његовом руком у осталим деловима рукописа, већином — цинобаром. Код главне руке старији се облик слова мање сачувао: често чаша није доста дубока, црте јој нису довољно округле, можда у вези са општим угластим карактером писма главне руке; свакако се јавља нека прелазна форма између старијег и новијег ѵ. Понекад десна црта чаше претставља продужење доње основне црте: упор. на 332а$_{10}$; 313б$_{22}$; 337а$_{19}$; 324б$_{4}$ (в. таблу); такву исту форму налазимо у Парем. Григор. У Вуканову Јеванђељу као и у Мирос.л., налазимо различне облике овог слова, опет у вези са разликом руке: једна старинска рука лепо чува облик чаше, на другим пак странама видимо новију форму, скоро потпуно исту каква је обично у XIII в. У повељи Кулиновој један пут је облик чаше очуван сасвим добро; у другим пак случајевима та је форма покварена: чаша је и сувише плитка са јаким скраћивањем левог краја, што је у вези са општим карактером писма које се доста разликује од правог црквеног „устава". Свакако, и у оним случајевима у којима је прави облик чаше покварен, немамо оне рачве, која је типична за XIII в.

Слово ж у Добромир. Јев. има још стару форму XI века: горњи део слова није мањи од доњег; то се вероватно објашњује тиме што Добромирово Јев. припада или првој половини или бар средини XII века. Доста је добро очувана стара форма слова у главној руци Слепченског Апостола; међутим у осталим споменицима друге половине XII. века опажа се мање више тенденција за скраћивањем горњег дела слова; ово скраћивање опажамо код главне руке Охритског Апостола, додуше — доста ретко; исто и у Болоњском Псалтиру, Парем. Григоровича. У Погодиновом Псалтиру, који по својој прилици морамо ставити у почетак XIII века, скраћивање горњег дела јавља се још у

већој мери. Оно се огледа много јасније и у Мирослављевом Јеванђељу, него ли у Охритском Апостолу и Болоњском Псалтиру; често пута је горњи део слова два пута мањи од доњег, ово вреди подједнако за главну руку, као и за руку Глигоријеву. То се исто може рећи за друга два најстарија српска споменика: повељу Кулинову и Вукан., тако да се може уопште утврдити у погледу на слово ж и слово ѵ да су се нови облици тих слова раније јавили у српској књижевности, но у маћедонским и бугарским споменицима. Нећемо засада изводити из те чињенице опште закључке, али ћемо напоменути да се у неким руским споменицима ново ж (са скраћивањем горњег дела) јавља још раније, него ли у српским (уп Галицко Јеванђеље 1144 г.[1]) Проучавајући облике појединих слова упоредно са облицима других јужнословенских споменика XI—XII века, нисмо још ништа рекли за слова старих носних самогласника. Не може бити никакве сумње у то да су та слова наслеђена у нашем споменику из ст.-словенског праоригинала, који претставља подлогу нашег споменика. Стога ћемо још говорити о тим словима у одељку, који је посвећен тој подлози.

Али и ту можемо напоменути ово: Мирос. употребљава ѧ (в. на табли под 15), ѧ и ѫ; ѫ се употребљава у најстаријем облику XI века, а и ѧ има старију форму: исту коју налазимо у Натпису 993 г. и у Хилендарским одломцима (в. таблу под 16); ѧ се у новој форми јавља само једанпут: на 275б $_{22}$ главном руком (в. на табли). Као што је познато, Кулинова повеља не зна за слова старих носних вокала, а и Вуканово Јев. их употребљава ретко, али чешће ѧ и ѫ.

Као наслеђе из старословенске подлоге двапут се јавља у Мирос. (код главне руке) слово за dz, и то у оном облику који то слово има у одломцима Ундољског и у Слепч.: (види таблу под 18); и у једном и у другом случају ово слово стоји на месту старог z, а не dz: изꙁидь 265б $_{21-22}$; изꙁидь ib. 22. Иначе се увек у Мир. употребљава на месту старог етимолошког dz — ꙁ. У бројном се значењу употребљава знак ϛ: уп. 5а $_{2}$, 139а $_{13}$, 141а $_{21}$ и т. д. (в. на табли под 19).

Поред оних палеографских особина које Мир. има као јужнословенски споменик друге половине XII века, у њему налазимо и црте које су везане за његово српско порекло, затим

[1]) В. „Охр. рук. Ап.“ L с.

црте оригиналне, које не налазимо у другим споменицима исте епохе нити у нешто каснијим; најзад морамо забележити нека отступања у облицима појединих слова која нису стална, него се јављају само у појединачним примерима.

Као српски споменик Миросл. Јев. употребљава само ѣ, а у вези са тим ы (види на табли под 20) у којем су спајани први и други део слова; исто то налазимо у Кулиновој повељи; у Вуканову Јев. поред таквог ы чува се још и старије ы, ѣї. Спајање првог и другог дела тог слова одлика је XII века, као и замена првог дела његовог ѫ са ѣ: код главне руке Охр. налазимо ѣы са спајањем првог и другог дела а код прве руке неколико пута ы. Од споменика XI века једино Ундољ. употребљава такво ѫі, али тај споменик, као што је познато, у многоме чини прелаз од споменика старијих (XI века) ка споменицима XII века у погледу на карактер и употребу слова.

Друга маркантна српска црта коју налазимо у Мир., то је слово за глас који је постојао на месту старог палаталног г у позајмљеним грчким речима; нема сумње да се тај глас изговарао као ђ, те га стога налазимо у Кулиновој повељи за означавање ђ у речи градъмь, док се реч евангеліе пише у истој повељи са г. Као што је познато, у босанским споменицима XIII века употреба овог нарочитог слова проширена је: оно се употребљавало и у значењу ћ, међутим у Кулиновој повељи пише се још помокь, тисѣка.

У Мирослављеву Јев. употреба тог слова ограничена је на речи туђег порекла: евнѣліе 47а$_7$, 28б$_{21}$, 18б$_8$, 20а$_{14}$, 2а$_{15}$, 20б$_{21}$, 3а$_{11}$, 219а$_6$, 238б$_{18}$, 281б$_{23}$, 58а$_{19}$, 19а$_{17}$, 300а$_{22}$, 337б$_{16}$; параскевѣи 290б$_{18}$. 279а$_{20}$, 303б$_{11}$, 302б$_3$, 292а$_{10-11}$; анѣлъ 316а$_{12-13}$; єлюпѣть 321а$_{3,11}$; єлюпта 321а$_{15}$, єлюптѣ 321б$_{16-17}$; (н)емон—257б$_3$, 287а$_{5-6}$; 288а$_2$; 286б$_{14-15}$; 286а$_{22}$; 213б$_{10}$; витѣфанию 228б$_9$; пєню 310а$_4$; пєонѣ 6б ·; пєта 297а$_{11}$; пєнѣтьсимани 253б$_{10-11}$; пєоргиѣ 335а$_{18}$; пюрѣ 346а$_{18}$; срьѣки 307а$_{6-7}$; пюстины 305б$_{20-21}$.

У Вукан. пак налазимо то слово не само у туђој речи лєвѣить, него и у домаћој на месту српског ђ: хоѣаше.[1])

У погледу на сам облик слова опажамо разлику између Глигоријеве и главне руке: код Глигорија основна фигура слова (доњи део) има у пуној мери облик кирилског п; том је п додата

[1]) Исп. мој чланак „Зам. о яз. и правоп. Вук. Ев." 3 с. (Изв. отд. р. яз. и сл. III, 1898 г., 1142 с.). Исп. такође Лавров op. cit. 174—175 с. с.

горе вертикална црта (обично у средини), — уп. у речи ѥвнѣлиѥ црвеним на 2а 15, 3а 11, 28б 21, 18б 8, 49а 7; 303б 3 и т. д. (в. на табли под 21). Код главне се руке основни део слова јавља мање више смањен, а у вези са тим средња вертикална црта је већа, ово смањивање каткад је незнатно (290б 18, 302б 3 — у пола), а понекад веће; нарочито је смањен основни део фигуре у речи ѩюрѣѣ на 346а 18. Овом је ѧ на 346а 18 врло слично исто слово у босанским споменицима XIII в. (уп. код Лаврова, op. cit. 238 стр. — ту је основица још мања, а средња црта још већа). Облик Кулинове повеље врло је близак облику који налазимо код Глигорија: горња средња црта стоји ближе левој вертикалној црти, али је то вероватно само случајност. Овај облик слова — Глигоријев и Кулинове повеље морамо сматрати као најстарији. Вуканово Јеванђеље има новију модификацију не само у погледу на смањивање основног дела слова, него и у погледу на округли карактер те основне фигуре.

Што се тиче порекла овог слова мени оно засада није јасно. Слажем се са Лавровом[1]), кад вели да српско слово за г, ѣ мало личи на глагољско слово за г, нарочито ако узмемо на ум старији облик тог слова, јер је први део овог слова у каснијој, хрватској глагољици истоветан са основном фигуром српског слова за г, ѣ, то јест претставља кирилско п. Али, с друге стране, мислимо да није могућно доводити српско слово ѧ у везу са кирилским ѵ, како би то можда хтео Лавров:[2]) јер томе смета угласти карактер српског слова.

Као особине Мирослављева Јев., доста оригиналне за ту епоху, могу се сматрати облици слова ѳ и м (код главне руке). Слово ѳ у Мир. разликује се од истог слова других јужнословенских споменика (XI и) XII векова по томе, што стоји цело на линији, а у исто време и по томе што су његови кружићи необично мали (в. таблу).

Слово м у свима јужнословенским споменицима XI века има облик који у Мирос. чува Глигорије: средњи део линије спушта се до саме црте, а сем тога има у главном округлу форму; битна особина овог слова чува се још и у споменицима XII в.: у Добром., Охрит., Слепч., ма да каткад средњи део слова у Охр. (код главне и друге руке) има угласту форму.

---

[1]) op. cit. 175 c.

[2]) ib.

Али и Кулин. и Вукан. чувају стару основну одлику слова, иако у Вукан. средњи део слова поред обле форме има и угласту.

На тај начин видимо да облик слова м код главне руке Миросл. претставља отступање од обичне форме XI—XII века. Али је ово отступање безначајно по хронологију.

Напослетку треба забележити нестална отступања у облику појединих слова. Слово ѭ на последњим странама рукописа (339б—358б) кад је писано главном руком, има понекад смањени кружић; тако на 339б$_{22}$, 342б$_{5}$; 349а$_{6}$; 358а$_{10}$; 345б$_{21}$ (в. таблу).

Слово г има (али врло ретко: 152а$_{18}$ и 358б$_{1}$) у средини чекић, те претставља форму латинског великог слова F; два пут налазимо такво исто г у Вукан., али ово није српска особина, јер то исто налазимо и у Бојанском Јеванђељу.[1])

Слово л поред обичне форме има каткад и варианте, који нису од палеографског значаја: уп. на 323б$_{3}$ и на 145б$_{16}$ (в. таблу); паралеле овим облицима могу се например наћи у Охритск. (као у Мирослав. на 323б$_{3}$ — код прве руке Охр., а као у Миросл. на 145б$_{16}$ — код друге руке Охрит.). На 192а$_{9}$ писац је заборавио да метне цртицу у троуглу слова ⍋.

Међу црвеним словима на 158а$_{15}$ и 57а$_{1}$ налазимо облике слова ѣ који отступају од обичних (в. на табли).

Лигатуре слова мање више су обичне, какве се налазе и у другим јужнословенским споменицима XI—XII—XIII и идућих векова: везују се у једну палеографску целину ти (90а$_{6}$, 151а$_{17}$; 240а$_{14}$; 245б$_{16}$ и т. д.); нн (28а$_{12}$, 30б$_{6}$; 2а$_{7}$; 55б$_{7}$; 163б$_{23}$ и т. д.); нн (9б$_{11}$, 175а$_{3}$, 266а$_{5}$, 260б$_{20}$ и т. д.); ци (295б$_{7-8}$); ци (192б$_{6}$); нѣ (29а$_{18}$); ан (5а$_{17}$); ши (24а$_{20}$); чи (277а$_{10\ 11}$; 175а$_{5}$); ин (265б$_{3}$) ми (151а$_{20}$, 74б$_{11}$; 148а$_{8}$); мц (148б$_{7}$, 304б$_{13}$, 305а често, 297б$_{2}$, и др.); ны 2а$_{2}$.

3. Употреба појединих слова.

Ово питање заслужује да се о њему засебно проговори.

Слово і (у Миросл. увек без тачке) у споменицима XI века употребљава се релативно ретко, већином у почетку речи и иза самогласника, каткад и на крају речи. Јужнословенски споменици XII—XIII века употребљавају ово слово чешће;[2]) сем тога

[1]) Уп. „О яз. и правопис. Вук. Ев" 3 с. (= Изв. Отд. р. яз. сл. III, 4 кн. 1898 г. 1142 с.)

[2]) Детаљније в. Охр. рук. ап. XXXI с.

се оно пише у њима и иза сугласника. Мирослав. Јев. се у томе погледу придружује већини споменика XII—XIII века: у њему се і употребљава врло често[1]) и у сваком положају; не само ісѣ, і (свеза), імѣ, інѣ, ідю, іди, ідѵ, імаши и т. п., него и погѵбіти (70б 21), сѣбіраѣть (32б 8—9), оѵбіти (26а 5), швісѣ (316а 13—14), година (53б 22 и др.), дівна (141а 19) и т. д. Све ово вреди за главну руку. Код Глигорија нема примера са і; додуше материјал је ту оскудан.[2]) Сличну разлику између старијих споменика (XI века) са једне стране и споменика XII—XIII в. са друге опажамо у погледу на употребу слова w: у старијим се w употребљава доста ретко, обично у почетку речи, а у средини речи само иза самогласника.

Одломци Ундољског претстављају у томе прелаз од старословенских споменика ка јужнословенским XII—XIII в.: у њима већ налазимо примере као: нарwдѣ, мноѕw, добрwѣ; употреба овог слова у главноме се проширује у споменицима XII века мада не у свима подједнако.[3])

У Мирос. Јев. w се употребљава врло често, најчешће у почетку речи: wвласть 129б 9, wвѣщь 58б 10, wбычаю 322а 21, 249б 8, wтрочѣти 318б 21; wсюдиши 285б 14, wдрѣжаше 150а 19, wсѣкврѣнити (sic.) 125б 21 и т. д.; особито се често налази w у предлогу ѿ (са идућом именицом или у вези са глаголом) односно ѿѣ, wтъ; у форми от (в. на табли под 29), отъ налазимо овај предлог врло ретко.[4]) Али има доста примера, када w налазимо у средини речи не само иза самогласника, него и иза сугласника: не само иwана, коwža (314б 19) и сл., него и ѣкw (215а 10, 230а 20), ѵтw 204б 8, 106б 19, 106а 11; ктw (107б 21, 116а 23, 86а 5, 232а 21, 96б 17), ѵѣтw 341б 20; какw (179б 22, 138а 19, 238а 6, 96а 13, 103б 19); такw 216а 2; оѵбw 167б 11, кw (134а 18, 74а 10); дw 321а 12; пw 134а 21, 208б 1—2; овогw 127а 14; дроѵгагw 275а 18) Адиногw 54б 4—5; моегw 27б 19; нарєѵенw 323а 6; стоєщагw 228а 11—12. Ово је карактеристично за главну руку. Код Глигорија w иза сугласника не пише се.[5])

---

[1]) Примера има на стотине.

[2]) Сличне примере налазимо и у Вукан., али у којој мери, не бих могао сада да изнесем. У Кулин. повељи 1189 і нема.

[3]) Уп. „Охр. рук. ап." XXXII—XXXIII с. с.

[4]) от 46а 9, 144а 10, 107а 15, 245б 8; отвєщавъ 147а 12—13; отврьзѣ 46а 18; отврѣста 39б 15; отъкєща 24а 17—18; отвєщавше 162б 12—13.

[5]) У Кулин. само у предлогу wд, wйца, wсемъ —, иwвана.

За самогласник у код главне руке употребљава се, поред уобичајеног јужнословенског знака оу, — и само његов други део — у.

Као што је тачно напоменуо Љ. Стојановић, у се јавља тек од 26 стране, и то не само на крају реда или речи, него и у почетку и у средини: уне 61б$_{10}$, 92б$_{14}$; увитн 70б$_{18}$; погувити 70б$_{21}$; зубь 62б$_{9}$ и сл. Од 50 с. употреба у постаје чешћа и тако иде приближно до 200—220; од 220 број примера са у поступно опада, али се у опет може понекад наћи до самог краја главне руке. Глигорије пак за у не зна, ни на 358б—360, нити у црвеним натписима које је он писао; међутим у црвеним редовима, писаним главном руком, може се наћи у, као и у самом тексту.

Глигорије радије употребљава лигатуру ѕ за оу: уп. цр҃ѕтвѕ 359б$_{5}$, w҃ьригнѕ 359б$_{16}$; новѕ 229б$_{18}$ (црним мастилом, али не у тексту јеванђеља); ѕелишитъ сѧ на 70б$_{14}$ у додатој изнад реда речи (превучено). И у речи ѥмѕ на 42а$_{10}$ ѕ изнад ѥм по свој прилици је додато од Глигорија или од које касније руке. Као што је познато, лигатура ѕ употребљава се већ у старословенским споменицима, иако ретко. У Кулиновој повељи налазимо ову лигатуру искључиво место оу, а у Вукан. само по неки пут.

Што се тиче у главне руке, свакако се тако често употребљавање тог слова место старијег оу може сматрати као оригинална правописна одлика нашег споменика, односно његовог српског оригинала; иначе се у, иако врло ретко, употребљава и у старијим споменицима чак и XI века (Супрасл.); од споменика XII века у налазимо код прве руке Охрит. Ап. али само по који пут.

За означавање сугласничке групе шт у Мирос. Јев. искључиво се употребљава слово щ. Ово није необично за споменик друге половине XII века. То исто имамо у Вукан. Јев.; повеља Кулинова 1189 г. пише що (других примера ове групе нема). Главна рука Охритског Ап. тако исто употребљава искључиво щ, а у споменицима XI века — Сав. Хил. Унд. щ несумњиво преовлађује.

Нарочиту пажњу привлачи употреба у Мирос. Јев. тако званих јотованих слова, пошто на основу опште слике те употребе у Мирос. можемо у неколико створити појам о старијој српској графици која није директно претстављена у старијим споменицима.[1])

[1]) Уп. напомене А. Белића у Гласу LXII, 220 и даље.

Од тако званих јотованих знакова Мир. зна само за ꙗ и ѥ, али и они се јављају као врло ретки изузеци. Обично се употребљава у Мир. у самом тексту једино ѣ у значењу ꙗ: ѣкѡ, ѣко 12а 21, 8а 16, 12а 14 и т. д., ѣвѣ 25а 17; ѣсти 124а 20; дивѣкола 33б 1-2; плиѣ 2б 5; бѣжиѣ 6б 16; корабльѣ 150а 13—14; авраамльѣ 20б 9; 10 и т. д.: дакле на свим местима, — у почетку речи и средини њеној иза самогласника и иза сугласника. Врло се ретко јавља а м. ꙗ: моиѣка 4а 16; сѣавшю 80б 9; — дѣаниѣ 29б 17—18; сѣа 19.

Они ретки случајеви ꙗ, које налазимо у тексту Јеванђеља, то јест код главне руке, — готово су увек ограничени једном погодбом, као што је тачно напоменуо Љ. Стојановић: испред овог ꙗ стоји ѣ: твоѣ ꙗко 216а 7; бѣ ꙗко 274а 4 и сл. (уп. ꙗко 7а 2., 168б 13 — ꙗка м. ꙗко, 176б 6, 150а 14, 302б 5, 2б 8, 9б 11, 135б 1, 145б 5, 82а 13, 3а 2; ꙗже 158б 23, ꙗмо 189а 14; ꙗвѣ 257а 9, 215б 2, 16; ꙗвисѧ 316а 13-14; 161а 21; ѓ. ѣꙗ 275а 6-7; вънѹтрьнѣꙗ 175а 6-7).

Овом правилу на први поглед не одговарају три примера главне руке: о сѣѣтꙋ 1б 1, бꙋ 1б 5; вѣѣꙗ(ѣко) 40б 10—11; али је интересантно, да и у овим случајевима имамо ѣ у претходном слогу (1б 5: кѣ мирѣ бꙋ); сем тога: оученци · ꙗко 161б 21 (црвеним словима, али ипак главном руком); на 321б 15 имамо кѣ снѣ ꙗвисѧ, али ту је канда и поправљено на ꙗ.

С друге стране, Глигорије радо употребљава слово ꙗ на свим местима, али то не у самом тексту јеванђеља; на 358б—360 имамо доста примера слова ꙗ: оустрѣмлениꙗ 358б 21; тѣоꙗ 358б 9; 359б 12; 360б 8 bis; разоумѣваꙗ 359б 19; излиꙗсѧ 359б 17; прѣпоꙗib. 8; кѣсиꙗ 359б 14; вънемлѣиꙗте 359а 4; диꙗкѣ 350а 18, 19; моꙗ 359а 7; нꙑнꙗ 360а 18; ꙗдѣ 359б 9; ꙗронѣ 359б 3; ꙗростию 360б 6; поношениꙗ 359б 8; изѣлꙗ 360б 6; ꙗко 359б 2, 7; а 21; 358б 18, 20, 8.

Истој руци (Глигоријевој) припада прѣпоꙗ на 225а 2 (црвеним словима), и на 74б14 црним мастилом, али изнад реда, додато је ꙗко; на 12а 7-9 опет у дописаним речима које свакако не припадају главној руци, — ꙁлаꙗ.

Јотованог ѥ код главне руке никако нема: реч вкѹплиѥ на 18б 8 написана је руком Глигоријевом, у речи коѥ на 25б 19 слово ѥ додато је изнад ко истом руком (ѥ има округао и врх и доњи део); реч дѣлаѥи на 12а 8—9 опет између реда није писала главна рука, већ можда Глигорије; на 54б 13 ѥ између редова опет је његово; на 71б 11 у речи сеѥе изнад е додато ѥ опет другом руком — не главном, него вероватно Глигоријевом; на 63а 10 11 између редова Глигорије је додао ѥсть (с са окру-

глим врхом и низом); на 76а 7 изнад реда додата је реч ѥмѫ. На 12 4 и је поправљено било на ѥ у речи иноѵѣдаго, па је горе додато дн (т. ј. ѥдиноѵѣдаго место иноѵѣдаго); на 15а 10 у речи ѥмлѣтѣ такође је било старо и поправљено на ѥ, а и на 5б 7 у речи ѥси ѥ писано је по остругапом тексту. Велико натписно Ѥ црвеним на 351а 1 спада у орнаменте. На тај се начин може несумњиво утврдити да главна рука није знала за ѥ, пошто вероватно то слово није било ни у непосредном оригиналу Мирослављева Јеванђеља.

Обрнуто, Глигорије који је поправљао текст, или му додавао нове речи са ѥ, употребљава ово слово и у последњим страницама свога рукописа: прославлѥ 358б 8; спсѥниѥ ib. 5; 10; ѥ҃зыкъ· ib. 16; ѥ҃зыцѣ 359а 1; помѷ҃ѡ҃ѥшѣ 359а 10; и у запису: сиѥ.

Као што је познато, употреба ѣ место ꙗ и ѣ место ѥ односно правопис који не зна за ꙗ, ѥ, правописна је традиција у основи глагољска: ѣ = ѣ и ꙗ, ѣ = ѣ и ѥ. Али се ова традиција није подједнако одржала код различитих јужнословенских споменика XI.—XII. века. Сав. Супр. Хил. знају и за ꙗ и за ѥ, али су Сав. Супр. писани на истоку, у Бугарској (за Хил. се не зна); у Македонском фрагменту ѣ = ѥ, ѣ = ꙗ: ѣстꙗ, вьсѣ, сѣказаниѣ и сл. У одломцима Ундољск. такође нема ни ѥ, нити ꙗ, већ се у њиховој гласовној вредности употребљавају — ѣ и ѣ. У Добром. се ꙗ, ѥ јављају врло ретко. У Охритск. главна рука употребљује ꙗ, али код друге руке ꙗ нема; слово се ѥ уопште употребљава врло ретко, — код прве руке један пут, а код главне по неки пут у значењу лигатуре иѥ. У Болоњск. налазимо ꙗ, али ѥ само двапут. Главна рука Слепченск. никако не зна за ѥ а и ꙗ се употребљава у овом делу рукописа само неколико пута; у Парем. нема ѥ, али се ꙗ употребљава редовно, чак и на месту етимолошког ѣ, у Погод. Пс. има и ꙗ и ѥ.

У Вуканов. Јев. имамо и ꙗ и ѥ; ѥ се пише чак и иза сугласника (пѥкѫсѣ 35 г, створиѳѥ 59 в), употреба пак ꙗ није везана за погодбу, под којом се јавља у главној руци Мирос., као што та погодба није ни од најмањег значаја за употребу ꙗ у српском Београдском Парем. бр. 22, нити у Охритск. Болоњск. и осталим споменицима.

На тај се начин правопис Мирос. Јев. у погледу на јотована слова знатно разликује од правописа другог старог споменика црквеног карактера — Вуканова Јев. Мирослављеву Јев. приближују се у овоме старе босанске повеље: најстарија 1189. г.,

која не зна ни за ꙗ, нити за ѥ (пріѣтель, ѥ, вьсакоѥ, своѥвь, сиѥ, єванѥгелиѥ, ѣ = ego, радоѥ, дѣѣкь, ѕѣѣчение); повеља 1234—1240 бана Мат. Нинослава (ѥ; ѣ = ego; пріѣти; дѣсоѥ, велиѥга, ѥще, вѣкроуѥ, здравиѥ); повеља истог бана 1240. г. (ѥ, моѥи; моѥ, велиѥ, сиѣ; ѣ; моѣ).

Јотованих слова за носне самогласнике, као што је познато, у Миросл. не налазимо.

Упоређујући све те податке, долазимо до закључка, да се разлика у употреби јотованих слова између главне руке и Глигоријеве објашњује тиме, што Глигорије није преписивао са старијег текста јеванђеља. Употреба пак ꙗ и ѥ код главног преписивача чини утисак, да је ретке случајеве тих слова унео преписивач, а да оригинал његов није ни знао за ꙗ и ѥ као и уопште за јотована слова, изузимајући ю, које се можда није ни осећало као јотовано према оу, пошто веза ю са оу није постојала у свести преписивача, тим пре, што је он најчешће употребљавао у за оу.

Ако је и у непосредном оригиналу Мирослављева Јев. било каквих ретких примера са ꙗ, опет је по правилу било ѣ место ꙗ, ѥ—а̲—а место ѥ, ѫ место старијег ѩ или новијег ю. Може се мислити да се оваква старосрпска графика формирала у вези са утицајем још старије македонске графике: уп. Македонски листић који од јотованих слова зна само за ѩ, и одломке Ундољског који готово никако не знају за јотовање него употребљавају ѣ место ꙗ, ѥ место ѥ, ѫ место ѩ и ѫ место ѩ: једино по пореклу јотовано слово у њима то је — ю.

У тешњој је вези са општим ортографским системом старосрпске књижевности XII. века вероватно и карактеристична графичка црта Мирослављева Јеванђеља да се у гласовној вредности оу (у, ѹ) употребљава поред ѫ и ю: ꙁюбь 62б 9; тю 7б 19; емю 6а 18 и сл. (в. примере код г. Љ. Стојановића). Примере ове појаве налазимо на сваком кораку.

Као што је познато, сличне примере са ю место оу налазимо и у Вукановом Јев. (придю, съвюдѣтьсѧ и сл.)

У Вукановом Јев. ова је појава вероватно такође наслеђе из старије епохе у развитку српске графике, као што и у Мирослављ. Јев. Како год да објашњујемо ову појаву, не може бити никакве сумње у то, да је она чисто графичке природе те не може променити погледе на старосрпски изговор створене на основу упоредног проучавања српских диалеката. Замислити

постанак таквог правописа није тешко: пошто су за слог *l'u* постојала два графичка варианта: лю и лѫ (молѫ = молѧ, Љ. Стојановић полази од подједнаке употребе молѫ и молѧ у оригиналима), а пошто се лѫ у другим случајевима изговарало подједнако са лоу, могла се јавити подједнака употреба лю, лѫ, лоу. Слично је било стање у погледу на групе ню и нѫ, па се после ова појава могла проширити и на остале сугласнике кад су били испред -оу -ю.

Љ. Стојановић истиче још један моменат: да су на ово утицали случајеви, када је преписивач — Србин налазио у своме оригиналу ю иза непчаника, које је он читао као оу. Али ја мислим да тај моменат није био од значаја и тешко да је могао утицати, пошто су случајеви правописа шю, жю и сл. у старословенским текстовима доста ретки.

На крају треба додати, да не само главна рука Мирос л. о чијем се правопису ту највише говори, него и Глигорије зна за ово мешање оу и ю: у црвеним редовима он пише кадкад лю$\overline{к}$ поред лоу$\overline{к}$, а и на 358б—360 имамо всю: вероватно место всоу; а и пример ѹюдєса вероватно није само чување старог правописа; најзад у запису имамо: кнѣзю.

Међутим у Кулиновој повељи 1189. г., као и у другим старијим босанским повељама, нема овакве употребе ю место оу. Као што се ѧ употребљава поред оу, ю као његов правописни вариант, исто тако и А. А — као вариант ѣ: Адины 161б 8–9; Атєрь 189а 13, Амю 181б 17 18 и сл., а и обрнуто: ѣ место А (а) и то доста често. Треба додати: код Глигорија на 358б—360 нема ни А, нити ѧ, као што нема ни ѫ, али се у црвеним редовима писаним руком Глигорија који пут јавља ѫ.

II. Старословенска подлога Мирослављева Јеванђеља.

1. Питање непосредног оригинала његова и његове старије несрпске основе.

Проучавајући наш споменик долазимо до закључка да му је основа старословенски, а никако не такозвани „средњо-бугарски“ текст.

Језичке особине тог старословенског текста могу се у неколико одредити пажљивом анализом.

Али то још не значи, да је тај старословенски текст био непосредан оригинал Мирослављеву Јеванђељу. Напротив, много је вероватније да између овог старословенског праоригинала нашег споменика и самог преписа који је нам сачуван, био је бар још један српски препис, ако не више њих. Тако мисли очигледно и Љ. Стојановић (205 с.), пошто објашњује доследност у правопису старих група къі, гъі, хъі (као ки, ги, хи)[1]) тиме, што је тако (ки, ги, хи) било у оригиналу нашег споменика. Заиста, да је његов непосредни оригинал био старословенски, несумњиво би правопис старих група къі, гъі, хъі изгледао друкчије. Сем тога у таквом случају било би и случајева са губљењем тако званог епентетског l, јер нема ни једног споменика XI. в. писаног у Македонији у којем би употреба l epenth. била проведена доследно. Па и иначе изгледало би као сасвим невероватно, да се крајем XII. века преписивало у српским крајевима непосредно са старословенског оригинала, то јест да између краја XI. и краја XII. века у погледу на то није било посредних веза.

Ако пак имамо у Мирос. толико многобројне примере слова Ѧ односно ѧ, а и слова ѫ, морамо из тих чињеница изводити закључак, да је таква била црквена графика српских споменика прве половине XII. века, да су се у њој употребљавала слова Ѧ -ѧ (ѧ) подједнако у значењу ѥ (ѥ), а и ѫ —оу (у), као и ю, у значењу старог оу.

Да је подлога Мирослављева Јеванђеља била текст старословенске а не „средњобугарске“ редакције, види се јасно из тога, што поред свих многобројних примера када је преписивач сачувао слово ѫ и ѧ за носне вокале, нема ниједнога поузданог примера са мешањем ѫ и ѧ које карактерише споменике те последње редакције. Тако исто нема примера употребе ѥ и оу у којој би се огледало такво мешање. Писац (главна рука) пише: ѫ acc. s. f. 8б 1, 61б 18, 92б 24, 81б 5, 224а 8, 256а 7, 181а 22, б4; 336а 7; сиѫ acc. s. f. 43б 17, 144а 22; моѫ 343а 2; твоѫ 249а 3; своѫ 62а 7, 90б 6, 11, 13, 135а 7, 221а 9, 262а 18, 325а 7; волѫ 65б 91–12; вьдовицѫ 210б 18; множ 251б 14, 254б 12; всѣѫ g. s. f. 308б 1; нѣѫ g. s. f. 161б 20–21; ѥѫ 102б 22; 230б 2; всѧ acc. pl. 84а 5; ѧ acc. pl. 79а 1; рѣшѧ 3 pl. aor. 23б 15; 58а 8, 36а 8, 33б 18, 29б 6–7; 9а 3; дашѧ

[1]) Правопис кы налазимо само двапут: оуУнкы 126а 22; Ѳ лѣкы 157б 9; последњи је пример писан црвеним мастилом руком Глигорија.

286а 19; лежащіа 318б 17–18; примете 280б 19; прочем п. pl. f. 354а 9; аше 3 pl. 352а 16, б 9 и т. д., дакле увек правилно. Љ. Стојановић мисли да има у Миросл. два поуздана примера замене назала; на 180а 4 читамо: (нь раздѣленіе бюдетъ бо w҃сѣлѣ ·) пютъ въ єдиномь домю раздѣленъ· (трье на два и два на три ·); а на 280б 5: сюи ѵлкъ иєвъ· (Мар. сѫи, Зогр. Ассем. Ник. сѣи). Али бар последњи пример није никако поуздан; чак и више: напротив у њему несумњиво нема замене назала, јер поред форме сѣи у старо-словенским споменицима налазимо и сѫи: уп. у Мар. (али на другом месту) сѫи, па и живѫи, Син. Евхол. сѫи, Син. Пс. живѫи, грѣдѫи, стрѣгѫи.[1])

Ту имамо посла са једном нарочитом појавом морфолошке природе. Што се тиче примера пютъ, тај једини пример није довољни доказ међусобне замене наших вокала у оригиналу Миросл., тим пре што се ѫ место ѧ у овом примеру јавља иза п а не иза оних сугласника, иза којих се мешају ови самогласници. Највероватније је да је преписивач рђаво разумео текст т. ј. мислио је на *пут*, а не на *пет;* у осталоме то се могло десити већ и писцу његовог оригинала; заиста сам текст у овом месту није много јасан. Остале примере и сâм Љ. Стојановић не сматра за примере мешања. На 54а 12 имамо (и ıѯдѣ w҃ отца и пришьдѣ въ мирь· паки) оставлѣѣ мирь идѵ къ отцѣ҃. Љ. Стојановић има право, кад вели да је преписивач могао узети облик оставлѣѣ за партицип. Не само што то доказује шь додато изнад придѣ које мења облик аориста придѣ на прошасти партицип, него и отсуство свезе и испред идѵ, која се налази у Мар. Додаћу томе да је већ у старословенској подлози могло бити придъ въ миръ· паки оставлѣѣ мирь идѫ... (а можда чак и пришьдъ место придъ) место ...оставлѣѣ и идѫ. На 197а 17: (видите смоковницю и вса дрѣва ·) єгда прошибаетъсѧ; на 233а 2: повѣждь намь когда си бѵдеть; и ту има право Љ. Стојановић, кад мисли да је преписивач могао узети и једнину место множине; у првом је случају он мислио на смоковницю, а за други случај треба имати на уму да се у Мир. као правило јавља си у улози nom. s. m. (исп. даље.)

---

[1]) B. Vondrák Altkirchenslav. gr. ², 451 с.; Кульбакин „Др.-ц.-сл. яз." ³, 106 с.

2. Општа карактеристика старословенске подлоге споменика.

Видели смо, да је подлога нашег споменика била старословенски текст и то вероватно друге половине XI. века, а да је између овог старословенског текста и Мирослављевог Јеванђеља био бар још један старији српски препис.

Да ли је тај старословенски текст био писан кирилицом, или глагољицом, поуздано не може се рећи, али је много вероватније да је био писан кирилицом; свакако нема никаквих података, који би наговештавали глагољицу.

Да ли је тај старословенски оригинал био цео рукопис или су била два оригинала: један у једном делу Јеванђеља, а други у другом делу, исто се тако не може рећи; не можемо решити ни слично питање у погледу на непосредан т. ј. старосрпски оригинал нашег споменика. Ово смо питање покренули имајући на уму употребу слова за носно *е*. Као што је познато, од почетка па све до 275 стр. у Мирослављеву Јеванђељу употребљава се само ѧ (= ѥ, ѥ и ѧ, ѩ). Од 276 и до краја јеванђелског текста (258а) употребљава се други вариант — а т. ј. ѧ у старој форми коју имамо у Натпису 993 год., и у Хиленд.; само двапут у том другом делу рукописа налазимо ѧ: на 284б $_{15}$ сѧла и на 308б $_{1}$ ксѥѧ; ѧ у новој форми јавља се само један пут: на 275б $_{22}$ у речи сѧ = сѥ. Могућно је да су непосредни старосрпски оригинал нашег споменика писала два преписивача: један је употребљавао ѧ а други а, а ту је разлику сачувао и последњи преписивач. Али није искључена могућност да је старосрпски оригинал Мирослављева Јев. сачувао разлику две руке, која је постојала била већ у старословенском оригиналу. Овом се приликом сећамо опажања Љ. Стојановића о подвојености рукописа у погледу на употребу различних облика аориста; то јест, да се у првоме делу рукописа аорист новији (тип рѣкохъ, ндохъ) употребљава много ређе него ли у другом; али та се граница између два дела рукописа не подудара са границом која се одређује употребом знакова ѧ и а: према Љ. Стојановићу прву границу чини 250^{a} страна, а не 275; на размаку од 1 до 250^{e} стране налази се исто толико примера новог аориста, колико и од 251 до 358 (т. ј. 38 и 38 = 76). Да ту границу чини приближно 250, а не 275^{a} стр. види се из тога, што се на размаку од 250 до 275^{e} нови аорист јавља 13 пута, а на осталим 83 стр. другога дела 25 пута.

Продужујући сада општу карактеристику старословенског текста који чини подлогу Мирослављеву Јеванђељу, морамо најпре обратити пажњу на судбину јаких ѫ, ѣ.

Као што је познато, старословенски споменици у томе погледу деле се на три главне групе: у једним се чувају без икакве промене јако ѫ и јако ѣ; у другим се јако ѣ мења у ѥ, али се јако ѫ чува; најзад, у трећој групи споменика ѣ > ѥ, а и ѫ > ѻ. Јавља се питање којој је од ових група припадао старословенски праоригинал Мирослављева Јев.

Код Љ. Стојановића има довољно грађе за одговор на ово питање. Он наводи 20 примера са ѻ на месту јаког ѫ.

У ствари таквих примера има много више, али немају сви ови примери вредност за решавање горњег питања: морамо елиминисати све примере који се односе на речи цр҃ковь, любковь, смоковьница, пошто су те речи постале termini technici те се употребљавају у овом облику са ѻ и у споменицима источног порекла, који иначе чувају јако ѫ без промене.

Уп. у Мирос. цр҃ковь 139б 17, цр҃кокию 238а 22, 236а 18; цр҃ковнымь 236а 21; цр҃ковнѣ 137а 3; цр҃ковнѣмь 147б 13; любокь 258а 9; смоковьн- 202б 21—22, 6а 10, 16, 181а 20—21; 96а 16—17, 235б 5, 139а 21—22, 181а 18, 140а 8, 96а 4, 197а 15—16, 231б 6—7, 17, 231б 21, 96а 10—11, 13—14; 218а 2—3, 9; 231б 13—14.; свега дакле, 26 примера.[1]) Сем тога и примери опрѣснокь 197б 12—13, 198а 3 и наѵѣтокь 197б 12—13, 198а 3, 28а 22 не би могли послужити као доказ македонског порекла оригинала Мирос., јер су овакви примери с наставком -ок- место -ък познати и у источним бугарским диалектима. Са сличних разлога морамо елиминисати пример псаломь 292б; али и иначе тај пример не спада овамо, пошто се налази не у самом тексту већ испод текста у редовима доданим Глигоријевом руком.[2]) Реч дождь на 358б 8 тако исто не спада у текст јеванђеља писан главном руком, него у редове писане Глигоријевом руком. Али и сем ова 33 примера налазимо: книгоѵиѥ 238а 10—11; 9—10; вьрътопь 139б 22, 192а 13—14; сномь 312б 2—4, 255б 20, лакоть 75а 15; сонмиціихъ 69б 22; созда 74а 3, 127а 6; 73а 16; создана 8а 22; создати 183а 3; созданию 134б 17; соз· (= созда-) 345б 22; конь 228а 16; оумерои 229б 22 230а 1; 228а 17; ѵѣѵьскои 43а 22 (nom. s. m.).

---

[1]) Примери тогда, когда можда имају ѻ из старог ѻ.

[2]) вь алѣ· мѣсто псаломь· п҃· а҃· ѳ· ѕ· вскрѣсни бе҃ соудн земли д коньца· поп.

Ових 20 примера довољно је да се утврди македонско порекло главног оригинала Миросл., јер се може претпоставити да су Срби — преписивачи у току свог рада у знатној мери смањили број примера са ѣ > о под утицајем свог изговора (са полугласником): у Миросл. налазимо увек тькмо, тькъмо (приметио сам 57 примера), тъчьк (85б 22), тъщьно (166а 3), лъжь (34б 8, 33б 8), дъждь (73б 18, 74а 4, 333б 19), бєзъдъждиє 349а 3; кьждо 317б 3—4; лѣбиоє (275б 12—13, 302б 20, 288б 8, 277б 3); зъло (60а 21; 160а 22, 100а 12) и т. д. —сътъ, сътник-, рѣпта-, сѣсци, лакъть, оусъхъшю и сл.,) да не говоримо о чувању јаког ъ у префиксима и предлозима (събра-, въ-нь, къ мнѣ, съ вєѣми и сл.). Ово чување јаког ъ налазимо и у наставку -ъкъ: опрѣсньку (247а 13, 250б 21—22), кротъку (229а 2—3, 73б 8—9), крѣпъку 211б 7—8, изъбытъку 211а 2, зъвѣтъку 11б 10—11; чак и у црквеним речима любовь, цр̀ковь приписивач је (последњи или ранији) каткад заменио о са ь које је одговарало његовом изговору: любьвь 175а 20—21, 62а 20—21, 62а 9—10; 11—12; цр̀кьвь 25б 10—11, цр̀кьвию 236б 15 (исп. свѣкрьвь 180а 12, које је било народном речју). Вреди напоменути да се у облику ь јавља и завршни полуглас у вези именице са заменицом тъ, съ: народьсь 128б 1, дн̀ьсь 191б 18, хлѣбьсь 23б 11, рабьть 114а 12, 339б 16, 103а 12; позорьсь 278б 9; домьть 110а 14—15; улѣьть 252б 9. У старословенским споменицима македонског порекла обично се јављају облици са -ось, -отъ.[1]) Што се тиче речи плъть, крькь, трьсть, које се увек пишу са ь, ту је вероватно преписивач — Србин изговарао о, г.

Да је у старословенској подлози Миросл. било више примера са о из ъ а да је преписивач (последњи или ранији) те примере већином преиначио, може се тврдити и стога, што је готово потпуно уклонио и примере са є на месту јаког ь. Међутим било би потпуно невероватно мислити да тих примера није било и у старословенском оригиналу, кад је било примера са о место ъ. У целом тексту јеванђеља Миросл. налазимо само мали број примера са є место ь. Љ. Стојановић наводи сьнємь 358б 9, правєдьн-, па још у туђим речима: єлиссвєть (333б 21) и назарєть (331а 7; 317б 7, — поред примера назлрьть). Реч правєдьн- у којој налазимо є не само у случајевима са отвореним слогом, већ и у nom. s. правєдьнь 12б 12; 18—19, 278б 7, наравно утицајем

[1]) Такође у основу Вукановом Јев. био је споменик македонски са променом ъ јаког у о, мада и каснијег доба. Примере види у мојем чланку „Зам. о правоп. и яз. В. Ев." 11 с.

аналогије, — претставља потпуну паралелу речима цр҃ковь, смоковьница; она је ушла са ѣ, као црквена, књижевна реч и у српски језик. Што се тиче случаја сѣмѣ 358б 9, тај пример не спада овамо, пошто се налази не у тексту јеванђеља, писаном главном руком, него у стиховима, писаним руком Глигоријевом; горе смо видели у тексту јеванђеља два пута сѣмь.

Али понеки се пример ѣ место ь ипак може навести: уп. бисѣрь 84а 2—3, 306а 12, 69а 12; оу҃мѣрѣи 228а 17 са ѣ које се гласовним путем јавило у облицима оу҃мьрь, оу҃мьрьши и сличним; тѣмно 309б 10, 70б 11—12, 171б 11—12 са ѣ које се јавило на месту ь иза ј (Мар. тѣмно); достоѣнь 68а 15, 10—11; 166а 13 (исп. достоѣнь 212а 8, 14); наѣмникь 212а 5, 17—18; приѣмьши 200б 23; приѣмь (приѣмь) 290а 8—9, 248а, 322а 8, 290а 15, 287а 13, 4б 4, 190б 7, 128б 15, 200б 15—16, 202б 18, 269а 5, 251а 20, 247б 2; вьꙁѣмь 153б 17, 21; 154а 3; наѣмникь 211б 19, 297б 19, 298а 5, 4 и сл. У облицима, као достоѣнь и сл. могао је утицати наставак -ѣнь из -ьнь који су имали придеви као вѣрѣнь; у облицима, као приѣмь, наѣмникь, може се мислити на утицај од стране ѣмлѣ; али макако било, сви ови облици припадају старословенској подлози Мирослављева Јеванђеља, а исто се може рећи и за облике n. m. s. придева типа вѣлѣи и gen. pl. именица типа людѣи: о њима види даље у морфологији.

Видимо дакле да се главна рука и сувише мало побринула за очување ѣ из јаког ь у најобичнијим случајевима где је такво ь било (сем категорија са јь и са ьј); међутим такве примере ѣ < ь старословенска подлога несумњиво имала у довољном броју. Увек се пише наставак -ьн- са ь (вѣсьнь, вольнь, сильнь и сл.), а тако исто и -ьць (младѣньць, старьць, близ҃ньць, агньць, отьць, слѣпьць и сл.); увек -шьдь, шьль, шьствиѣ, шьстиѣ, тьмница, вьсь (и всь), аьсть, дьнь, тьсть, дьньсь, двьрь, дьбрь, жьзль, оцьть, овьць (g. pl.) и т. д.

3. Главне црте старословенске подлоге.

Продужујући општу карактеристику старословенске подлоге нашег споменика, и то прво у њеним фонетским цртама, можемо утврдити ово. На основу опште слике коју претставља Мирос. у погледу на употребу ъ, може се мислити да његова старословенска подлога није имала случајева замене ъ са и. Доследна употреба правописа кн, ги, ҳи вероватно је била одлика непосредног оригинала Мирос., али разуме се не старословенске његове подлоге. Ретки примери узајамног мешања ъ

и ѥ иза осталих сугласника долазе највероватније од последњег преписивача — Србина; стога ћемо проговорити о њима касније: у ономе делу наше расправе, која је посвећена српском слоју у језику споменика.

У погледу на изговор гласа ѣ у старословенској подлози Мирослављева Јев. исто тако не може бити никакве сумње да је тај глас чувао у њој свој засебни изговор, како било да га одређујемо. Истина на 1б налазимо вы 1б $_5$ место вѣ и на 1б $_1$ свѣты loc. s. место свѣтѣ; на 40б $_{10—11}$ вѣкы место вѣкѣ.

Али ова три примера не можемо довести у везу са оном или другом претпоставком о изговору гласа ѣ у старословенском тексту који је био подлогом Мирослављева Јеванђеља, с друге стране исто тако не можемо везати ова три примера за језик преписивачâ — Србâ.

Заиста: ми не знамо ни за један споменик старословенске редакције у коме би се ѣ мешало са ы. Такво мешање налазимо тек у каснијим споменицима тако зване „средњобугарске редакције“ и то једино у споменицима источног порекла т. ј. у којима се чува јако ъ. Међутим ми смо горе видели, да је стара подлога нашег споменика била старословенски текст, то јест текст XI. века и уз то македонски т. ј. са мењањем јаког ъ у о. С тога нема сумње да су горе наведена три примера са ѣ случајног и чисто графичког порекла. Привлачи пажњу чињеница, да сва три примера припадају почетку рукописа. Управо два примера налазимо на првој страни.

Можда је последњи преписивач — Србин знао и за ы, али у своме непосредном оригиналу налазио само ѣ; збуњен тиме што је у својем оригиналу налазио искључиво ѣ тамо, где је он изговарао а и навикао писати ы (ѣко и сл.), преписивач је могао механички заменити ѣ са ы. Али такву погрешку није понављао чувајући употребу ѣ у вредности ы све до 40 стр., када је још један пут погрешио у речи вѣкѣ. Није искључена ни она могућност да се та три примера ы место ѣ везана за вештачки правопис према коме се пише иза ѣ одмах не ѣ, него ы: уп. горе, 18 с. Заиста и у тим случајевима у претходном слогу налазимо ѣ: вь мирѣ ны, свѣты, вѣкы.

За правопис ро, ло на месту прасловенских r̥, l̥, као и на месту старих група r, l + ъ, ь, доследно спроведен у нашем рукопису, може се мислити да је у вези са старословенском

подлогом споменика. Неколика отступања са ѳ место ѣь, вероватно, припадају преписивачу.

Не можемо ништа поуздано утврдити о томе шта се писало у старословенској подлози Мирослављева Јев. на месту редукцираног и. Наш споменик у том случају употребљује доследно и, али је тешко рећи да ли је тако било у старословенском праоригиналу. Може се мислити да су два изузетка: трьѥ 59б 12 и 180а 6 — трагови овог старословенског праоригинала, али је у њему могло бити таквих примера (са ь на месту редукцираног и) много више.[1]) Случајеви са ̀ (нефонетском) заменом јаког редукцираног и гласом ѥ, а такође јаког редуцир. ъı гласом ѳ наравно су наслеђе из старословенске подлоге нашег споменика.

У вези са овом тачком фонетике вреди забележити да Мирос. не зна за примере типа къı-истинѫ односно ѹбиıътъı-и место кѫ-истинѫ и ѹбиıътѫ-и; таквих примера имамо више у ст.-слов. споменицима. А што тих примера нема у Мирос., наравно није доказ да их није било у старословенској подлози Мирос.

Видели смо горе (22 с.) да Мирос. на месту прасловенских група „уснени сугл. + j“ пише увек вл, пл, вл, мл: зємли, ꙁємлѧ, прѣломль, ѣвлѥнїѥ и т. д. Од овог правила нема ниједног изузетка. Шта је било у овоме погледу у старосл. подлози нашег споменика не можемо рећи, јер треба претпоставити између те подлоге и нашег споменика још један или више српских преписа.

Из истих разлога тешко је говорити о томе да ли је старословенска подлога разликовала dz од z, т. ј. да ли је употребљавала нарочити знак за dz редовно и правилно. У нашем тексту немамо ни једног случаја да је старо dz очувано. Да ли су два случаја у којима се јавља, и то неправилно, знак за dz (в. горе 12 с.) пореклом из старословенске подлоге, не можемо утврдити.

Тако исто тешко је говорити о томе да ли су били тврди или меки у старословенској подлози сугласници ш, ж, ц, ʏ (s?), с (кад се јављало као резултат треће палатализације) и групе шт, жд, то јест — о правопису група ša, ža, ca, ča, dza (или za из dza), s'a, šta, žda.

[1]) Као што је познато, у неким се старословенским споменицима и и ъ у таквим случајевима пишу једно поред другог, али има и таквих у којима се доследно употребљује и: Сав. Ассем. Унд. Макед. кир. листић.

Старе се групе палаталних сугласника л' р', н' + а (из старијих група lja, rja, nja) јављају у нашем споменику као правило у облику лѣ, рѣ, нѣ: волѣ (19б 19), родителѣ (39а 9), творѣше (109а 11, 15а 17), бюрѣ (160б 17), лазарѣ (225а 22—23; 167а 12; 15—16; 230б 14), вечерѣхъ 143б 7); кланѣшесѧ (74а 17), испльнѣмсѧ (323а 12—13) и сл. Слично се пишу старе групе „уснен сугласник са l' + а": корабльѣ (104б 21), иѣковльѣ (17а 18) и т. д. Само код р налазимо неколико примера са а: цр҃а 320а 14, 319а 19; 274а 8, 10; 62а 22; кесара 274а 10—11; 317а 19; 327а 2. Код Глигорија (359—360 с. с.) налазимо ы место ѣ: ныны 360а 13, излы 360б 6. Може се мислити да је правопис лѣ, рѣ, нѣ за l'а, r'а, n'а наслеђе из старословенског оригинала; а није искључена могућност да је у томе оригиналу било и цр҃а, кесара: исп. у Зографск. Л. II. 1 кесара, у Маријин. Јо. XIX. 15 кесара, да не говоримо о текстовима писаним кирилицом, као што Сав. и Остром., у којима налазимо чешће и цр҃а и кесара. Друкчије изгледа правопис старих слогова ц, ѵ, ш, ж, жд, шт + а. Иза ових сугласника обично се пише не ѣ, него а: об҃ща (w҃ща, ѿ҃ща) 47б 14; 16; 48а 22; 64а 11; 221а 18 и т. д.; ср҃ца 163б 4; 264а; 45б 19 и т. д.; мышьца 245б 14 14; лица 26а 21; иарица- 22а 10-11; 30а 3-4; 226а 8; 248а 28 61 и т. д.; слыша- 260б 14; 283а 13; 60б 11 и т. д.; -слоѵша 12б 22; 59а 8-11; 37а 21; 41б 18 и т. д.; вьпраша- 223а 11. Тако исто: дш҃а, основа глаша-, ѵаша; каша; искоѵша-, оѵтѣша-, мюжа-, оѵжась, бѣжа-, wдрьжа-; оѵѵа-; ѵаса, обыѵан, ѵав, приѵахъ; ѿпюща-; ѿвеща-, скровища, плащаница, сѣдалища, прѣщаше, идоѵща, одеждахъ, полѣза и т. д. Нема смисла наводити све примере, пошто је тај правопис правило. Изузеци су врло ретки: снцѣ знаменѣ acc. pl. 40а 15; множѣше 127а 17; множѣше△ 72б 8-9; 144а 1; 229а 10-11; таѵѣ 11б 9. Ови су ретки изузеци свакако остаци старословенског праоригинала, којима вероватно није отговарао више ни изговор преписивача старословенске подлоге Мирослављева кодекса. Али и обичан правопис ша, жа, ѵа; ца, шта, жда, зѧ (= зѧ) ушао је већ у први српски препис из његове старословенске подлоге: тај је правопис — обична црта старословенских споменика XI. века.

Што се тиче правописних група шоѵ или шю; цоѵ или цю и т. д., оне нису за нас од значаја: само шюница (215а 19) или отроковицю 119б 2, об҃ю 31б 11, междю 59б 6 не може служити као грађа за закључке, пошто преписивач често пута пише и рюка место роѵка (= ржка) и сл. Најзад треба засебно поменути групу s'а (као резултат треће палатализације). Облик nom.-acc. pl. n.

vь'sa и различити облици заменице vьs'акъ чешће се пишу са ѧ, али има и довољни број примера са ѣ т. ј. вьсѣ, вьсѣкъ (всѣ, всѣкъ) поред вьса, вьсакъ (вса, всакъ). Примера са ѧ опазио сам 117, а примера са ѣ — 48.

Може се мислити да је правопис -сѣ- везан за старословенску подлогу нашег споменика, док -са- (у овим приликама) одговара српском изговору преписивача: као што је познато, у глагољским се споменицима обично пише вьсѣ, вьсѣк-, али у Сав. Супр. — вьса, вьсак-.

У погледу на судбину прасловенске групе *ol* у почетку речи имамо у старословенским споменицима колебање између облика са метатезом и без метатезе, али са новим полугласником између л и потоњег сугласника. Ово је колебање вероватно постојало и у старословенској подлози Мирослављева Јеванђеља, али чешће су се употребљавали варианти без метатезе: исп. алъдию 116а 8—9; алъдиѥ 116б 6; алъдии 116а 5; алдица 109а 14 (Мар. ладница), али ладию 15а 7; ладицѹ 117б 16; вьзалька- 242б 17—18; 139а 20—21, 96а 3; вьзалка 261б 5; 147а 8—9; 76а 2; 19а 23; 75б 17; 243б 23; 244а 1; вьзалѹѣтесѧ 154а 15; али — лаѹюща 243а 5.

На 19б (13—14) налазимо вьзюпити; овај се пример објашњава тиме што је један од Срба — преписивача заменио словом ю ѹ или ѫ које је било у старословенској подлози. Не можемо поуздано рећи да ли је у старословенској подлози било вьзѹпити, да ли вьзѫпити (односно — вьз-); али је вероватније да је било вьзѹпити, пошто у старословенским споменицима нема примера са ѫ = ѹ, док чак и у Зографском Јев. налазимо двапут тѣкѫѹ место тѣкѫмо, а у Македонском (кирил.) листићу — иноѹмь м. иномь. (Vondrak, Altkirchensl. Gr.² 111—112 с.).

Међу осталима гласовним појавама које налазимо у нашем споменику, доста се истиче сажимање самогласника; ако оставимо на страну сажете облике придева (-аго м. старијег -аа и т. д.), о којима ћемо говорити касније, имамо више других примера различитог карактера. Не можемо наравно у погледу на сваки појединачни пример рећи да је он био у старословенској подлози Миросл., али ипак можемо тврдити да је ова појава сажимања самогласника у мањем или већем обиму постојала већ у тој старо-словенској подлози. Ову појаву сажимања претстављају следеће категорије примера: различни облици глагола прѣѧти — прѣмѫ из прѣимѫ (133а 7; 135а 23; 163б 6—7; 215б 9; а 15—16; 188а 17; 252б 17 и т. д.), прити из прѣити (166а 16—17);

прижднвєшн = прнижд.... (185а 14); n. s. f. основа на -ја са наставком и из -ни: мльни 293а 8; loc. s. n. цр҃ствн 95а 8; 107б 22; 90б 23 и т. д., бѫжи 152а 4; 201б 15; рождєни 323б 8; ꙁнани ib. 9 и сл.; nom. s. m. придева типа болн 157б 7, 336а 12; трєти 99а 8 и сл.; dat. s. f. братн м. братни 356а 12; 293б 12; вьнєꙁапоу 209а 24—61; 214б 4; 318а 21—22; вьꙁданнє 182б 8; аврама 201б 8—9; выню 58б 8, свое g. s. f. 6б 21.

Нарочиту категорију претстављају примери у којима се врши сажимање двају самогласника који припадају двема суседним речима: нѣкова 150а 23 = и нѣкова; ижє 234а 8, 11; 188а 17—18; 21; 196б 16; 17; 249а 21; 241а 16; 236б 8 = и ижє; ѿ ѣслни вєдь 194б 15 = ѿ ѣслни и вєдъ; ндѣжє 244б 9 = и ндѣжє; ндоуть 243б 17—18 = и ндоуть; нѣмы глоухи 292б 22—23 = нѣмъı и глоухъı; вы аꙁь 232а 13 = въı и аꙁъ; уи имать 193б 8 = уни имать; нни 221б 18 = и нни; сѣ болѣонны 78а 3—4 = сѣ болєи ноиъı; доврѣємю 133б 9—10 = доврѣє ємоу и сл.

Као што је познато, већ у најстаријим споменицима старословенским налазимо сличне примере: у Мар. прнметъ и сл., прнти — прндж; мльни n. s. f., у Зогр. трєти, болн, бѫжи, у Клоц. сѫпасєни loc. s. n. и сл., — имь у instr. s. n. место -нимь, Син.-Пс. Зогр. твоьм g. s. f., Супр. моьм, твоьм, своьм и т. д.

Примери сажимања вокала који припадају двема суседним речима, обични су за Мар.: рєує — моу, ижє — сн и т. д. (в. Јагић, Мар. Јев. 425 с.) и за Син. Пс. (оуıхъ = оун ихъ и сл.) Само за један пример немамо паралела у ст.-слов. споменицима, а то — за пример творєщıє n. s. n. 328а 10 м. творѧщєє.

Од гласовних промена сугласника и сугласничких група можемо доводити у везу са старословенском подлогом нашег споменика ове.

Место старије групе сц, када с припада предлогу нз, имамо ц: нцѣлн-, и то често (више примера наводи Љ. Стојановић); такве примере налазимо у најстаријим од старословенских споменика у којима можда они нису ни чисто — гласовног порекла, — уп. моју књигу „Др.-церк.-слов. языкъ“[2], 123 с. Сличног су карактера примери: ıутєни 71а 5—6, 310а 12; ıуєзи 48б 8; бєуьсти 87б 20: бєуєдьнь 195а 22, 24; и уркка 113б 15; 340а 4; 113б 15; раутєть 183а 4 поред нцєдиѣ 325а 22—23; 100а 13—14; 327б 18. У старословенским споменицима има доста примера са у и са шт из зу у таквим случајевима. Тако исто могу бити доведени у везу са старослов. подлогом примери: шшьлн 30а 14; шшьль

151а 14; ѡшьдь 245б 8; ишьд — 353а 11—12; 290б 6; 97б 7; ѡходѣ 241а 6.

У групи зр развија се ново д (вьздрадова — и сл., — в. примере код Љ. Стојановића).

Место сквозѣ — сквозѣ: и то налазимо већ у старословенским споменицима, например у Мар., и ако се оно чешће јавља у каснијим јужнословенским рукописима.

Случајеве т на месту грчког θ у страним речима Срби — преписивачи такође су могли наћи у своме старословенском оригиналу; првобитно је то била одлика споменика писаних глагољицом, која није у почетку знала за слово θ, али је касније правопис тома и сл. могао доћи из глагољских оригинала и у кирилске преписе. У Миросл. налазимо: витлѣомь 320а 6 (Мар. витлеѣмь и видлеѣмъ); аримаѳѣе 280а 2; тома 258б 16; тимоѳѣа 332а 9; тѣолога 365б 7; голготѣ 302б 22—23; антим 335а 14, 297б 2.

Узајамна асимилација суседних сугласника услед губљења полугласника који их је делио, могла је наступити и у јужнословенским диалектима XI века, те се барем поједини примери тог изједначења могли налазити у старословенској подлози Мирослављева Јев.: у Мар. имамо, например, гдѣ и гдѣ место кѫдѣ, кѫдѣ, а и у Зогр. ꙁдѣ. Неки су од таквих примера могли припадати српским преписивачима; повући одређену границу између старословенске подлоге и српских преписа у томе погледу не можемо. У Мирослављеву Јев. налазимо: гдѣ 188б 6 и др., ꙁдѣ 221а 22; 242а 17 и др.; ꙁдрави 158а 10—11; 81б 10; тѣшко 79б 13—14; нисходѣщи, ис-цр҃кве 8а 4 (исп. Мар. ис-тебе, ис-корабль, ис-корениѣ).

Пример вънюши 220а 21—22 (Мар. вѫ ѡши) несумњиво је архаизам који претставља наслеђе из старословенског праоригинала: уп. вѫн-ѡши у Син. Пс. (17. 7).

Реч бѣство 101б 18, 234а 17 јавља се у истом облику и у Мар. и осталим старим Јеванђељским текстовима (у Асем. бѣстство). На први поглед примери предлога отъ у облику одь (одь непридѫзни 216а 14—15; одьшьдьши 293а 22) припадају једном од Срба — преписивача. Међутим и ово није поуздано, и ако је веома вероватно; јер у Маријином кодексу већ налазимо: одънелиже 150 18. Том се приликом може напоменути, да облик предлога од- место от- може бити објашњен не гласовном променом т испред звучног сугласника, него можда утицајем дру-

гих предлога са д у крајњем слогу: одъ по угледу на подъ, надъ, прѣдъ.

Може се мислити да су већ у старословенској подлози Миросављева Јев. постојали примери са новим полугласником и то у појединим страним речима. Већ у Зографском кодексу налазимо маръта, магъдалъини, драгъмъ, авъгоуста, витъсаіда, витълеемъ, доухторѣ, конъдратъ, маръка, мънась, параскевъѣниѭ и др.[1]) У Маријином Јев.: алътарь, доухторъ, маръта, мънась, витъсанда, авъгоуста, норъдана, левъѣитъ, олътаремь, параскевъѣни и сл.[2])

У Glag. Cloz. — витълѣомъ, параскевъѣіѭ.[3])

С тога се не треба чудити, што налазимо у нашем кодексу: еванъгелие 105б 15; маръта 227б 20–21; кодранъть 143б 20; ра | кька 60б; арь | хиротѣомь 57б 11–12; иерь | дана 59б 19; лепътѣ 210б 20; лепь | тѣ 143б 19–20; магь | далыни 292б 16–17; игь | нат 314а 1–2; дидрагъмы 107б 1; 3–4; февь | роние 342а 19–20; нонъны 77б 10; 89а 18–19; ань | ѣль 316а 12–13; ань | дрѣа 313а 9–10; аньдреовь 106а 19; макь | сима 313а; матътана 315б 12–13; самъпсона 342а 23; таланъть 246а 13–14; 9; 114а 6–7; миневи | гитъци 174а 12–13; параскевъѣи 290б 18; авькь | сентиѣ 333а 8–9; ѣенъть | симани 253б 10 11; олътаремь 61а 9–10.

Могућно је наравно, да су поједине такве примере унели Срби-преписивачи; али је опет сама та појава везана за ст.-слов. подлогу нашег рукописа, те зато је умесно, да је наведемо у овом одељку, који је уопште посвећен проучавању те старословенске подлоге.

Друго су примери са уметнутим ъ у својим, домаћим речима, као што у основи зъна — место зна —, неразюмъленки и сл. Ове примере по свој прилици морамо везати не за ст.-слов. подлогу, него за руку Срба-преписивача. Али пошто се у неким од тих случајева може претпоставити гласовна подлога преписивачевом правопису, ја ћу такве примере навести у другом одељку који је посвећен језику преписивача. Ту ћу само додати, да није искључена ни та могућност да су понеки од тих примера постојали већ у ст.-слов. подлози: уп. у Македонском листићу: ѣькъздѫ;.... ѣкизахъмь (= подъкизахомь?)[4])

---

[1]) Исп. Jagić, Studien у Arch. Sl. Ph. II, 268c.

[2]) Јагић Маријин. Јев. Index.

[3]) Vondrák Glag. Cloz. Index.

[4]) Ильинскій „Македонскій листокъ", 18 с.

Екскурс о слабим ѣ и ь.

Засада смо говорили о различним гласовним појавима, које можемо са мање-више вероватности доводити у везу са старословенском подлогом нашег споменика. Нисмо ни једне речи проговорили о судбини слабих ѣ и ь у тој старословенској подлози, јер је и сувише тешко у том погледу одвојити факта која су у тој подлози већ постојала од оних која су унели каснији преписивачи српског порекла. Стога дајемо ту сумарну карактеристику правописних чињеница које стоје у вези са овом тачком, без велике наде да ће се моћи извести из ње какви поуздани закључци.

Узимајући на ум најпре коренове слогове, за које утицај психолошке врсте — аналогије — није играо велике улоге, видимо да се у неким одређеним сугласничким групама полугласник чешће или чак увек изоставља, а у другим се групама чешће чува.

I. Групе у којима се полугласник чешће изоставља:

бьр —: у основи бьра — полугласник се увек изоставља (44 примера).

бьУ —: ова се група један пут мења у пУ (пУѕлѣ).

вьс —: у различним облицима заменице вьсь, именице вьсь, заменице вьсакь односно вьсѣкь (у именици вьселенаа, у којој се ь сигурно није осећало као пропозиција) полугласник је изостављен у огромној већини случајева (405 вс—, а 48 вьс—).

гъд —: речи когда, къгда, тогда, тъгда увек се пишу без полугласника: тако у 97 примера; само једном налазимо ѥгьда (214а 5—6), а 14 пута когь | да, тогь | да, тъгь | да, ѥгь | да, то значи да је ь писано на крају врсте због тога што је било зато места; у опште је такво ь на крају реда искључиво графичка појава у Мирослл. У осталоме когда, тогда, ѥгда (къгда и т. д.) могу имати наставак *gda* без ъ.

гън —: 25 пута основе се гъна—, гънж— јављају без полугласника и само 2 пута имамо гьна— и један пут стьгь | наҳь (215б 5—6).

дъв —: у различитим облицима броја дъва, дъвѣ скоро увек се полугласник изоставља, тако исто један пут имамо ѕдва (183б 18); само 4 пута имамо дьв—, а и 4 пута дь | ва поред 71 примера без полугласника; што се тиче примера неплодьви (285а 6—7, 335а 3), ту се могло -ъв- осећати као наставак.

*

дьр —: раздрасѣ (-сѧ) 290а 21; 277а 5; 278а 22. Примера са ь нема.

жьд —: речи колиждо, кьждо, комоуждо пишу се без полугласника (24 примера); један пут налазимо жь | д—.

жьн —: различити облици од основе жьнѣ— 7 пута се пишу без полугласника, а 2 пута са ь.

зьл —: облици придева зьлъ са ъ у отвореном слогу 43 пута у форми зл—, 2 пута зьл и 2 пута зь | л—.

зьд —: основа зьда— увек без полугласника (13 пута).

зьр —: различити облици основе зьрѣ— увек се јављају без ь; само 6 пута зь | р—.

зъв —: основа зъва— у облику зва јавља се скоро увек (55 пута), само 1 пут налазимо зьв—, а 2 пута зь | в—.

зьм —: изми, възми, въземѣть и сл. скоро увек без ь (40 пута); само један пут — зьм— и 1 пут зь | м—.

към —: у речи тъкъмо налазимо 38 примера без полугласника, 4 примера у облику тькьмо, а 12 примера тькь | мо.

къд —: Ова се група мења у гд-: гдѣ (18 пута); само један пут имамо кьдѣ (5а 15).

кън —: у речима книга, книжьникъ, кънязь скоро увек се пише кн (104 примера); само 6 пута — кьн и 7 пута кь | н—.

кът —: заменица кто јавља се у облику кто(ктѡ) 141 пута; само 3 пута кьт и 15 п. кь | т—.

мьр —: 5 пута се пише основа мьрѣ— без ь; 1 пут имамо оумьрѣть (226б 17–18) и 1 п. кьм | ьрьшю 321б 13–14.

мън — и мьн —: у облицима придева многъ, заменичним облицима мънѣ, мъноѭ, и облицима глагола мьнѣти полугласник се изоставља скоро 400 пута; а мьн— се пише само 12 п.; 29 п. — мь | н—.

ньд —: у речима доидѣжѣ (дондѣжѣ) и ондѣ имамо 42 пута ид —; а 15 пута ньд—.

ньм —: у речи сънѣмиштѣ, сънѣмъ, у облику вѣими полугласник се у овој групи изоставља 24 пута, а чува се само 4 пута, да оставимо на страну једно нь | м (105б 21–23) и дѣнь | ми 8а 28–61.

път —: у речима пътица, пътѣньць налазимо 11 пута пт, 4 пута път и 2 пута пь | т—.

пьш —: у различитим облицима речи пьшеница 6 пута налазимо групу пш, 1 п. пьш.

пьс —: псомь 69а 11, 128а 10; пси 128а 10.

сѫп —: облици глагола сѫпа-ти 12 пута се пишу без ѫ, 1 пут — сьпѣ 116а 12.

сѫн —: снѣ 316а 18; 320б 11; 23; 321б 15.

сьд —: ова се група мења у зд: здѣ, вьздѣ, здравъ —; тако 37 пута, само се двапут чува старо сьдѣ (148а 20, 78а 10), а 1 п. налазимо зь | дѣ 293а 12—13, са вештачким ь на крају реда.

сѫл —: у основама сѫлъ — сѫлѣ — полугласник је изостављен 107 пута; само 6 п. пише се сьл —, а 4 пута сь | л —.

сьр —: реч сьрѣбро увек се пише без ь.

сѫт —: облици броја сѫто само 2 п. пишу се са ь, иначе увек без полугласника (12 пута).

тѫу —: у различитим облицима речи пратѫа и у вокативу отьче налазимо групу ту 64 пута, а само 1 п. тьу, а 1 пут ть | у; најочигледније доказују губљење ѫ у овој групи примери: оуѣ (211а 20), пруа 285б 23; пручю (доста често).

тьц —: и ту се губљење полугласника доказује променом сугласничке групе у једно ц: оца 47а 9; оцоу 215б 18; оци 23б 9.

тѫх —: облици придева бятѫхъ пишу се увек без полугласника (107а 15, 107а 18, 66б 17, 84б 4, 306б 19).

цьт —: оцта 279а 11; 13; 16; оцтѣно 275а 1 (оць | та 290а 9—10)

уьн —: у глаголској основи уьнѣ— 7 пута је полугласник изостављен (уь | н— 201а 15—16).

уьт —: заменица уьто јавља се 84 п. у облику уто, само 3 п. уьто (и 16 п. уь | то).

II. Скупине у којима се полугласник чешће чува:

бѫд —: имамо 5 пута изостављање полугласника (бдите 209б 3, 241а 3, 253б 19, 209а 18, — бдѣти 254а 12), а 8 пута се ь (место ѫ) чува (бьдите 209а 10, 214б 7, 239а 21, 254а 13, бьдѣль 239б 5, 198б 20—21; бьдеще 318а 2—3, 198б 9). У скупини —

вѫт —: само један пут је ѫ изостављено (втор— 55б 17), иначе се чува вьтор— 6б 20, 99а 8, 138а 11, 142б 9, 185б 5—6; 41а 7; 254а 16. У скупини —

вьд —: у речима правьда, правьди —, правьдьнъ и вьдовица полугласник је изостављен 13 пута, али се 19 пута чува.

дѫщ —: Ова се група увек пише са полугласником т. ј. дьщи, дьщерь, дьщере и т. д. (231а 7, 360а 14, 128а 1, 91а 21, 118б 20, 145б 6, 118а 7; 85а 18, 173а 9; 298б 11; 180а 9—10; 172а 16; 64б 19; 97а 5; 339а 8; 180а 9; 194б 16; 128а 6; 15; 284б 23; 347б 12, — да оставимо на страну примере са дь | щ—.)

дьн —: ова се група пише увек са ь: дьнѣ 294а 12, 253а 6; дьнию 249б 18; дьньсь 206б 10—11 (да оставимо на страну примере са дь | н—.)

зкн —: полугласник се никад не изоставља: вьзьни— 117а 2; 104б 14; 105а 3; 145а 6—7; 277а 1; 276б 5; 290а 18; 272б 11—12; 223а 3; 273а 12; 289б 23; 222б 15—16.

кѧсн —: исп. кьснить 240а 1—2; 103а 19; кьснѣши 340б 11; кьснѣщю 240б 1.

лѧж —: исп. льжи— 135б 15; 234б 10; 233б 13—14; 102а 8; 234б 11; 233б 13—14; льжѣ— 87а 16; льжю 62а 14; 33б 7; льжа 255б 21; 256а 4; льжѣмь 255б 23.

Само је двапут полугласник изостављен: лжюще 60а 21; лжикыχь 63б 4—5.

льз — (> льз—): исп. пользѣ 118а 18; польза 43а 6; 244а 6; 221а 6; пользѣ— 123б 13, али два пута — без полугласника: ползѣ 24а 1; полза 90б 9.

льст —: ова се група (у облицима речи льсть) увек пише са ь: исп. 6а 5; 217а 20; 25б 2; 102а 11; 233а 9; 234б 14; 137а 20; 144б 7; 281а 21; 292а 15; 144б 7; 233а 12; б 15.

льшт —: исп. прѣльщени 57б 18; 213б 18; прѣльща— 99а 14—15.

мѧк —: у основи — мѧкѣ— полугласник се чува (123а 9; 122б 14—15; 251б 17—18).

мьзд —: различни се облици речи мьзда увек пишу са ь (15 примера).

мьст —: исп. мьс | ти 207а 11—12; мьсти— 207б 2; 176а 12; примера без ь нема.

Имајући на уму групу мьст— може се мислити, да се полугласник чувао и у групи мьшт—, иако имамо само један пример мьщен | ню 200а 17—18 (207а 19—20: мь | щю).

пьр —: у речима пьрѣχю, распьрѣ, сюпьрѣ (20б 7; 37а 15; 40а 7; 57б 6—7; 248а 19—20; 248а 19; 207а 12 да метнемо на страну сюпь | рѣмь 61а 15—16); 1 пут само је ь изостављен: пьприщѣ 62б 20.

пьщ —: само са ь у различним облицима глагола непьщѣвати (125а 22; 143б 9—10; 162б 11, 159б 9—10), такође у рьпьщють 23б 17—18.

рьц —: полугласник је изостављен само двапут: рци 17б 10—11; 256б 11; обично се пак чува: рьци 82а 19; 59а 17; 37б 10; 126б 6; 144а 23; 94б 21—22; 147а 11; 192б 6; 166а 17; 282а 6; 299а 6; 356а 13; 218б 21; 159а 23; рьцѣ— 181б 17—18; 293а 16; 70б 14; 131б 23; 293б 23; 70а 13; 181б 17; 251а 5; 247б 3; 351б 13; да оставимо на страну рь | цѣ— 192б 12—13.

стькл — : исп. стькл҃— 123а 2; 237а 13—14; 19; 175а; 209б 16—17; 19—20.

сѣс — : сьсющ-- 229б 12—13; сьсаль 229а 22; тешко је мислити да се у речи сѣсѣдѣ—сѣ осећало као предлог: исп. сьсѹд— (сьсюд—) 84а 12; 110а 19; 174а 20; 240а 22—23; 77б 2; 279а 10; 139б 17; 306а 23; 188а 15—16; 240 23; 200а 1.

сѣш — : оѹсьшѣ 96а 10, 13; 79а 2; 111б 4; 140а 13; нсьшѣ 51б 3; само један пут нсшѣ 231б 13.

шьд — : у облику шьды 23б 8; 20а 3; 58а 2; 355а 15; 299б 21—22; 230б 18; 7б 6—7 — увек са ь.

тѣщ — односно тьщ — увек са полугласником, — исп. тьщл 106а 20—21; тьщю 81б 3; отьщѣтить 90б 11—12; потьщлкѣ 206а 18; 1 пут ть | щл— (348а 3—4).

Али један пут налазимо оуьтѣтить (221а 9). Ако се ту огледа заиста жив изговор онда би то значило да се ь изгубило, а сугласничка група тшт била је промењена у ут; али се ово вероватно могло десити у језику преписивача а не у језику његова оригинала.

III. Најзад понеке групе нису претстављене довољним бројем примера, односно има колебање у правопису без довољно одређене тенденције у једном или другом правцу. У ову категорију спадају групе:

бѣб — : любьви 262а 5; любькѣ 14б 13—14 (да метнемо на страну любь | ви 261б 23 — 262а 1 и забь | кина 310а 9—10). Треба приметити да се -ѣѣ можда осећало као наставак.

бѣѕ — : лобза | нить 159б 19—20; али оубьзі | сѣ 189б 16—17 (место оубобьзисѧ).

бѣж — : само један пут лобьжю 254б 20—21.

вѣн — : у речима вн҃ь, врьвно, вн҃шьнии, внѣзлапж, вѣнѫтрь— имамо 13 примера са ь и 13 примера без ь.

вьл — : само један пут вьл | ахюсѣ 160б 19—20.

гѣл — : само иглинн 136а 19.

дѣжд — : само 1 пут дьждить 64а 14.

дѣск — : само дьски 8а 6—7.

дьл — : само скоѹдлы 152б 15.

дьбр — : само два пут дьбри (70б 21—22; 236а 14).

дьм — : само людьми (173а 7); међутим ту је ь припадало наставку.

дѣш — : само издьшѣ 278а 3—4.

дѣх — : само вьздьхню 220б 1—2.

жьр —: жьрьѵьскиѣ 96б 2, 98б 7—10; жьрьѵьскамь 94б 1.

жьт —: скрьжьтѣть 222а 13.

жьзл —: жьзла 68а 10, 177б 23.

жьѣ —: 3 пута без ь слоужѣю и слоужѣѣ (22а 5; 263б 13—14; 299а 1), али слоужьѣю (51б 13—14), да метнемо на страну слоужь | ѣы 340б 19—20. Можда се — ьѣ — осећало као наставак, ма да не припада оним наставцима, који су претстављени знатним бројем примера.

кѧѣ —: исп. смокѣи 155а 10; 63б 12; смокѣамь 139б 5, али црькъѣи 95б 21—22, цр҃ькъѣѣ 35а 1—2 и др. (свега 4 примера са ь); ваљда се — ѧѣ — осећало као наставак.

льм —: колми 76б 11, 74б 13—14; али кольми 75б 4; 177б 2 3; 176а 10; 170а 5; польма 103б 3; 240а 9; ваљда се — ьми и — ьма осећало као наставак.

ньз —: кьньзи 269б 12.

мьѵ — : — мьѵѣсѣ 294а 10.

пѧѣ —: три пута имамо оупъка — (289б 15—16; 171а 1; 136а 16), да метнемо на страну оупь | ка (276а 18—19); али на 15а 5 — оупкасть (ван текста оупкаю у запису Глигорија на 355 с.).

пьн: — 9 пута ова се група пише без полугласника (284а 16 bis; 273а 13; 238а 11—12, 288а 1; 302б 16; 274а 12; 302а 4; 273а 15), а 5 пута са ь (94б 14—15; 302а 2; 302б 11; 274а 8; 7).

пьц —: пцѣть — 75б 5; 70а 16; 310б 11; 177а 3—4; пьцѣть — 208а 28; пь | тѣсѣ = пь | цѣтѣсѣ 208а 23.

рьм —: примера са ь у корену управо нема; у примерима ѵѣтырьми 8а 21; 219а 18; дкерьми 336б 10—11; 219а 14 — ь припада наставку за inst. pl.

рьл —: 3 пута имамо орли 102а 21; 235а 6; 188б 8, али исп. пронорьливи 63а 6—7.

стьл —: исп. — стьла 247б 8.

стьн —: исп. оустнами 123а 15.

стѧгн —: стьгнаχь 215а 16.

сѧχ —: исп. оусχоше 79а 9; иесχи 311а 14; 261б 11—12.

сѧм —: смѣше 357б 14; смѣ 138б 6.

тьм —: у овој се групи полугласник изоставља 13 пута, и то у различним облицима именице тьма (74б 13 bis; 44а 22; 45а 22; 82б 14; 70а 13; 114а 6—7; 245б 3; 4; 246а 14; 301б 5; 6; 278а 19), али се 9—10 пута чува полугласник (у истој речи — 44а 21—22; 276б 2; 58а 15; 27а 8; 331а 19—20; 354б 6—7; 174б 10; 176б 12; 289б 20 и у речи дѣсѣтьма 183а 15, у којој ь припада наставку dat.-instr.

dual.; сем тога тъ | ма и сл. — 132б 8—9; 309б 12; 12а 7; 15б 9; 1а 10).

тѣк —: 2 пута са чувањем ь, а и 2 пута без њега: натканю 154б 20; поткнеть 225б 12; — тькне — 147б 20—21; -тькни 134б 6.

тѣс —: исп. вѣтьсѣ 107а 12; 66б 12.

тѣш —: исп. вѣтьшающа 198а 15.

уьб —: исп. уьбаномь 123а 23.

уьж —: исп. оуниуьжеть 130б 6.

уьл —: исп. улн 76а 1; 99а 21; али уьли 229б 11 и уь | ли 76а 9—10; 229а 11.

уьст: исп. вѣуьсти 87б 20.

шьл —: исп. -шли 152б 2; 128б 7; 226а 18; -шла 28а 1; али поред тога имамо -шьли 30а 14 и -шьла 27а 1.

Ако са тим подацима упоредимо оне, који се тичу наставака и префикса, моћи ћемо у неколико попунити своја опажања.

Изостављање полугласника у групи мьн, мѣн, које смо опазили у кореновим слоговима, потврђују такође примери, који се тичу наставка -ьн: ь се чува само изузетно, редовно се пише и ту мн; то се исто може казати о групи сьн (двапут чешће се пише сн, него ли сьн). Чување полугласника у коренової групи дьн— налази себи донекле паралелу у примерима са наставком -ьн иза сугласника д: забележио сам 70 случајева -дьн- поред 38 случајева дн.

Друкчије стоји са групом рьц: у корену имамо 2 пута рц-, а 24 пута рьц-; међутим у наставку -ьц иза сугласника р налазимо 10 примера рц поред 4 -рьц. У погледу на групу уьн— у којој је ь 7 пута изостављен у глаголској основи уьн—, опажамо, да се у наставку -ьн иза сугласника у полугласник чува 23 пута, а 26 пута пише и ту ун.

За групу вьн — коренови слогови не дају могућности одлучити, јер поред 13 примера са ь налазимо и 13 примера без ь; у примерима са наставком -ьн иза в — ь се много чешће изоставља, него ли чува: 36 вн, а 17 вьн.

За групу дѣш— немамо довољно грађе која се односи на коренове слогове; у наставку -ѣш иза сугласника д обично се полугласник чува (120 примера), али ипак има и примера без полугласника (10 примера).

О групи пьн— немамо довољно података ни у примерима са наставком ьн; то се исто може рећи о групи пьц (2 пута пц, а 3 пута пьц, да оставимо на страну 2 пута пь | ц—).

Даље примери који се односе на наставке, пружају податке за неке групе које нису претстављене у кореновим слоговима. Наиме у групи зьн— полугласник се чешће изоставља (9 зн, 1 зьн), то исто — у групи шьн (44 примера шн поред 14 шьн), цьи— (14 цн), ньУ— (31 нУ, 5 ньУ—, 1 нь | Y). Обрнуто пише се увек -мльн- (5 пута), ньн— (поред 54 примера са ньи само 4 нн), тьн— (10 прим.); скоро увек кѫш— (6 п. кѫш—, 1 пут кш), льш— (9 льш, 2 лш—); кѫш— (7 пр.), увек вльш— (5 пр.), плыш— (9 пр.), ньш— (8 пр.), чешће рьш— (13 пр. поред 4 рш—) и мьш (16 пр. поред 3 мш—); Уьш (5 пр.), цьш— (6 примера), ждьш— (6 прим.), зьш— (7 пр.). У осталом у таквим случајевима када за чување полугласника има мало примера (као што Уьш, вльш—, тако исто брьи = 4 пута трьи = 5 пута), односи остају и иначе неодређени. А таквих случајева има доста.[1])

Али односи остају неодређени и у неким случајевима са многобројним или довољним подацима: исп. 8 рьи поред 6 рн, 15 льн— 18 лн, 20 тьн поред 13 тн, 96 кѫш — поред 111 кш —, 8 ньц поред 9 иц. Разуме се, узимајући у обзир да је ту утицала граматичка аналогија, која је свакако потпомагала чување полугласника, морамо признати веће значење оним примерима у којима је полугласник изостављен. С тога су од значаја свега 4 примера вц м. вьц, 3 примера тц место тьц—, 1 пример жк и поред тога 1 пример шк (тѣжкѣ 131а 8, тѣшко 79б 13—14); 5 примера пк м. пък, 5 примера тк м. тък (поред 1 примера тьк—). 1 пример рк (горко 271а 21) поред 1 рьк— (горько 257а 19).

У наставцима — ьск — и — ьство нарочито се јако огледа утицај граматичке аналогије то јест граматичко осећање ових наставака.

У примерима са наставком — ьск — (кад је полугласник у отвореном слогу) скоро увек се пише ьск—, и то у групама —жьск—, —дьск—, льск—, мльск—, мьск—, ньск—, рьск—, тьск—, Уьск—; то исто — у множини у групама дьсц—, Уьсц—, сьсц—, рьсц—, мьсц—, ньсц —. Али ипак понеки пут налазимо примере који нам доказују, како не смемо веровати овим ортографским појавима: исп. Уловѣчуски 257б 15—16; пр̀Руски 255б 8—9; содомцѣ 73а 8 (sic. м. —сцѣ). У наставку —ьство односно —ьстви увек се чува полугласник: увек се пише свѣдѣтельство (—а, —ѫ и т. д.)

---

[1]) Тако имамо 4 жьш—, 2 гъш— (наравно пише се ъ), 1 вльш—, 1 вхш—, 2 шьш—, 1 хъш—, 1 шльш—, 1 съц—, 4 дьц поред 1 дц, 1 шьц—.

односно сѣвѣдѣтєльство; тако исто послѣдьств—, родьств—, лукавьств—) и лукавьс т | нѣ 126б 10–11), множьство, рождьство, цр҃ьство (и цр҃ьстиѣ 6б 16), нєвѣрьство, бр҃атьство; ѿчьство (и ѿчьстки 84б 21, 121б 4, 148а 20–21; б 1); бєзочьство, кѫдычьство; пр҃орчьство, послоушьствоу —.

Још мање поуздану грађу у питању губљења полугласника претстављају примери у којима се полугласник налази у предлогу или префиксу. Његово изостављање лако је утврдити у овим случајевима: пише се скоро увек к нє..., к ни...., к на..., к тє..., к то... место къ нє—, къ ни— и т. д., (али обично кь сє..., кь ко..., кь вѣ..., кь за..., кь слоу..., кь гро..., кь пи..., кь при..., кь оу..., кь и..., кь о..., кь свѣ...). У предлогу съ полугласник се изоставља у групи сън—, съв—, сът—: т. ј. с нє—, с ни—, с ка—, с то— место съ нє—, съ ни — и т. д. (сь нє—, сь ни— пише се много ређе; пише се сь о..., сь ра..., сь стра..., сь трьп..., сь звѣ..., сь дє..., сь го..., сь пю... = съ пѫ..., сь ли..., сь свѣ..., сь со..., сь сю... = съ сѫ...., сь ѯа).

У глаголима сложеним са предлогом съ опажамо ово: скоро се увек пише створ— место съствор— (съствор— се јавља врло ретко); тако исто се пише већином свѣд—, сказ—, али врло ретко сѣвѣд—, сѣказ—;[1]) чешће се пише сни—, снѣ—, него ли сѣни—, сѣнѣ—;[2]) увек се пише стѫ— односно стѣ— м. състѫ; обрнуто: увек се пише сѣв— (сѣви, сѣвє, сѣво, сѣвоу = сѣвѫ, сѣвы), сѣвл— (сѣвла—, сѣвлю—), сѣврѣш—, сѣгрѣ—, сѣзи— (сѣза—, сѣзы—), сѣхо—, сѣтрѫ— (односно сѣтрє = сѣтрѫ), сѣпле— (у осталоме само 3 примера), скоро се увек пише сѣхра— (8 сѣхра поред једног схра 360б 1); увек — сѣрѣ—; само сѣшьдь (297б 21; 110а 4; 74а 18); чешће се пише сѣм— (сѣмѣ, сѣмы—, сѣмѫ— односно сѣмю—, сѣмѧ— односно сѣмє—, сѣми—);[3]) тако исто — чешће сѣв— (сѣвѣ—; сѣвн— и сл.), мада је и број примера са св доста велик (сѣв— : св— = 23 : 18). У осталим случајевима имамо колебање чији се значај не може одредити, а у неким случајевима и сувише мали број примера: тако скр— (скри—, скро— и сл.) : сѣкр— = 15 : 18;

---

[1]) створ : съствор = 155 : 14 (+ 3 пута сь | твор); свѣд : сѣвѣд = 39 : 13; сказ : сѣказ = 27 : 4.

[2]) сни—, снѣ— (и снѣ— са ѣ слабим иза с а јаким иза н): сѣни, сѣнѣ (сѣнѣ—) = 24 : 10.

[3]) сѣм— : см— = 16 : 3.

сл— (слѣ—, сла—) : сьл— = 4 : 6; сьмрьт— : смрьт— = 8 : 6; сьга— 2 примера, сьглѧ— 2 прим., сьдѣ— 2 пр., сьжа— (сьжѧ—) 3 прим., сьвла— 2 прим., сьпа— (сьпо—) : спа—, спо— = 2 : 6 и сл.

У предлогу въ— ъ је у извесним случајевима увек изостављено: пише се в пой ·; в вел· ; в срѣ; в пет· , али се обично пише въ ко..., въ ꙁѣ..., въ ски..., въ Ꙋрѣ..., въ цр̃к... и сл., тако исто се пише въ ѡн односно въ ѡн.

У глаголима са префиском въ, као и у прилозима са истим предлогом (въꙁѧмь, въкюпѣ, въскорѣ, вънеꙁапю, въслѣдь) обично се полугласник чува (наравно пише се ь); у знатној већини случајева налазимо въпроси—, вънид—, въход— и сл. Изузеци су, као што внити, вниде и сл. (такође всюѳ 86а 6) врло ретки.

Слично томе и у префиксу въꙁ— полугласник се пише у огромној већини случајева: възал—, въꙁбра—, въꙁбоуд—, въꙁвѣ—, въꙁвѣ—, въꙁвра—, въꙁгла—, въꙁла—, въꙁда—, въꙁдрѣ—, въжде—, въꙁѣ (= въꙁѧ—), въꙁдви—, въскри—, въꙁи—, въꙁло—, въꙁлю—, въꙁки— (= въꙁкъ—), въскрьс—, въскрѣ—, въꙁмо— (въꙁма—, въꙁмю—), въꙁне—, въспле—, въспо— (въспѣ—), въспро—, въспла—, възра—, въсхо—, въсхи—, въсто—. Изузеци су врло ретки: по вздвижѳи 304б 17; на взнесен 254а; вскрьс— односно вскрс— 162б 16—17; 130а 20; 94б 16. Ту треба имати на уму да се въ у језику Срба-преписивача изговарало као у.

Предлог (префикс) овъ (овь) обично чува полугласник (на писму): овь нощь 150а 3—4; овьхождаше 121б 10; овьстоимь 196б 10—11; али исп. ов онь 3а 6; 9а 5; у предлогу (односно префиксу) прѣдъ полугласник је изостављен доста често: прѣд ни— 242б 6; а 10; 254а 12; 345а 5; 320а 17; 223б 21; 336б 19—20; 319б 4; 340а 7—8; 152б 11; 11—12; прѣд ли— 71б 10; — поред прѣдь ни— 169а 14; прѣдь ли— 193б 14—15; прѣдь оу— 10б 12; прѣдь сто— 191а 17—18; 270б 12—13. Тако исто имамо над нимь 277б 12; подножию 143а 16 17; подлагаѣть 171б 8, али подьножию и сл. (138а 23—61; 62а 20; 115б 14; 6а 10; 16; 217а 5—6; 198б 22; 239а 6; 189а 19.).

Предлог (односно префикс) отъ јавља се у облику ѿ, ѻ т от—, ѿь и отъ.

Таква је општа слика у погледу чувања и губљења полугласника у слабом положају у нашем споменику. Понављамо да је немогућно одвојити са поузданошћу у тој слици чињенице које су наслеђе из старословенске подлоге, од оних које су унете поступно од првог, па другог, па можда, на послетку, и трећег српског преписивача. Тумачење чињеница које налазимо у срп-

ском споменику друге половине XII века мора се разликовати од тумачења истих чињеница, кад их налазимо у старословенском споменику. У споменику као што је Маријино Јев. или сличан рукопис XI века лако можемо наћи више примера очуваног полугласника, који су остали од старијег оригинала. У таквом споменику довољно је два три примера да закључимо о губљењу полугласника у дотичној сугласничкој групи. За српски споменик друге половине XII века потпуно је природно што има многобројних примера изостављања полугласника. То изостављање овде је колико појава наслеђена из старословенске подлоге толико и унесена од српске руке, а могућно је да је у исто време и једно и друго. Стога у њему највише привлаче пажњу оне сугласничке групе у којима се полугласник у српском препису чува, док се изоставља обично у истој групи у старословенским споменицима.

У Маријином Јев. опажа се редовно чување полугласника скоро у свим сугласничким групама, али и на основу малог броја примера са изостављеним полугласником можемо закључити о његовом губљењу у изговору преписивача XI века. Такве су групе (са губљењем полугласника) у Мар.:

бьр, дъв, дьн, към, кън, кът, мьн, нькд, път, пьш, пьс, пьц, цьт, шьш, ѵьт (в. „Словоуказатель" у Мар. Јев. Јагића).

У Зографском Јев. имамо примера за изостављање полугласника у овим групама:

вьс, вьд, дъв, дьн, дьц, жьд, къд, към, кът, мън, нън, пьс, път, пьц, рьц, ѵьт, съте-.

Син. Пс. најчешће чува полугласник, али и ретки примери његова изостављања дају право закључити да је он у изговору преписивача изгубљен у овим групама:[1])

вьс, дьн, зъл, кът, мън, път.

У Син. Евхол. налазимо губљење полугласника у групама: **вьс, дьн, жьд, зъл, кът, мън, нън, нькц, ѵьт.**

У Сав. књизи: **бьр, вьс, гън, дъв, дьн, дьр, жьд, жьсте, зьд, зъл, зьр, здън, към, кът, къл, мън, пьс, път, съл, сьте, сьр, ѵьт.**

У Glag. Cloz.: **зъл, мън, нън, пьс, рьн, сьтк.**

---

[1]) Користим се најновијим издањем Северјанова: Памятники старосла янскаго языка. Томъ IV. Синайская Псалтырь, глаголическій памятникъ XI вѣка. Приготовилъ къ печати Сергѣй Северьяновъ. Изданіе Отд. русс. яз. и слов. Росс. Акад. Наукъ. 1922, Петроградъ.

Привлачи пажњу да је у групи дьн— у Glag. Cloz. 23 пута очуван полугласник, а нема ни једног примера изостављања. Али не смемо ни из овога извести закључак да се полугласник у преписивачевом изговору у тој групи чувао: у групи зъл— имамо 25 примера са ъ, али ипак један пример зл— можда доказује да је преписивач изговарао ту групу без полугласника.

Упоређујући са овим подацима из старословенских споменика чињенице Мирослављева Јеванђеља, долазимо до закључка да су примери са изостављањем полугласника у читавом низу група као што су: бьр, вьс, гън, дъв, дьр, жьд, зъл, зьд, зьр, зъв, зьм, къд, към, кън, кът, мън (мьн), ньн, път, пьс, пьш, съл, съте, сьр, сьд, уьт, — били бар у неколико наслеђени из старословенске подлоге нашег споменика.

Друкчији се закључак намеће у погледу на оне сугласничке групе са полугласником у којима се полугласник у Миросл. чува, док се изоставља већ у старословенским споменицима.

Видели смо да се дьн пише у Миросл. увек са ь; додуше, примера са ь у кореновом слогу дьн— немамо много, али смо видели да се дьн— пише много чешће, него ли дн и у оним случајевима, када ь припада наставку -ьн- (70 случајева -дьн- поред 38 случајева -дн-). Међутим у Зогр. налазимо поред примера са чувањем ь у овој групи и дньсь, днісь, дни, дні, дньхъ; у Мар. обично се пише дьн—, али се то објашњује дубоком старином оригинала тог рукописа; ипак и у Мар. налазимо -дн-; у Син. Пс., као и у Мар., полугласник се већином чува у различитим случајевима; тако дьн— налазимо 25 пута, али 4 примера -дн- сведоче да је у изговору преписивача полугласник већ изгубљен; у Сав. налазимо поред 15 примера дьн— 12 примера -дн-; у Син. Евхол. такође има примера са губљењем ь у тој групи. Стога бисмо очекивали да ће у Миросл. Јев. бити много више примера са изостављеним ь, да је код српских преписивача та група изгубила полугласник.

У осталоме морамо признати да сви закључци које бисмо покушали извести из грађе која се тиче полугласника у отвореном слогу не могу бити нимало поуздани: није могућно поуздано одредити у чему се огледа наслеђе из одаљене старословенске подлоге, а у чему изговор Срба-преписивача. Није искљу-

чено да и у другим случајевима чување ь у правопису Мирослављева Јев. означује чување полугласника у српском изговору XII века без обзира на то, како стоји са правописом дотичне групе у старословенским споменицима: исп. горе чињенице које се тичу група кѧсн—, ляж—, льст— (льшт—), мьзд—, стькл—.

4. Старословенска подлога Мирослављева Јеванђеља у морфолошком погледу.

Прелазимо на преглед морфолошких чињеница нашег споменика које могу бити хипотетски везане са старословенском његовом подлогом.

Деклинација именица.

У деклинацији старословенска подлога Мирослављева Јев., може се мислити, претстављала је исте црте које налазимо у јеванђелским текстовима XI века који су до нас дошли.

1. У деклинацији консонантних основа налазимо n. s. камень 137а 7–8, као и у Зогр. Мар. Асс.; gen. s. мѣре 303а 17; 340а 4; дьщере 128а 6, 15; крѣмене 250б 19–20; 247а 10–11; 148а 3–4; сѣмене 57б 3–4; отроуете 341а 17; 222б 16; нѣсе 73а 1; 359а 14; 299б 22; 146а 2; 141а 4; 7; словесе 192б 12; 140б 22–23; 113а 4–5; 12б 28; 232а 14; оуесе 69а 10; 62а 4; 8; тѣлесе 353б 4; али има и примера са наставком — и, као у споменицима XI века уопште: именн и сл. (в. код Љ. Ст.); у осталоме таквих је примера мало. Много се чешће наставак -и место старијег -е јавља у loc. s.: каменн и сл. (в. примере код Љ. Ст.).

Нарочито треба нагласити да је у улози acc. s. један пут употребљен старији облик nom. s. камы (63а 3), као што се то дешава у Супр., али не и у јеванђелским текстовима XI века. Реч дьнь мења се обично по деклинацији -i- основа; само један пут налазимо къ дне (225б 11).

У погледу на колебање појединих именица између облика од консонантских основа и облика од основе на -о, треба забележити оцѣ (155а 15; 69а 5–6), поред оуесн (в. горе), а и у instr. s. словомь 268а 1–2, поред словесемь 57а 2; али у nom. pl. налазимо словеса (155б 28; 74а 1; 273б 21, Мт. VII 24) и оуеса 79б 14 (Мар. на овоме месту има оун); тако исто — тѣлеса 277а 10; словесь gen. pl. 221а 13; 100б 2. У облику acc. s. f. налазимо само стари облик мѣрь 336а 1, дьщерь 97а 5; 64б 19; облика на -е, како се то де-

шава у споменицима XI века (gen. у улози acc.), нисам нашао. Један пут налазимо рамо (185б 9) место обичнијега рамѧ; рамо има у Мар., Супр., Бол. и др. (Miklosich, Lex.)

У loc. pl. консонантних основа неколико пута налазимо наставак -ѣхъ место -ѣхъ или -ьхъ: брѣменѣхъ 175б 20; словесѣхъ 136а 18; нѣсѣхъ 343а 8, 20; 131б 7; 58б 2—3; 59б 2, 11; 99а 19; 93а 19; 60б 3; 309а 14. Такве облике у споменицима XI века не налазимо. С тога је могућно да их је унео један од српских преписивача.

Именице које су припадале овој деклинацији само у множини, чувају обично стари наставак -е у nom. pl.: дѣлателе 127а 12—13; законоучителе 152б 1; цре 168а 19; 107б 6; галилѣане 180б 22; 23; свѣдѣтеле 46б 7; жателѣне 83б 1; истина, поред ових старих облика каткад налазимо и облике са наставком -и: мыдри 157б 8;[1]) 64а 18, 22; 87б 24, али такве облике опет налазимо и у Сав. Ассем. Остром., па чак и у Зогр. Један пут имамо -ие по угледу на -i- основе: дѣлателие 127а 21,[2]) али је и то могло бити у оригиналу нашег спо̀меника. Нема шта да се чудимо облицима: acc. pl. дѣлателе 164б 6, јер ово е одговара ѧ; иако је тај наставак код основа на сугласник секундарног порекла, ипак на овом истом месту и у Мар. имамо дѣлателѧ; g. pl. дѣлатель 164б 3 4 са графичком заменом ѣ са ь стар је; облици d. pl. са наставком -емь место -ьмь (мыдаремь 72б 2, дѣлателемь 127а 7—8, б 5 6, 8—9) обични су облици за споменике XI в., али треба да се зауставимо на облику d. pl. жителѣмь 81а 9 (Мт. XIII 30 = Мар. дѣлателемь; Acc. жателѣнемь, Остр. Ник. жателемь) и гоморѣмь 350б 8. Тај последњи облик тешко да је био у ст.-слов. подлози нашег споменика, али питање је како га треба тумачити: да ли ту имамо ѣ = е, да ли старији облик паралелан таквим као *грађамь доуброваčмь* у повељи бана Кулина; али о томе в. даље. Тако исто различно се може тумачити и наставак -и у instr. pl. родители 196а 28, дѣлатели 93б 5, мыдари 157б 8: ту може бити или -и морфолошког порекла (утицај деклинације именица типа конь), или пак фонетска црта: и = ъ; у једном и другом случају чињеница ова не би спадала у одељак наше расправе, која је посвећена ст.-слов. подлози Мирослављева Јев. Али како се мешање ъ и и у нашем споменику јавља прилично ретко (сем

[1]) Љ. Стојановић погрешно је забележио овај облик као inst. мн. (20б с.)

[2]) дѣлателие же.....

случајева иза к, г, х), а у исто време у Сав. исто налазимо родителѧ (уп. Вондрак Altkirchensl. Gr.[2] 406), ја сматрам прву могућност (да је и морфолошког порекла) као вероватнију; пример Сав. даје право и родителѧ, дѣлателѧ Миросл. Јев. везивати за ст.-слов. подлогу нашег споменика.

2. Код основа на -*и* још се чува стари облик nom. s. -ъ: любы (55б 5–6, 137б 21, 233б 17, 268б 7), црьки са и = ъ иза к (8а 22–23, 236б 2), неплоды 339а 17, али налазимо acc. s. у улози nom. s. прѣлюбьвь 135а 8–9, за који тешко је одлучити, да ли је био већ у ст.-слов. подлози, или је унесен од стране Срба-преписивача.

У осталим облицима нема никаквих отступања од обичних норми старословенских споменика: g. s. са наставком -ѣ (крьвѣ 118б 3, 35а 1–2, 238а 18, 19–20, 1б 13, 287б 16; 286а 12, 6, 254а 6–7); именица крьвь има и наставак -и (крьви 118а 14); loc. s. — са наставком -ѣ и са наставком -и (цр҃квѣ 27б 1, 143а 9, 140б 15, 323б 14 143а 9–10, 340б 12, 15–16, 270б 3; цр҃кви 229б 6–7, 95б 21–22, 261б 23 — 262а 1; любьви 262а 5); acc. pl. са наставком -и: смокви 155а 10, неплодьви 285а 6–7, — као и у Мар.

3. Именица дьнь као што је горе речено, припада деклинацији основа на -i, мада је сачувала још облик g. s. дьнѣ 187б 8. Облици instr. s. дн҃емь 205а 23 (ѣ место старијег ь), n. pl. дьнѣ 196б 19–20, 234б 2, 6, 187б 1–2; 340б 19; g. pl. дн҃и (контракцијом из -ни) 147а 4; 72а 3; 105б 4–5, 238б 20, 235а 7, дьнии 194б 5–6, loc. pl. дн҃ѣхъ 211б 1, — ови облици могу припадати ст.-словенској подлози нашег споменика, пошто их можемо наћи и у другим споменицима XI века. На први поглед чини се да за језик српског преписивача, последњег или ранијег, морамо везати облик дьнию inst. s.: бѣ іс҃ъ оу҃ѵе дьнию 195а 5–6 (Л. XXI 37 = Мар. вь дьнь) и то услед српског *даћу (и ноћу)*. Међутим ни у томе нисмо сигурни, јер је утицај облика ноштиѭ на корелативни облик дьньмь могао изазвати облик дьнию и на другом каквом диалекатском терену и то врло рано: уп. дьньѭ и ноштиѭ и дьниѭ у Супрасл.[1]) Друге именице м. р. са основом на -i обично чувају старе облике. Облици instr. s. пютьмь 88а 21, 184б 20; g. pl. пютии 132а 16–17, людии 79б 13, 140а 10, 308а 23, 284б 19, 246б 22, 158б 17, 308а 23 (дн҃и 192а 23, 323а 5); dat. pl. людьмь 281б 6, 318а 14, 342а 5, 11–12 и т. д., loc. pl. людѣхъ 200б 1, 250а 6, — по свој прилици били су већ у ст.-слов. подлози нашег споменика; о облицима g. pl. са

[1]) Vondrák. Altk. Gr.[2] 432 c.

наставком -ѥи може се чак рећи, да нису одговарали језику преписивача; овом последњем су одговарали облици као люди g. pl. 339б 4., али и ове облике са сажимањем први српски преписивач могао је наћи у своме ст.-слов. оригиналу: такве облике налазимо, напр., у Син. Пс. Клоц. Суп. Хиленд.

Засебно морамо споменути облик людиѥ у реченици: боѣхѫ бо сѧ людиѥ на 197б 16–17 (Л. XXII 2); у Мар. ту стоји людии; претпоставка о морфолошком пореклу те аномалије била би у томе случају мало вероватна; могуће је да је онај ранији преписивач који је преписивао са старословенског оригинала, рђаво разумео текст (као „људи се бојаше“).

4. Код именица ж. р. са основом на -i, као и код именица м. р. са истом основом, налазимо облике g. pl. са наставком -ѥи и наставком -и, о којима се може казати оно, што је речено о облицима людѥи и люди: уп. дъвєрѣи 17а 21, 351а 18, 21, дєрѣи 292б 23, вєсѣи 152б 2–3 (вьсь = vicus); с друге стране кости 237б 6, ношти 105б 5, заповѣдї 186б 7, болѣзни 137б 10, 233б 3; уп. такође дѣтєи 104а 14–15 поред дѣти 98б 23, 101а 12. Паралелно именицама муш. р. са наставцима -ѥмь (м. —ѥмъ) dat. pl., — ѣхъ (= —ѣхъ) loc. pl. налазимо сличне облике и код именица ж. р.: мощємь 332а 21, б 9–10, 344б 15, 342б 3; болѣзнємь 144б 20: заповѣдѣхъ 339а 12–13; вєсѣхъ (вьсь = vicus) 124а 17, вещєхъ 338б 15. и сл. Што се тиче облика вѣтвиѥ (вєлиѥ) на 115б 18 = Мар. вѣтви (вєлиꙗ), — тај облик по свој прилици претставља n. -acc. n. колективне именице.

5. Облици именица са старом основом на -й које налазимо у нашем споменику, по свој прилици, сви су постојали већ у у његовој ст.-слов. подлози: та је подлога чувала још старије облике g. s. и loc. s. са наставком -ѹ, dat. s. са наставком -ови, voc. s. са -ѹ, nom. pl. са -ове, g. pl. са -овъ: исп. g. s. домоу (домю) 145а 17–18, 186б 4, 165а 3, 166а 10, полоу 104б 11, 109а 8; волоу 194б 14; вьрьхѹ (-ю) 148б 22, 338а 18; dat. s. снѣви 12б 16, 13а 22; мирови 39а 21, loc. s. домоу (-ю) 135а 4, 121б 5, 87б 22, 159а 3, 158а 1, 334б 10–11, 189б 8, 206а 20, 227а 11, 219а 9–10; сиоу 189а 1; полу 125а 1–2, 7; 104а 22; voc. s. сиоу 316а 15; n. pl. сиове 30б 18, 154а 6, 106б 23, 83а 20, 21, 170б 9, 187а 7, 238а 2, 195б 8, 16, g. pl. коловь 199а 18–19, домовь 136б 17, снѣвь 286а 18. Поред тога налазимо новије облике са наставцима, који припадају деклинацији -o- основа, али и то није нешто необично, јер такве облике налазимо чак у најстаријим споменицима, као што су Зогр. Мар.: уп. d. s. домоу 164б 15, 186б 5–6,

8, 13; voc. s. сн̃е 178б 2, 97б 13, 119б 23, 138б 18, 23, 204б 12, 17; n. dual. сн̃а 94б 23; gen. dual. сн̃ꙋ 94б 18; сн̃ома d. — i. d. 94б 19; а и облик домоχъ (71б 12 : ъ м. ѫ), макакво да је његово порекло, налазимо већ у Мар. Зогр. Асс. Нарочиту пажњу заслужује облик домовъ 128а 16, коме одговара у Мар. домови, а у Ник. въ домъ (свои); очигледно, ту имамо стари прилог, који је опет могао постојати већ у ст.-слов. подлози Мир. Јев.

6. Облици именица са основом на *-о* (и *-јо*) исто су већином стари, чак и онда када претстављају отступање од првобитних норми: као што је познато, већ у споменицима XI. в. опажа се преношење наставака старих основа *-ŭ* у деклинацију именица са основом -о, а тако исто и наставака -і основа и именице типа *конь* (-јо основа). Према томе није нимало непродно, што у нашем споменику налазимо: dat. s. бр̃ви 22а 6, 126б 20, 142а 10, 51б 14, 263б 14, 205а 6; нс̃ви 184б 10—11 и сл. (иерѣкови, петрови, иосифови, архитриклинови, сюнагогови, монѣсѣкови, духови); тако исто и наставак -еви код именица са основом на -јо (гѣи 138а 21, 143а 18, 147б 9, винареви 181а 18) има својих паралела у споменицима XI века.

То се исто може рећи за облике: мюжие n. pl. 85б 18—19, 77б 21, пастырие 322б 22, 317б 23—318б 1, 319а 6. Облик вратъкъ g. pl. 118а 16 одговара облику Зогр. вратъкъ Мр. V 26. Облик мюжи g. pl. (199б 13; 35б 6) нема директне паралеле у ст.-сл. споменицима XI в., али, уопште говорећи, наставак -ьјь код основе на -јо, пренесен из деклинације основа на -ĭ, претстављен је у тим споменицима: уп. у Ассем. вратꙑ Мр. V 26. А и облик n. pl. вождева 236а 16—17 (= Мар. вожди, Зогр. вождие) подсећа на облике ѕмиѥва, ѕноѥва у Supr. (уп. Vondrák Altkr. Gr.², 401 с.).

О сажетим облицима loc. s. средњег рода, као што је цр̃стви (тако исто цр̃сти, въскр̃сени, оꙋѣни, шꙋиценн, имѣни, велиꙋи, трьни, трьпѣни, жити, ш̃ꙋьстви, ·ѣ· кости, осюждени, прѣдани), о g. pl. ѕели 140б 12, ѕнамени 6б 9 и о loc. pl. распютихъ 215б 6, 122б 1, — може се рећи оно што смо горе рекли за g. pl. люди: сажети облици нису ретки у споменицима XI в., а у нашем споменику они су нормални; g. pl. са наставком -ии, који свакако припада ст.-слов. подлози, јавља се ретко: прѣгрѣшении 115а 3, 140б 12, Облик inst. pl. старьцꙑ (192б 4—5, 276а 13) не можемо везивати за мешање ꙑ и и од Србина-преписивача, пошто и у Мар. налазимо старьцъı (Мт. XXVII 41) instr. pl., као и пѣнязъı acc. pl.

(Jo. II 15) и то у вези са тврдим (секундарно) карактером сугласника ц, s.

Облик instr. pl. ѕнаменіми разуме се да је нов м. старијег ѕнаменіи, али опет немамо довољно разлога да га везујемо за језик српског преписивача, пошто и у Зогр. (Мр. XIV 48) имамо: оржжьіми.

Једини облик за који, чини ми се, немамо паралела у старослов. спомеиицима, то је облик loc. pl. (на) распѫтиѣхъ 201а 28.

7. Код основа на -а, -ја стари су облици који припадају оригиналу, ови: рабьіни 256б 16, поганьіни 128а 3–4, гръдьіни 126а 12, магдалыни 303а 19; и са контракцијом -ии > и: мльни 102а 17, 187б 8, 293а 3, 234б 21; левги 157б 23 (Мар. левьѣии), сюди 207а 5, 23, 61а 20; dat. s. сюди 61а 20, 180б 8; gen. pl. стади 226а 16—17, — исто са сажимањем, — поред свинеи 211б 12—13, 88б 4, 117а 15, 178б 18.

Новији су облици n. s. милостынѣ 215а 21—22 (Мар. -ни), сюдиѣ 180а 8—9; ови облици можда не припадају ст.-слов. подлози, него вероватно Србину-преписивачу.

Новији је облик acc. pl. стьѕы (м. стьвъ) 326а 17—18, 327б 6—7, 325а 5, али тај облик по свој прилици припада старословенској подлози.

Облици n. s. вьдовици си 143б 28 и самарѣнинь 30а 17 могу бити случајне погрешке. Маркантан је пример: (єдина) ѵрьтѣ n. s. 297а 12—13, али и ту није искључена могућност случајне погрешке. Даље обраћају на себе пажњу три подједнака облика g. s. f. (ѿ) галилѣи 57б 2, июдѣи 18а 1, самарѣи 30а 11, али значење се ових облика ослабљује самом врстом именица; свакако није сигурно да се ови облици јављају место галилеѣ и т. д.: могућно је да ту имамо g. pl. июдѣи (= Ἰουδαίων), а по угледу на ѿ июдѣи могло се јавити и галилѣи, самарѣи.

Нису од значења магдалыни g. s. 344а 23 и стьклѣницѣ 175а 4, које наводи Љ. Стојановић: први је облик g. s. правилан генетив (-ыня), а други може бити подједнако gen. s. или. acc. pl., те је правилан и у једном и у другом случају (вништьнѣѧ стьклѣницѣ и блюдъı).

8. Облици двојине јављају се обично на истим местима, на којима и у спомеиицима XI века. Понекад ту имамо размимоилажења међу нашим текстом и Маријиним кодексом који је најбоље очувао старину у погледу на морфологију. Тако на 74б 14 — у Мир. и оуѳса своѧ съмѣжиште = Мар. и оуи свон...

У осталом таква је замена двојине множином, када је субјект реченице у множини, обична појава у споменицима XI века (уп. Белић „Къ двойственному числу въ ст.-слов.“ Изв. IV, 4, 1159 и сл). У исто време Миросл. понекад чува старину боље од Мар.: уп. 274б 7-8 (Мр. XV 19) и прѣгибающе колѣнѣ кланѣхюсѧ емю, али Мар. колѣна; 131а 10 — на плещи оубкомь, али Мар. плещма (Мт. XXIII 4).

9. На крају треба поменути још неколико примера: на 255б 4 дрѣколамн = Мар. -ьмн. Овај пример вероватно нема везе са језиком преписивача, али у исто време нема паралела ни у ст.-слов. споменицима; можда је случајног порекла; на 119б 13–14: ѡ ѕриха, али Мар. ѕриѯона, Зогр. ѕриѯѫ, Сав. ѕриѯъı; наравно да овај пример није од значаја, пошто је то туђа реч и то назив, који није постојао у језику преписивача.

Деклинација заменица.

И ту налазимо доста старих црта које је вероватно већ први преписивач-Србин нашао у своме ст.-слов. оригиналу. Тако Meillet, B. S. L. XXI 26—27, приметио је да се у најстаријим глагољским текстовима употребљавају облици нъı за acc. dual. заменице 1ог лица место на и въı за nom.-acc. dual. заменице 2ог лица м. ва, тако да се може мислити да је ово била диалекатска особина језика првих преводилаца Јеванђеља. У погледу на те тачке Миросл. се на више места слаже са најстаријим текстовима: исп. Мт. XXVIII 5 Миросл. вы nom. d.; Л. XXII 10 вы acc. d.; Л. XXIII 39 ны acc. d., и то двапут (278а 5; 289а 6); Јо. IX 19 вы nom. d., Мт. XX 31 ны acc. d.; али поред тога налазимо, додуше ређе, на и ва: Мт. IV 19 ва acc. d.; IX 27 на acc. d., XX 30 на acc. d. Нарочито пада у очи консеквентна употреба облика ген. једн. упитне заменице ѹкто— ѹсєо; као што је познато у споменицима XI в. поред тога налазимо још и ѹксо и то већ у Мар. Јев., али се у нашем споменику ѹксо не јавља ни једанпут, него само ѹсєо (95а 5, 196а 5, 231б 8, 230а 16—17, 265б 4, 2—3, 7, 261а 5, 256а 8, 259б 7 и т. д., свега сам забележио 73 примера).

У другим случајевима налазимо облике које не смемо можда да сматрамо као „архаизме“, али опет ови облици већином имају своје паралеле у старословенским споменицима XI века, тако да се може мислити да су и ови облици постојали у ст.-слов. подлози. У ову категорију чињеница спадају: енклитички облик dat. pl. и acc. pl. вы : єжє кѹдєтъ вы правьда 93б 11; вѣ вы

29б 2—3; кольми паѵѣ вы маловѣри (т. ј. бѣ одѣеть); облици dat. и loc. упитне заменице ѵѣсомю 340а 15—16; ѵѣсомь 53б 8; облици g. s. f. ѣ (= ьа, — уп. Зогр. Мар. ьа) 145б 6; моѣ 199б 15; 10а 16, 13б 13, 19; своѣ 189б 10—11, 165а 1—2, 43б 7, 97б 4, 244б 5; 340а 4, 339а 22, 300б 2, 316а 17, тѣоѣ 62а 15, 128а 15, 213а 3; уп. моьа, тѣоьа у Зогр. Син.-Пс. Супр.; такве исте природе је облик gen. s. f. никоѣже 24а 2: уп. никоьаже у Мар.; по угледу на те облике вероватно јавио се и облик ваша g. s. f. 196б 6, 215а 2.

Уопште видели смо, како се сажимање јавља у нашем споменику у различитим облицима врло често; њим се објашњава вероватно и облик n. s. m. си (место сь), који се јавља најчешће: 20а 4, 26б 1, 7, 25б 13, 6б 4, 20б 9, 2а 4, 44а 16, 39б 10, 57а 21, 56б 1 и т. д. (забележио сам 65 примера); ово је си никло, разуме се, из сии, а ово из сьи: уп. у Супр. си богъ = οὗτος θεός 304, 11. И у nom. pl. имамо си (= сии) 210б 12, 256а 9, 123а 14—15, 112а 20, 172а 7; овај се последњи облик јавља и у Зогр. Мар. Син.-Пс. Супр., а у Сав. као правило, док је облик n. s. m. си у ст.-слов. споменицима ретка појава, а у Мир. правило: поред њега се каткад јавља сѣ место сь т. ј. у улози nom. s. m. (сѣ ли есть сїи ваю 40б 5 = Мар. сь ли...; сѧ есть хлѣбь 23б 7 и сл.). Ови последњи примери (сѣ м. сь) имају своје паралеле у Син.-Пс. и у Сав. (уп. Разсужд. 102 с.); може се мислити да су били већ у ст.-слов. подлози нашег споменика[1]); али доследно спроведено си м. сь вероватно је унео у споменик преписивач-Србин, иако то није био облик народног српског језика.

Облику си n. s. m. паралелан је облик ѵи (142а 5).

Облик сиѣ n. s. n. (181б 2, 149б 5, 23б 16, 52б 22) налазимо каткад у споменицима XI века: Син.-Мол., Супр.; облик нѣкоѭ acc. s. f. 284а 8, 298б 14 уп. са коѭ acc. s. f. у Зборнику Клоцовом.

Што се тиче примера сюѵьць ѥжѣ ѧсть 155б 3 (место ижѣ есть), то је једна синтактична појава, за коју имамо паралела у Супр., Добром. и др. (исп. Vondrák, Altkirchenslav. Gr.², 623 с.), а коју не морамо везивати са српском руком.

Бројеви.

Старословенској подлози припадају сем архаизма десѧте loc. s. (10а 8, 323а 19, 294а 13) — облици: тремь десѣтемь 146а 7,

[1]) Видим у овим примерима не облик n. s. m. сь > сѣ, него облик n.-a. n. сѣ у смислу *ево*.

трѣхъ loc. 59а 14, трѣи (gen.) 185а 16, — са ѣ м. ь које се јавило у dat. и loc. гласовним путем, а у ген. — по угледу на dat. и loc.

Ч л а н.

Интересантан је пример употребе члана који налазимо у Миросл.-Мат. XXII 27: жената (Мар.: послѣжде ихъ кьсѣхъ оумьрѣтъ и жена).

Придеви и глаголски придеви.

Љ. Стојановић наводи случајеве када у нашем тексту налазимо сложене облике придева, а у Маријин. Јев. — несложене или обрнуто (op. cit. 206 с.); ови случајеви нису од значаја. Несумњиво старословенској подлози припадају облици сложене деклинације n. s. m. са наставком -ѥи, који се каткад јавља у нашем тексту: бѫѥи 10б 18; 6а 18; 88а 23; 106а 25; 5; 146б 20, 30б 1, 33б 14—15; болеи 50б 2—3; 51а 5; 38а 11; велеи 17б 2; то исто вреди за облик оумероуи 228а 17. Али као правило се јављају у Миросл. облици nom. s. m. са завршетком и, ы, као резултатом сажимања: боли 72а 9; 34а 18; 336а 12; 236б 1; 30б 10; 108а 7; 92б 7; 21а 15, бѫи 276а 10; 21; 147б 14; 277а 21 и сл. (мни, послѣдни, трети, диви, крѣпли, искрьни, вешти, гредоущи, дроугы, сѣты, добры, вѣрьны, мюдры, кѣуьны и т. д.). Не можемо порицати, да су облици те врсте могли бити већ у старословенској подлози нашег споменика, и поред тога, што су ови облици добро одговарали српском језику преписивача, те се с тога њихов број могао повећати при преписивању.

Старословенској подлози нашег текста припада несумњиво облик dat. pl. вѣровавшимь 352б 18—19.

Поред старих облика n. pl. m. са наставком -ѥ налазимо дльжнѣиши 181а 17. И овај облик (-и из -ии) могао је да буде већ у старословенској подлози, — уп. паралелне чињенице у Вондрака Altkirchensl. Gr.² 452, 483—484 с. с. Може се уопште рећи да наш споменик воли сажете облике придевске сложене деклинације, као и у другим случајевима. Тако у nom. pl. налазимо: проуи 290а 11, слѣпи 236а 16; 237а 7; 156б 20—21; 71а 18; нищи 308б 18; 60а 3; глоуси 71а, 156б; хроми 71а, 156а 21—22 и т. д.

Даље се доследно употребљавају сажети облици g. s. m. -n.: вѫгаго 155б 12, великаго 62а 22; къшнѣго 334б 7, 19; драгаго 250а 11 и т. д.; исто тако dat. s. са наставком -оумоу: прьвюмю 186б 17, 303б 18—19, 291а 3; пропѣтюмю 279б 5 6; слѣпюмю 227б 13 и сл.; и

у gen. pl. имамо увек -ыхъ, -ихъ, у dat. pl. -ымъ, -имъ; у instr. pl. -ыми: сѣтыми, у loc. s. m.-n. -ѣмь: новѣмь 291б 22, нѣснѣмь 84б 1, 107б 22, 72а 2 и сл. Мени се чини да се ту огледа у знатној мери рука преписивача, али не могу да поричем да је таквих сажетих облика могло бити већ у ст.-слов. подлози. У погледу на облике gen. s. m. -аго и d. s. m. -ѹмоу треба приметити да ови облици вероватно нису били облици српског народног језика краја XII века, него облици књижевног језика, који је био у црквеној употреби. Сажимање налазимо и у неким другим облицима: n. — acc. s. n. проѵѣ 254б 5 (Мар. -ѣ), изъвыкше 162а 19 (Мар. -ѣ); вьходѣще 86б 10—11, исходѣще ib. 12 (Мар. -ѣ); n. s. f. послѣдьнѣ 292б 2; n. pl. n. исходѣшꙗ 87а 11 (Мар. -ѣа); acc. pl. нищѣ 230б 4 (Мар. -ѣѧ).

Глаголски облици.

1. *Лични наставци.* Наставак -мы за 1 л. мн. зацело припада ст.-слов. подлози; сем примера ѣмы 198а 7, 247а 18, које наводи Љ. Стојановић, имамо још један, али ван текста Јеванђеља: къждадѹимысѧ 360а 3; -мъ се јавља, као што је познато и у споменицима XI века (Зогр. Клоц. Супр.)

Облици 3 s. и pl. praes. без наставка -тъ такође су познати споменицима XI века, значи да су ти облици могли бити већ у оригиналу: сем примера које наводи Љ. Стојановић (бѹдѣ 174б 4—5, идѣ 43а 6, придѣ 51б 12, падѣ 71а 3, испльнисѧ 340б 2, разлѹѵѣ 3 pl. 309а 5—6), уп. још ѣ 149а 16.

Даље оригиналу припадају облици 2—3 s. аориста са наставком -тъ (у Мир. -ть): ѣть 27б 12, 245б 13—14, 105а, 347а 8, 91б 18; обѣть 1а 11; поѣть 345б 23, 272б 15, 321а 8—9, б 23, 345а 1, приѣть 279а 15—16, 298б 17, 316б 12, 357б 18, 206а 22, 1б 8, 223б 8, 212б 18, 252а 1, 272а 2; къзѣть 280б 10—11, 239а 12; наѵѣть 223б 10, 136б 4, 139б 11, 90а 3, 121а 11, 121б 12, 331б 1—2, 221б 20—21; 138б 17—18, 124а 9—10, 211б 9, 251а 1; 253б 15; зѧѵѣть 334б 23, проклѣть 140а 12; ѹмрѣть 119а 3; 99а 10; пить 30б 13, обѣть 291б 20—21, 17а 3; покить 317б 20, ѹмрѣть 195б 21—22, 23—24, 91а 21—22; къмрѣть 173а 14; б 7—8; 34а 19—20; 223а 6—7; 280а 8—9; 167а 7—8, 91б 15, 226а 4.

Оваки су примери обични у ст.-слов. споменицима XI века, чак се могу сматрати, као архаизми: најстарији споменици много чешће употребљавају облике са -тъ, него ли без тог наставка, у колико се тиче облика -ѣхѫ, -ѹхѫ, -мрѣхѫ, -кихѫ, -клѧхѫ, пихѫ.

Друго су они примери које наводи Љ. Стојановић: придѣть 12а 6, 53а 18, 54б 1–2, 174а 8; насадить 86б 20; оставить 209а 12; прославить 231а 12, створіть 61б 9. Облика придѣть или сличног (од глагола истог типа) немамо ни у једном споменику XI в.; зато не можемо претпоставити да је тај облик био у ст.-слов. подлози Миросл.; чак и више: не сумњам да се овај облик јавио место приде због рђавог разумевања текста од преписивача, јер иначе и облик приде био је у његовом језику облик не само 2—3 s. аор., него и 3 s. садашњег вр.[1]) Облици 3 s. аор. од глагола IV разреда са -тѣ изузетно се јављају у споменицима XI века: уп. творитѣ Сав., оставитѣ 3 пута Мар., обложитѣ Син.-Мол., али је Вондрак Altk. Gr.[2] 501 тачно приметио да облици нису поуздани и да примеру оставитѣ Мар. = ἀφῇκεν одговара латинско reliquerit; заиста у примеру нашег споменика ни кѣсте бо когда крѣме бюдеть · ѣко же оубо оуходе оставіть домъ свои— облик оставить свакако могао је бити схваћен као будуће вр. услед ранијег бюдеть; и у примеру всакъ садъ егоже насадить wцъ мои истрьгнеть преписивач је вероватно разумео насадить као и истрьгнеть у смислу будућег; то исто имамо и у примеру створіть: всакъ иже къзрить на жену съ похотиж · оуже любы створіть с нею; једино пример прославить налазимо у контексту који није био повољан за употребу овог облика у смислу будућег времена: нъ егда прославить се іс̃ь · тьгда поменюше ѣко...; али ипак није немогуће да је преписивач рђаво схватио текст. За примере 3 pl. аориста са новим -тѣ: придоуть 117б 6, оукрадоуть 294а 2 нема шта да говоримо: Љ. Стојановић тачно примећује, да је преписивач узимао ту облике придоу, оукрадоу за 3 л. мн. вр. сад., јер то су били облици аориста оног типа (асигматичног) за који он није знао у своме језику.

Као горе наведени облици са -тѣ: ѣть = ѣатѣ, оумрѣть = оумрѣтѣ и т. д., тако и облици 2—3 л. аор. дасть, бысть, који претстављају у Мир. правило, морају се сматрати као архаизми: уп. Vondrák Altk. Gr.[2] 501—502 с. с. Облик да јавља се изузетно (269б 13).

---

[1]) 12а 5–6: се Астъ сюдь · ѣко скѣтъ придеть въ миръ; 53а 18: жена егда раждаеть печаль имать · ѣко придеть годъ Аѳ; 54б 1–2: (се гредеть) година · и нїѣ придеть · да разидете се... 174а 8: цр̃ица южьска въстанеть на сюдь съ мюжи рода сего · и осюдеть с ѣко придеть w конъца zемле слышати...

Даље у погледу на личне наставке треба поменути колебање између наставака -тѥ и -та за 3 л. двојине. Као што је познато, стара разлика између 2 л. дв. -та и 3 л. дв. -тѥ чува се добро само у неким од најстаријих текстова: у Мар. Клоц. Син.-Пс.

Да би смо били на чисто бар приближно с тим у колико је била стара ст.-слов. подлога Мирослављева Јев. у томе погледу, треба да га упоредимо и с другим текстовима XI века. У Зогр. 87 -тѥ: 11 -та, у Ассем. 75 -тѥ: 10 -та, у Син.-Мол. 9 -тѥ: 1 -та; али у Сав. има само 3 пута -тѥ, иначе увек -та, па и у Супр. само 6 пута -тѥ.

У нашем споменику, као и у Сав. Супр., наставак -та претставља правило, а наставак -тѥ сачуван је само изузетно: примѣстѥ 280б 19; обистѥ ib. 20; бысть 317б 16; положистѥ 281а 12; поношьстѥ 276а 23, — дакле само 5 примера. Тешко је казати у колико се могао смањити број оваких примера услед преписивања на српском терену.

2. *Облици аориста.* Љ. Стојановић говорећи о облицима аориста у Мир., наводи 76 примера аориста најновијег типа (-ѡ҂хъ), убедљиво доказује како су били преписивачу туђи облици асигматичког аориста, па после наводи 8 примера старог сигматичког аориста са наставком -ѥ-, као доказ да су нашем споменику познати и овакви облици, а такође и примере замене овог -ѥ- са ѧ односно ш (42 примера). Али за исцрпну карактеристику ст.-словенске подлоге нашег споменика у овом погледу потребно је да наведемо све старије облике аориста паралелно са новијим па да упоредимо ову релативну употребу старијих и новијих облика са њиховом употребом у ст.-слов. текстовима XI века.

а) *Аорист типа* ѣсѣхъ : ѣсѫхъ. ѥсѧ 8б 7; Асѧ 40а 21; обѣсѥ 150а 6; ѥсѥ 255а 6; Асѥ 356б 18; приѣсѣ 37а 14; приѣсѥ 94а 6, 288а 16, Јоа. XVII 8, 230б 21; вѣзѣсѥ 34б 21, 38а 15, 228а 3.

ѣсѥ (= ѣсѧ) 128б 22, 162а 18, 104а 9, 23б 9, 19б 5, 101а 6, 20а 18—19; 16а 9, 124б 17 (Мар. ѣшѧ- М. VI 42).

наѵѣсѥ 246а 16, 129а 10 (Мар. Зогр. -шѧ!), 199а 11—12, 122а 19, 274б 8, 338б 18, 152б 21, 176б 4—5, 224б 4, 75б 17. Са друге пак стране -ѣхомъ 2а 8, 89б 5, 150а 3—4, -Аше 352а 16, б 9; 150а 22, 269б 17, 352а 16, б 1, 9, 116а 4, 94а 9, 267а 8, 184а 7, 1б 7, 164а 7, 286а 15, 122а 2, б 23, 37а 1, 85б 9, 10б 7, 240а 20, 354б 14, 355б 13, 124б 18, 85б 9, 128б 23; -ѣхъ 199а 23; ѣхомъ 201а 21—22; наѵѣше 282а 23, 160а 9—10, 212б 5—6, 117б 14.

(про-, рас-) пѧше (пеше) 288б 21, 3б 20, 281а 3; 275а 10, 7, б 23, 277б 4, 302б 23, 303а 12.

b) *Аористи асигматични и сигматични старог типа* према новом са -ѡ̑х:

кѣзнѣсе 3 pl. 201б 21—22; принѣсе 222а 21—22, 126б 14, 142а 4, 320б 8, 92а 1, 11а 22, 85б 20.

приѣсѣ 222а 8, 108а 15—16; извѣсе 3 pl. 127б 2; приѣсе (-А) 98а 4—5, 301б 22—23, 274б 20, 220а 16; 114а 5, 81б 8; вѣсе 40а 1—2, 277а 23, 271а 12, 302б 17; 281а 20, 255б 11; кѣвѣхомѣ (са х место старијег с) 243а 9; ѡтѣсте 243б 4; привѣсте 57б 11; кѣвѣсте 24б 21; привѣста 229а 7. Али: принесоше 85б 6; -ведосте 283б 13; -ведоше 148б 22, 257б 1, 271а 23, 338а 18, 274а 19, 282а 4, 288а 21, 285а 18, б 9—10, 269б 18, 282а 22, 76б 19, 129б 23, 284б 12—13, 274б 12.

отвръста се 97б 22, 39б 11; разврѣста се 220б 4—5; ѿврѣше (се) 341б 10, 11, 329б 21—22; али: отврьзошесе 290б 3, 277а 9.

пробасе 3 pl. 291б 3—4, проваше (са новијим ш место с) 279б 23.

погрѣсА 85б 10, 167а 9; прѣтѣшѧ 122а 17—18; али тѣкоста 293б 2; унише 303а 9—10 (са новијим ш место с).

рѣхъ 89б 15, 263б 19, 21, 264б 9, 270б 10, 293а 21, 330а 18—19, 260б 7, 2а 5, 52б 9, 41а 20, 38б 6, 14, 21а 14, 9а 15, 37б 18, 53а 6, 50а 20, б 4, 7, 51б 19, 20, 51а 7—8, 6а 15, 28а 16, 37б 12, 24а 9, 7а 7, б 3, 19б 3, 234б 16, 208б 18, 218а 7, 287б 22, 265а 4, 260б 7—8, 14—15, 18, 21, 261а 1, 228а 1, 222а 15.

рѣше (-ѧ) 328а 22, 92а 6, 96б 22, 128б 13, 127а 22, 162а 3—4, б 13, 108б 4, 104а 2, 107б 2, 106б 18, 286а 3, 285б 20, 80б 22, 287б 1, 19, 351б 22, 282а 14, 17, 264б 15, 271б 8, 13—14; 271а 1, 319б 12, 342б 18, 341а 23, 191а 21, б 7, 232б 4, 225б 20, 170а 14, 205б 3, 227б 11, 229б 8, 257а 6, 27а 10, 34а 11, 8а 15, 20, 86б 14, 29б 17, 34б 14, 110б 17, 79а 18, 72а 7, 74а 4, 43а 4, 41а 8, 24б 9, 46а 8, 41б 3, 41а 16, 27а 10, 4а 9, 16а 17, 18б 22, а 20, 17б 17, 253б 8, 249а 16, б 6, 244а 4, 75б 19, 52б 14, 41б 21, 39б 22, 57б 13, 58а 8, 36а 8, 33б 18, 29б 6, 9а 3, 23б 15, 57а 11, 142а 7, 129б 19, 134б 10, 57б 3, 196а 2, 192б 5, 193б 10, 272а 2, 318б 9.

рѣсте 309б 13, рѣста 224б 6, 256а 4, 40б 18, 164а 11, 41а 4, 40б 10, 5а 13, 4б 8, 3б 18, 247а 9, 156б 8. Ни једног примера типа рѣкоѫ, рѣкошѧ и сл. нема.

-идѣ (= -идѣ) 267а 5, 171а 17, 265б 21, 22, 54а 10, 49б 15, 33а 18, 19, 158а 12, 297а 4, 6—7, 297б 13, 300б 17, 20а 7, 272а 19, 36а 4, 54а 11, 45б 4, 26б 15—16, 45а 21, 27а 20, 22; 265б 22, 88а 11, 330б 2, 180а 1—2, 27а 20, 22, 158а 12, 88а 12, -идѫ (= идѫ 3 pl.) 109б 5—6, 294а 13, 296б 3, 227а 14, 88б 10, 320а 14, 74а 14, 24а 14, 54а 12, 4а 7, 16а 6, 82а 7, 119б

11, 13, 16а 7, 139б 9, 140б 16, 109а 12, 105а 13, 119а 1, 318б 14, 303б 17, 328а 20, 171б 20, 357а 19, 230б 9, 57б 11, 240б 22, 109б 20, 106б 18, 142а 12, 33а 2–3, 111а 18, 4а 5, 291а 2, 16а 14, 17а 17, 74а 4, 47а 15, 117б 8, 73б 18, 32б 1, 179а 5–6, 6, 152б 11, 37б 7, 184б 17, 126б 22, 291б 6, 320а 14, 318б 6–7, 240б 19–20, 271а 15, 164а 5, 178б 14, 358а 14, 290б 8, 16а 2–3, 178б 22, 240а 15, 230б 22, 253а 9, 179а 4, 19, 32а 10, 110а 2, 129а 9, 179а 8, 25а 14, -идомъ 1 pl. 136б 7, 65а 4, 243а 12, 319б 2; идь м. идж 27а 21; -идета 5а 9, 207б 16, 323б 6, 355а 21; -идете 243а 1, 255б 8. Али: вънидохъ159б 21; -идоше 59б 16, 85б 16, 93б 12, 269а 18–19, 150б 8, 356б 16, 271б 2, 277а 14, 151а 12, 308б 4, 341а 16, 98б 17, 150а 12, 134а 22, 277б 2, 348б 1, 351а 13–14, 279б 3, 66а 2, 353а 20; идоста 69б 20, -идосте 71б 6, 9, 157а 9, 13, 18; изидохъ 78а 16; придохъ 244б 17, 246а 12, 17.

-обрѣтъ 82б 7, 241б 6, 15; обрѣтомъ 5б 4, 19, 217б 10–11; обрѣтета 323б 14; обрѣтоу 318б 15, 255б 22–23, 132а 20–21, 4а 8–9, 256а 22, 288а 23, 353а 23–б 1; 3.

Али: обрѣтохъ 283б 17, 166б 9, 284а 20, 185б 14, 186а 10; обрѣтоше 166б 11, обрѣтохомъ 282б 1; обрѣтоста 4б 15, 247б 9–10.

могомъ 1 pl. 108б 4–5, 223а 12–13, -могу 3 pl. 108а 17, 222а 17, 183б, 203а 1, али: моготе 193б 13–14.

ужасюсѧ 3 pl. 106а 9–10; въжасоусѧ 351б 4–5, 17б 5–6; али: оужасоста 173б 13; оужасошесѧ 130б 15.

въкрѣгю 144а 4–5, 211а 2–3; али: -крѣгоше 84а 18, 306б 1, 357а 6, 87б 8. сърѣтета 3 d. 88а 17; сърѣтю 3 pl. 8а 16; въпѣзю 3 pl. 16а 13, изпѣзю 357а 23–61; възлегю 124б 7–8; вьпадетасѧ 3 d. 87а 2, падоу 345б 5; нападю 73б 20; али: падоше 269а 20–21; истопю 3 pl. 179а 1; въсѣдю 160б 15; въсѣдоу 356б 16.

присвѣнуше 79а 7–8 (Мар. присвмдж); съблюдохъ 262а 4 (Мар. съблюсѧ); съблюдоше 263а 2, 21а 19, -метошесѧ 104б 12, 125б 1–2; облѣкоше 272б 20–21, 274б 11, а 23, 288а 20, съблѣкоше 288а 18–19, 274б 10 оусхоше 79а 9; стресошесѧ 293а 6.

Упоредивши ову слику употребе различних типова аориста у Мирос. са паралелним примерима споменика XI века истог садржаја (Јеванђеље) налазимо ово:

а) колебање између с и х (ш) у облицима аориста сигматичког старог типа:

Мар.	с-	облика	74	према	8	облика	са -х, ш.	
Ассем.	„	„	29	„	23	„	„	„
Мирос.	„	„	32	„	42	„	„	„
Зогр.	„	„	7	„	70	„	„	„

b) број облика аориста асигматичног и сигматичног старог типа према броју аориста са наставком -ѡ҃х:

Мар.	аор. асигмат.	222	+	аор. сигм. типа	нѣсѫ,	рѣхъ	итд.	213	према	аор.	-ѡ҃х	—		
Асс.	„	„	142	+	„	„	„	„	„	161	„	„	„	26
Мирос.	„	„	152	+	„	„	„	„	„	174	„	„	„	82
Зогр.	„	„	123	+	„	„	„	„	„	163	„	„	„	120
Сав.	„	„	66	+	„	„	„	„	„	66	„	„	„	78.

Из овог је јасно да је оригинал Мирослављева Јев. у погледу на употребу облика аориста превазилазио својом старином и Зографско, и Сав. Јев.

3. *Облици имперфекта.* Видели смо и раније, како наш споменик воли сажете облике уопште. Стога се може мислити, да су Срби-преписивачи унели у свој препис више пута сажет облик место несажетог. Наравно, ми не можемо да решимо, у каквој се мери ово десило; али свакако можемо претпоставити да је ст.-словенска подлога била у том погледу прилично архаична, као и у погледу на облике аориста.

Сем оних примера несажетих облика које наводи Љ. Стојановић, — и то свега 31, можемо навести још и ове: **вѣаше** 281а 12, 354а 6, 338а 20; **вѣахѫ** (-ѫ, ѭ) 158а 3, 218а 20, 290б 11, 291б 4, 277а 17, 318а 1, 219б 5, 239а 5, 179а 16—17, 148б 13, 30а 14, 152а 23—24, 160а 21, 172б 14, 226а 18, 338а 8, 150а 10, 246б 21, 67а 7, 110а 1, 8 19, 9б 16, 345а 21; **вѣашета** 345а 12; **вѣдѣаше** 251б 21, 268б 23, 35а 12, 24а 5—6, 287а 6—7, 345а 19, 355б 19, **вѣдѣахѫ** 11б 3—4, 151а 7—8, 355а 18, **видѣахѫ** 15а 16, 109а 20; **гредѣахѫ** 32а 11; **живѣаше** 5а 18, 42б 21, 8б 14—15; **зрѣаше** 17а 9—10; **зрѣашета** 280а 22—23; **идѣаше** 172а 19—20; 18а 14, 320а 16—17; 270а 2, 255б 14—15; 149а 4, 15а 15, 24б 2, 35а 3, 158а 16, 338а 23, **идѣахѫ** 317б 2, 158а 18—19, 223а 18, **идѣашета** 354б 18; **имѣаше** 144а 6, 116б 9, 22б 7, 84а 5, 306а 14; **имѣахѫ** 85а 16; 129а 22, 150б 19—20, 354а 14; **сѣдѣаше** 204б 5, 30а 8—9, 256б 14, 226б 1, 255б 17; **стыдѣахѫсѧ** 194б 21—22; **тѣѵаашета** 354б 19; **хотѣаше** 207а 12; б 23; 321б 11—12, 301а 14—15, 223б 11, 212б 20, 230а 16, 164а 1, 206а 15, 245а 14, 56а 8—9, 44а 10, 24б 3—4, 347а 18, 223а 19; **хотѣахѫ** 286б 20, 57б 8—9, 35б 11, 57а 14; **чдѣахѫ** 211б 15.

Свега дакле имамо очуваних облика без сажимања 31 + 96 = 127; сажетих је облика много више: ја сам их забележио — 377. Као што је познато, облике са сажимањем налазимо доста често већ у најстаријим споменицима XI века, чак и у Мар. и Зогр. У Сав. ови облици претстављају правило. Иако неможемо утврдити у колико су превладали несажети облици

у ст.-словенској подлози Миросл., јасно је да је она у погледу на те облике више личила на Мар. и Зогр., него ли на Сав. Маркантна је разлика у погледу на број облика са сажимањем и без сажимања између два типа имперфекта: са -ѣахѫ и -аахѫ; наиме, од свију примера несажетих облика само један се односи на облик са -аахѫ: тєѵаашєта 354б 19, остали имају -ѣах-.

Обрнуто од сажетих облика (377) само незнатан део (50) припада оним глаголима који имају имперфект са наставком -ѣахѫ.[1]) Може се мислити да се облик без сажимања са наставком -ѣах- очувао боље под утицајем језика Срба-преписивача.

Сем колебања између облика са сажимањем и без сажимања у најстаријим јужнослов. текстовима налазимо у облицима имперфекта још једно колебање а то је — колебање између наставака -шєтє, -шєта и -єта, -єтє у множини и у двојини: први су наставци, као што је познато, старији за имперфект.

У Зогр.	имамо	-шєтє,	-шєта	24	примера,	а	єтє, єта	— (нема);
у Мар.	„	„	„	25	„	„	„	1
у Асс.	„	„	„	9	„	„	„	8
у Сав.	„	„	„	—	„	„	„	8
у Супр.	„	„	„	5	„	„	„	36[2])
у Миросл.	„	„	„	4	„	„	„	9.[3])

Треба приметити да у примеру бѣѣста сѧ 40б 20 јасно је истругано ш, по којем је написано є, тако да можемо тврдити да је примера са -шєт- било барем 5, ако не више у ст.-слов. подлози, пошто је вероватно преписивач у неким случајевима заменио -шєтє, -шєта са -єтє, -єта. Свакако је јасно да је оригинал Миросл. стајао у овом погледу ближе традицији глагољских споменика, него ли ћирилских, као што Сав. или Супр.

4. *Супин* се често пута замењује инфинитивом[4]), али се чешће чува: кидѣть 157а 11, 13, 18; 292б 18, 71б 6, 117б 6–7; сѣать 162б 6,

[1]) вѣхю (13), вѣше (3), вѣдѣхъ—вѣдѣше—вѣдѣхѫ (6), видѣше (1), дадѣше (1), идѣше (1), имѣше (4), ицѣлѣхю (2), ицѣлѣше (1), мѣхю (1), ненавидѣхю (1), растѣше (2), смѣше (1) сѣдѣхъ -сѣдѣше (2), хотѣше -хотѣхю (9), ѣдѣхю (2).

[2]) B. O. Wiedemann, Beiträge, 112 с.

[3]) ѕрѣашєта 280а 22–23; вѣашєта 345а 12 13; искашєта 224а 6, тєѵаашєта 354б 19; поношаєтє 276а 23—б 1: хождаєта 323а 15: вѣєта 159б 1, 283б 9, 339а 10, 295а 23, 339а 19–20 (Мар. -шєтє).

[4]) в. 97б 8, 297а 5, 206б 15, 211б 12–13, 158а 12, 88а 12, 341а 16–17, 188а 17, 243а 13, 31а 5–6, 199а 20, 207б 11, 271б 19, 317б 8; 13; 295а 15–16.

111а 16; ѣсть 202б 9–10; помолитьсѧ 104б 2, 152а 2–3, 125а 11; поклонитьсѧ 319б 3–4, крⷭтитьсѧ 327б 17, 328а 21, 329б 9; оубити 277б 1, мꙋчити 82б 2; ищѣлити 308б 6; ловіть 356б 14; къзвѣстить 293б 2, 4; поꙋрьпать 30а 12, къзискать 206б 15, жѣть 32б 15, китать 206б 2–3, погꙋбить 149а 18, благовѣстить 295а 8–9; оучіть 97б 7; разорить 297а 7; исплънить ib. 8; кюпить 30а 15–16, 240б 18.

Али примере замене супина са инфинитивом налазимо већ у старослов. текстовима XI в.: уп. Мар. Л. II 3 і идѣахѫ къси · кьжѣдо напсати сѧ, ib. 4—5: къзиде же носифъ... написатисѧ съ маріемъ... и сл.

5. *Кондиционал.* Миросл. сачувало је све старе облике кондиционала, —бимь 1 s., би 2—3 s., бимъ = бимѫ 1 pl, бисте 2 pl., — сем старог облика 3 pl. бѫ на чијем месту налазимо час бише, час би. Примере в. код г. Љ. Стојановића[1]). Облик би за 3 pl. вероватно није био у старословенској подлози него је унет од стране српских преписивача или место бише или место неразумљивог за њих бѫ. Свакако ст.-слов. подлога Миросл. приближује се глагољским споменицима, јер у њој никако нема быхъ, бы, быхомъ, бысте, быше; међутим облик бише добро је познат већ најстаријим споменицима: у Зогр. имамо 9 пута бише поред 11 примера бѫ, у Мар. 3 пута (13 пр. бѫ), у Ассем. 2 бишѧ (4 пр. бѫ). Међутим у Сав. Супр. бимь —би јављају се као врло ретки изузеци, обично пак се употребљава бъıхъ, бъı, бъı, бъıхомъ, бъıсте, бъıшѧ; да буде јаснија старина нашег споменика у погледу на те форме, треба се сетити да чак и у Мар. Зогр. каткад налазимо бъıсте, бъıшѧ.

6. *Партиции прошлог времена.* Код глагола IV разреда (inf. -и -ти) имамо два облика парт. прошлога времена: тип моливъ и тип молъ. Као што је познато, тај је последњи тип (молъ) старији: у Мар. облике са наставком -лъ имамо 186 пута, облик пак са наставком -ливъ — 1 пут, у Зогр. -лъ: -ливъ = 160 : 5, у Асс. = 106 : 1, чак и у Сав. = 69 : 2., само је у Супр. обрнуто: превлађују облици новог типа (ив- : лъ = 598 : 117). Ст.-слов. подлога Мар. није се разликовала у погледу на те облике од осталих најстаријих црквен.-словенских текстова: и у Миросл. се јављају као правило, облици са наставком -лъ: уп. пристюпль 158б 6–7, 106а 23—б 1, 81б 17, 292б 22, 345б 7, 294а 19, 185а 4–5, 241б 1, 11–12,

[1]) За облик бимь l. s. — 10 примера, за би — 40 примера (сем оних 37 које наводи Љ. Стојановић, в. 222б 8, 273б 10, 302а 18), за бимъ l pl. — 3 примера (271б 9—10, 237б 18, 20); за бисте 2 pl. — 20 примера; за бише 3 pl. — 12 примера, а за би 3 pl. — 11 примера.

20—21; 254б 22; пристѫпльше, -шльши, -пльшемь 124а 12, 142б 16, 254а 4—5, 256а 1—2, 91б 3—4; оставль 83а 11, 229б 14, -кльше 244б 10; обращь 284б 22, 90а 13, 5а 9—10, 249а 1—2, 165б 5, 168а 14; -вращьше- 69а 15—16 161б 6, 166б 10, обращьши 69а 15—16; ѿпоѫщь 104а 23—б 1, ѿпющьше 116а 3, пѫщьши 135а 10—11; ѿрѣшьша 228б 16; створь 179б 9, 156а 12; створи п. s. m. (Мар. створии) 185а 19; вьсаждь 185б 6—7; поклонь сѧ 326б 14—15; прѣклонь 303б 8—9; запрѣщь 162б 20; съмышльшю 316а 12; вькющь 275б 15—16; 288б 11; приключѫьшю сѧ 347б 3; пригласшь 186а 22; къзглашь 278а 23; кюпль 280а 14; къзваль 292а 1—2; кѫпьше сѧ 157б 10; -ѣщю сѧ 145б 21; съкрюшьши 203б 18—19; врѣжды 149б 1; бѫгваль 252б 14; нѣ оѫъсѧ 25б 14; прѣкомль 4б 5; 101а 4.

Примери су са наставком -ивъ ретки изузеци: створивь 179б 6—7; оставивь 89а 19; омоѫивы 252а 13.

7. *Партицип садашњег времена.* Слажем се са г. Toge-Torbiörnsson'ом,[1]) да су облици партиципа сад. вр. типа грѧдѧи са носним вокалом место грѧдъи новији, а никако нису архаизми: у Мар.[2]) налазимо само 7 таквих примера, а и у Ассем., које је такође у морфолошком погледу старије од Зогр., — само 2 примера; међутим у Зогр. — 18 примера.

Примери оваких облика у нашем споменику припадају његовој ст.-слов. подлози, а нису тако многобројни, као што у Зогр.: уп. сѧи 299б 23 = сѧи м. съи; (архиереи) сѧ (лѣтю томю) 42б 8; (ѻѫжика) сѧ ѧмю 271а 6—7; сюи (м. сѧи) 280б 5; ѣдѧи (= ѣдѧи)23б 1. Неколико пута налазимо м. съи -сьи или сь: сьи 58а 3, 2а 18, 42а 21; сь 30а 18; али се ово вероватно тумачи тиме што Србин-преписивач није разумео облик съи које је нашао у своме ст.-слов. оригиналу.

Облик къзнисьсѧ 72б 22 (Мар. къзнисъисѧ) можда је партицип прошлог времена, ако се ь није јавило као случајна погрешка.

Да би завршили преглед конјугације, остаје нам да додамо неколико ситних напомена. У основи аориста мрѣ— (прасл. mer—) у Мар. налазимо уметнуто ь: мьрѣ—, и то консеквентно, што се мора тумачити, као утицај од стране основе презенса мьр—; то исто у основи -стьрѣ- место стрѣ—; у Зогр. у аористу налазимо 18 пута мрѣ— и само 2 пута мьрѣ—, али само стьрѣ—

[1]) Slavia I 2—3 (1922 г.), 208 и сл.

[2]) Wiedemann, op. cit. 128.

(5 пута); у Ассем. — 4 мрѣ : 11 мьрѣ—, а 2 стрѣ— поред 2 стьрѣ—; у Сав. — само мрѣ— (8 пута), али 1 стьрѣ и 1 стрѣ—; у Супр. — 12 мрѣ : 8 мьрѣ—, а и 2 стрѣ : 4 стьрѣ—.[1]) Наш споменик зна само -мрѣ- (195б 21 22, 23—24, 91а 21—22, 173а 14, б 7—8, 34а 19—20, 223а 6—7, 280а 8—9, 167а 7—8, 91б 15, 226а 4) и стрѣ— (194а 23); тако исто у инфинитиву -мрѣ- 167а 4—5, 273а 21. Од глагола жєшти имамо у Мир. 3 s. аор. ꙁажєжє 132а 12 = Мар. ꙁажьжє; паралелне облике са -ѕ- налазимо у Euch.-Sin., Ps.-Sin. Супр.[2])

Облик облѣкъ partic. прошлог времена (283б 4) није стар, али могао је да постоји већ у ст.-слов. подлози: такве облике поред старијих (типа облакъ) налазимо не само у Супр., него и у Зогр. (Мт. XXVI 51).

Облика imperat. глагола 3 кл. типа вишмъ, покажатѕ наш споменик није сачувао; само на 70а 8—9 налазимо вънємлѣнитѕ којем одговара у Мар. Зогр. вънємлѣтѕ; може се мислити да је и у ст.-сл. подлози Миросл. било вънємлѣтѕ, (односно въ—), али пошто овај облик није био разумљив за преписивача, он га је претворио у вънємлѣнитѕ.

Синтанса.

Навели смо горе пример сѭщьць ѥжѕ Ѧсть (54 с.). Овде треба још споменути случајеве кад се јавља у нашем споменику да + indic. место infin. других споменика или обрнуто: Л. II 6 у Мар. читамо исплънишѧ сѧ дънии родити ѥи, али Мирослав има ...да родитъ (317б 18), али ово се не може приписивати српској руци, јер је и у Ассем. -да родитъ. Обрнуто, двапут је Миросл. сачувало старији синтактички начин: Мат. XIII 8 нѯідѣ сѣѥи сѣѧть (78б 21), али Мар. да сѣѥть; тако исто Joa. IV 8: Миросл. ѻ҃ѵ҃нци бо ѥго шьшьли бѣахѫ брашна кѫпить (30а 13—15); али Мар. — ...да брашьна коупѫть (ἵνα ἀγοράσωσιν).

Исп. мој чланчић у Зборнику Белићевом (1921 г.) 229—232 с. с.

Лексика.

Преглед морфологије води несумњиво закључку да је старословенска подлога Миросл. у морфолошком погледу имала прилично много старих црта. Сличном закључку води и проучавање лексичке стране споменика.

---

[1]) Wiedemann, op. cit. 92—93 с. с.

[2]) ib. 87 с.

Природно је, да поред старијих лексичких варианата налазимо и нових израза; не можемо одлучити у колико су ови нови лексички варианти постојали већ у ст.-слов. подлози, а у колико су унесени од преписивача.

Али начелно морамо претпоставити да је ових нових израза било у ст.-слов. подлози нешто мање. А свакако ће општа карактеристика лексичке стране споменика у довољној мери приказати старину ове његове подлоге у томе погледу.[1])

I. Прво ћемо навести оно што се може сматрати, као архаизми.

А) *Различна образовања од истог корена.*

1) **благодѣть** и **благодать** јавља се једно поред другог већ у Мар.; у Зогр. Асс. само прво; у Остр. само друго. У Мир. **бл҃годѣть** Jo. I 16, 17 (2а 9, 11); **бл҃годѣти** ib. 14 (2а 2); Л. IV 22 (295б 7); **бл҃годѣтию** Л. II 52 (324а 20); **бл҃годѣтелѧ** Л. XXII 25; **невѣжѧбл҃годѣтьныѧ** Л. VI 85 (154а 7–8).

2) **благовѣстовати**, **благовѣствовати** налазимо у Зогр. Остр.: **благовѣстьствовати** у Мар. Асс.; изгледа да су и први и други израз стари (према **благовѣштатн**); у Мир. Л. XX 1 (192б 2–3) **бл҃говѣствующю**.

3) **карити** — у Мир. као у свим старијим текстовима: уп. **карѣть** Мр. XVI 7 (17б 12); у каснијим споменицима **прѣдъкарити** (в. Јагић, 233 с.).

4) **велии** сматра се као старији израз према **великъ**, јер се чешће јавља него ли овај последњи у Мар. Асс. Зогр., а у Остр. чешће се јавља **великъ**. У Миросл. **велии** (у различним облицима) претставља правило: в. Мт. II 10 (320а 23); XV 28 (145б 4); XXIV 21 (234а 19); 24 (234б 12—13); XXVI 46; 50 (290а 1; 19); XXVII 46 (276б 6); 50 (277а 2); 60 (292а 2); XXVIII 2, 8 (292б 20, б 1); Мр. I 26 (10ба 8–9); IV 37; 3·; 41 (116а 7; 18; 21—22); V 7, 11. (117а 2–3; 16); 42 (119б 8); XVI 4 (351а 22); Л. I 15; 42 (339б 22; 295б 23); II 9 (318а 9); IV 38 (150б 13—14); 38 (149а 15); V 29 (157б 23); VI 49 (156а 18); VII 16 (158б 15); VIII 28 (178б 1); XIII 19 (200б 18); XII 23 (200а 22—23); XVI 26 (167б 6–7); XXI 23 (197а 2 .3); XXII 12 (247б 7–8); XXIII 46 278б 1); Jo. XI 43 (228а 14—15); XIX 31 (290б 21). Свега дакле 36 примера; међутим **великъ**

[1]) Уп. код Љ. Стојановића, 208—209 с. с. Љ. Ст. упоређује само са Мар., што није увек довољно за осветљење појава: његова се грађа сем тога сада може попунити. Позивајући се на Љ. Стојановића употребљујем скраћење: Љ. Ст.; „Jagić“ означује његово дело Entstehungsgeschichte³ (1913).

— само Мт. VIII 26 (66а 15), XXIV 21 (102а 10); Јо. XX 11 (357б 9), а и ван текста — у насловима трипут: 292а 7; 213б 7, 11.

5) къзлъкати, злъкати Јагић сматра као старији вариант према къзлакати, лакати („hat mehr altbulgarischen Klang...“ 283 с.); лакати он сматра као „панонску модификацију“ јужног злъкати. Што се мене тиче, сумњам у такво објашњење и не полажем много на ову разлику, али за сваки случај вреди забележити да у Мирос. имамо увек къзалька— (къзалка—): уп. 261б 5, 147а 8—9, 76а 2, 19а 23, 75б 17, 243б 23, 244а 1, 242б 17—18, 139а 20—21, 96а 3; 154а 15.

Само један пут налазимо лъѵюща 243а 5.

6) вьсь миръ = κόσμος превлада у најстаријим текстовима, иако се употребљава и миръ већ у Мар. У Мирос. има примера једне и друге врсте; свакако и вариант миръ не смемо да сматрамо, као нешто ново, јер скоро увек стоји у истим случајевима миръ и у Мар.: исп. вьсь миръ Мт. V 14 (296б 10); XXVI 13 (250б 7); Мр. XVI 15 (352б 10—11); Јо. XII 19, 46, 47 (244а 6; 246а 12; 18); XIV 17 (48б 4); XVII 9 (267а 8); 23 (55а 11: вьсь додато је изнад речи миръ руком Глигорија); али — миръ: Мт. XXV 34 (242б 17); Јо. VIII 12 (58а 13—14); XVI 28 bis (54а 11; 12); 8 (264а 9—10); XVII 5; 11; 14; 15; 16; 18; 21 (266б 16; 267а 14—15; б 8; 12; 15; 18—19; 268а 28).

7) вьсѣкъ не замењује се са вьсь ни у Мир., као што ни у осталим старим споменицима.

8) дрѣсель изгледа да је старије од дрѣхль; у Мир. налазимо дрѣсель Мр. X 22 (136а 5—6) = Зогр. Ник., али Мар. на овом месту дрѣхль; дрѣсла Л. XXIV 17; дрѣслѹѣть Мт. XVI 3 (89 а 10—11).

9) животъ је несумњиво старији облик него ли жизнь, али треба нагласити, да и израз жизнь налазимо поред животъ већ у Асс. и Сав. У Мирос. је употреба израза животъ правило, жизнь се јавља само изузетно. Заиста животъ имамо: Мт. XIX 16, 17 (120а 12, 16); Мр. IX 43, 45 (133б 16, 22); X 17 (135б 9—10), 30 (136б 21); Л. X 25 (189а 19), XVI 25 (167б 1), XVIII 30 (188б 19), J. I 4 bis (1а 7, 8), III 15 bis (7б 11, 300а 8), III 16 bis (11б 21, 300а 15), IV 14 (31а 1—2), 36 (32б 9), V 24 ter (13а 5, 12, 15), 26 bis (13а 21, 22), 29 (13б 8), 39 (14б 6), 40 (14б 10—11); VI 27 (18б 14), ib. (16б 4), 33 (19а 16), 40 (19б 21), 51 (20б 6), 53 bis (20б 15, 18), 54 (20б 19), 63 (24а 3—4), 68 (24а 20); X 10 (297б 14), 28 (337а 6), ib. (37б 21), ib. (38а 6); XI 25 (226б 14); XII 25 ter (244б 6, 300б 4, 43б 7—8); 50 (246б 6); XIII 12 (56а 16); XVII 3 (266б 6). Вариант жизнь — само 4 пута: Мт. VII 14 (63б 2), XIX 29 (65а 21), XVIII 8, 9 (93а 2—3, 11).

10) **исплѣнити, исплѣнь** старије је него **наплѣнь**, али и ово последње налазимо већ у Зогр. и другим споменицима XI века. У Мир. је **исплѣнь, испльнити** правило, а **наплѣнити** јавља се само 2 пут: уп. **исплѣн**— код Мт. III 5 (327б 8), 15 (329б 18), V 17 (297а 8), XIII 48 (306а 20), XIV 20 (101а 9), XXIV 37 (104а 12), XXVII 48 bis (276б 15, 290а 9); Мр. I 15 (105б 11—12); VI 43 (124б 19); Л. I 15 (340а 2—3), 23 (340б 18—19), 41 (295б 21), 57 (341а 7), 67 (342а 1); II 6 (317б 17), 21 (323а 4—5), IV 1 (146б 21), 28 bis (148б 18, 338а 13), V 7 (150а 13), 12 (151б 3); Jo. I 14 (2а 1—2), III 29 (9б 1), VII 8 (25а 12), XII 8 (230а 13); XVI 6 bis (52а 4—5, 264а 3—4); 24 bis (53б 20, 265б 9); XV 11 (262а 8), XVII (276б 6), **напльн**— Мт. XXII 10 (132а 21).

11) Израз **кънижьникъ** изгледа да је старији од **кънигъуни**, али и ово се последње јавља већ у најстаријим текстовима, чак и у Мар. Зогр. У Мир. **кънигъуни** налазимо још ређе него ли у Мар.: свега један пут: Мат. XXIII 34 (238а 10); иначе је свуда **кънижьникъ**: уп. Мт. V 20 (60б 8); VII 29 (74а 12); VIII 19 (81б 17); 21 (90а 8); IX 3 (92а 6); XII 38 (77б 7); XIII 52 bis (306б 14, 84а 22); XV 1 (86а 4); XVII 10 (91а 4), 41 (276а 12); XXI 15 (229а 4—5), XXIII 2 (131а 1), 13 (99б 8), 14; 15 (236а 3; 9); 23 (99б 14, 236б 20); 25 (237а 10); 27 (237а 22): 29 (237б 13—14, 101а 18); XXVII 1 (285б 5—6), 41 (276а 12). Мр. II 6 (219б 6); III 22 (110а 3—4); VII 1 (122б 10); VIII 31 (222а 1); IX 11 (130а 21); 14 (130б 18); 16 (130б 16), X 33 (223б 15); XI 18 (139б 23—140а 1); XII 32 (142б 14); 35 (143а 10); 38 (143б 1—2); XIV 1 (209б 6); XV 31 (275б 1—2). Л. V 21 (152б 23), IX 22 (163а 4); XI 44 (175б 8), 47 (175б 22); 53 (176б 5); XIX 47 (192а 16); XX 1 (192б 4), 19 (193а 11), 39 (196а 2); 46 (210б 2); 66 (282а 3—4); XXII 2 (246б 19); ib. (197б 14); 66 (242а 3); XXIII 10 (283а 23—б 1).

12) Израз **область** сматра се, као старији него ли **власть**; али треба нагласити да је израз **власть** скоро исто толико обичан у најстаријим споменицима, као и **область**. У Миросл. налазимо 16 пута **область**, а 24 пута **власть**, али опет несмемо да видимо у томе каснију црту, јер скоро у свима случајевима, где налазимо **власть** у Мир., исти је израз и у Мар.; тако **власть** имамо у Мир. и Мар. подједнако код Мт. X 1 (311б 15), ib. (67а 18); XIX 10 bis (302а 13, 14); XXI 27 (232б 7); XXVIII 18 (294а 21); Мр. II 10 (219 б 21); VI 7 (350а 5); XIII 34 (209а 15); Л. IV 6 (147а 23—б 1), IV 32 (149а 11), IV 36 (149б 5), V 24 (153а 15); IX 1 (177б 16), X 19 (307б 15); ib. 193б 19; XII 5 (310б 8); Jo. XVII 2 (266б 2); **власть** имамо такође у Мир. Мт. XXI 23, (232а 9); ib. 96б 5—6, 4; Jo. XVII 2 (49а 14). Али има и случајева, кад је у Мир. **область** а у Мар. **власть**: тако Л. XX 8

(193а 4); Мр. XI 33 (141а 15—16). Сем тога область у Мир.: Мт. XXI 23 (232а 11); ib. 24 (96б 10—11); Мр. I 27 (106а 12—13); III 15 (109 б 9); XI 28 bis (140б 19, 20); ib. 29 (141а 1—2); Л. XX 2 (192б 9); XX 20 bis (192б 7, а 21); Jo. I 12 (1б 9); V 27 (13б 1); X 18 bis (37а 10, 12).

13) Старији је израз олѣи (ἔλαιον) већ у Остром. замењен са елеи; у Миросл., као у Мар. и другим најстаријим — увек се јавља олѣи: уп. Мт. XXV 3, 4 8 (240а 21, 22, б 8); Мр. IV 13 (122а 13); VI 13 (350б 14—15); Л. VII 46 (159б 28—160а 1); у последњем случају већ Зогр. пише масломь.

14) пастѣрь сматра се као старији израз него ли пастоухъ; у Мир. као и у Мар. налазимо само први израз, док се пастоухъ јавља поред пастѣрь каткад не само у Сав. и Остр., него чак и у Зогр.: уп. Мт. IX 36 (67а 9, — Зогр. пастоухъ), XXVI 31 (253 а 15—16, — Сав. пастоуха); Л. II 18 (319а 1, — Сав. Остр. пастоухъ), ib. 20 (319а 6, — Сав. Остр. пастоухъ); Jo. X 11, 12 (295б 16, 20 — Остр. Сав. пастоухъ); Jo. X 14, 16 (298а 7—8, 19, — Сав. -оухъ).

15) питѣти употребљавају најстарији текстови, питати— већ у Остром.; у Мир. -питѣти Мт. VI 26 (75а 10—11); Л. XII 24 (177а 10); Л. IV 16 (294б 17—18) въспитѣнь.

16) подрѣжати налазимо у Мар. двапут: Л. XXIII 35 и Л. XVI 14; у Мир. први пут такође подрѣжати (277б 12), али други пут — подражати (214а 17).

17) пропѧти сматра се као старији израз, а распѧти, као новији; последњи се израз јавља један пут у Мар.; али и распѧти се употребљава чешће у Зогр. Сав. Асс. и особито често у Остр. тако да ни тај израз није новија лексичка црта. У Миросл. распѧти је употребљено само 12 пута, а пропѧти — 31 пут. Наиме: пропѧти имамо: Мт. XXVI 2 (249б 20), а у Асс. Зогр. Сав. Остр. је рас-; XXVII 27 (288а 1, — Асс. Зогр. Сав. О. -рас-); XXVII 35 (288б 12—13, — Асс. Сав. О. -рас-); ib. 275б 16—17 (Асс. Сав. О. рас-); XXVII 38 (288б 21, — З. А. С. О. рас-); XXVII 41 (276а 23, — Мар. О. рас-); Мр. XV 20 (274б 13—14, А. С. О. -рас-); 24 (275а 2, А. С. О. рас-); 25 (275а 7, А. С. О. -рас-); 27 (275а 10—11, З. А. С. О. рас-); XVI 6 (351б 8—9, А. О. рас-); Л. XXIII 21 (284а 16) bis, 23 (284б 1—2); 33 (277б 4, А С. О. рас-); XXIV 7 (353б 22, А. О. рас-); J. XIX 6 ter (273а 13 bis А. С. О. рас-; 15 А. С. О. рас-); 10 (302а 13—14, А. С. О. рас-); 15 bis (302б 8—9, 11, А. С. О. рас-); опет 15 (274а 7, 8) bis (А. С. О. рас-); 16 (302б 16, А. С. О. рас-); ib. 274а 12 (А. С. О. рас-); 18 (302б 23, А. С. рас-); 20 (303а 12, рас- А. О.); 32 (279б 5—6, рас- А. С. О.); ib. 303б 20 (рас- А. С. О.); 41 (281а 3, рас- А. О.).

распѧти: Мт. XX 19 (94б 15—16); XXIII 34 (238а 11—12) = А.; XXVII 22 bis (287б 4—5) = З. А. С. О.; ib. 23 (287б 9) bis; 31 (288 а 22) = З. А. С. О.; 38 (275б 23—276а 1) = З. А. С. О.; XXVIII 5 (293а 11) = А. О.; J. XIX 6 bis (302а 2, 4) = А. С. О.; Мр. XVI 6 (17б 8).

На тај начин видимо, да је ст.-слов. подлога Мир. употребљавала пропѧти чешће, него ли Ассем., Сав. и Остр.

18) рождьнии (οἱ συγγενεῖς) и родъ: Л. XXI 16 у Миросл. родомъ као и у Мар. Зогр. Остр.; рождьниѥ (συγγένεια) Л. I 61 (34Iб 2), као и у старијим текстовима, али Карп. и ту има родъ.

19) рꙑбарь и рꙑбитвъ јављају се једно поред другог; последњи је израз који налазимо у Мир. (Л. V 2 = 149б 12), свакако стар, јер га налазимо и у Мар. и Асс.

20) За грчко συκῆ Мир., као и најстарији текстови, употребљава увек само смоковьница, а не и смокъвь, као што је случај у Остром.

21) сѫпьрь (ἀντίδικος): Л. XII 58 (180б 3—4); касније сѫпьрьникъ (Трн.)

22) тѫ҆ждь (ἀλλώτριος) као и у Мар.: Л. XVI 12 (204б 5), Jo. X 5 (36б 5, 336б 22), Мт. XVII 25, 26 (107б 9—10); штѫ҆ждь — Супр.

23) тъкъмо претставља старији израз него ли тъчиньнъ, али и тај последњи израз налазимо већ у Сав. У Мир. се као правило јавља тъкъмо: уп. Мт. XV 24 (145а 16), XVII 8 (345б 12); Мр. XI 13 (139б 4); Л. IV 26 (338а 5) V 21 (153а 3—4); VIII 30 (173а 18); XI 29 (174а 1); XVII 18 (202а 16); J. III 13 (299б 21), V 18 (12а 21), VI 22 (16а 1—2), XIV 6 (258б 22), XVII 20 (267б 23). Само један пут има тъчиньнъ (Мт. XIV 36 = 85б 22).

24) У погледу на паралелне изразе чловѣчьскъ и чловѣчь не може се рећи који је израз старији у смислу одлике Ћирило-Методијева превода: у Мар. Зогр. Остр. — чловѣчьскъ, а у Асс. чловѣчь. У Мир. много чешће се употребљује први израз, него ли други: уп. — чловѣчьскъ Мт. XV 9 (86б 7—8), XVI 23 (90а 16—17) 28 (90б 21); XVIII 11 (58б 5); J. VI 53 (20б 14); 62 (23б 20); V 52 (6а 22); VII 46 (57б 16); VI 27 (16б 5—6); XII 34 (44а 17); 43 (45а 13—14) и т. д.[1]); чловѣчь Мт. XX 18 (94б 9), VIII 20 (81б 23), XIII 37 (83а 18), IX 6 (92а 15); Л. XXIV 7 (353б 19).

B) *Случајеви када се у старијим текстовима јављају неиреведене речи.*

[1]) 91а 13, 93а 20, 100а 4—5, 102б 12, 110а 4 102а 20, б 8—9, 103б 10, 108б 18, 126а 6, 153а 16, 163а 16. 189а 18, 187б 4, 12, 18—19, 206б 4, 221б 21, 235а 18, 14, 223а 22, б 13; 214б 13, 242б 1—2, 239а 4, 14, 214а 16. 221а 16, 235а 3, 14, 218а 15, 244а 19—20, 245а 22, 252б 2—3, 299б 22—23, 342б 17.

25) акридъ (ἀκρίς); у Мир. оба пута: Мт. III 4 (325а 12), а у Сав. Ник. Деч. пръзи, Мр. I 6 (326б 9—10), а у Сав. пръзи.

26) алабастръ (ἀλάβαστρον): Мт. XXVI 7 (250а 10—11), као и у Мар. Асс. Сав., али у каснијим текстовима стъклѣница (Добр. Трн.); али код Мар. XIV 3 (209б 16) и у Мир. налазимо стъклѣницю.

27) аромати (ἄρωμα) у Мир., као и у осталим старијим текстовима: Мр. XVI 1; Јоа. XIX 40 (280б 22).

28) алъгоунно Јо. XIX 39 (280б) = ἀλόης = Мар. алгоунно; Зогр. олигоунно, Остр. алоино.

29) архисинагогъ (ἀρχισυνάγωγος) Мр. V 22 (118а 4), као и у Мар. Зогр. Асс. Сав. Остр.

30) архитриклинъ (ἀρχιτρίκλινος) Јо. II 8, 9, као у Мар. Ассем. Остр. Зогр.

31) ассарии (ἀσσάριον) Мт. X 29, у нашем тексту — на ассары кѣнимъ 71а 1, али и у другим и то најстаријим текстовима та је реч нешто покварена: Мар. нассарии, Асс. асоурии (Ник. сысари!), само у Остр. тачно — ассарни; али у Зогр. — пѣнѧзоу; на другом месту — Л. XII 6 налазимо и у Мир. и у Мар. пѣнѧзема (пѣнѧзима 310а 7).

32) афедронъ (ἀφεδρών) један пут у Мир. остаје: Мр. VII 19 (126а 1), као и у Мар. Зогр. Ник., само се јавља у облику федронъ (у Зогр. афредонъ); али други пут — Мт. XV 17 (87а 10) у Мир. преведено — проходомъ.

33) власфимиа, власфимисати (βλασφημία, βλασφημεῖν); поред ових непревођених израза, који се јављају у најстаријим текстовима, већ у њима налазимо и хоула, хоулении, хоулити; тако и у Мир. уп. Мт. IX 3 власфимисаѣтъ (92а 7), исти израз и у Мар. Асс. Зогр. (и Ник.), али Сав. хоулитъ, Остр. хоульствоуѣтъ; Мт. XII 31 bis (99б 23, 102а 2) власфимиѣ као и у Зогр., али већ у Мар. хоула, Сав. хоулении; XXVI 65 (256а 22—23; б 2—3) власфимию, као у Мар. (власфи—) Зогр. Сав., али Остр. хоулѫ; Мр. III 28 власфимиа (110б 5), власмисаѣтъ (sic, 110б 7), као у Мар. Зогр.; Мр. VII 22 власфимиѣ (126а 11—12), као у Мар., али у Зогр. хоулении; Л. XII 10 (310б 5) власфимисаѣтъ, као у Мар. Зогр. Асс. Остр., Л. V 21 (153 а 1—2) власфимию, као Мар. Зогр., али Остр. хоулѫ; Ј. X 33 (38б 1) власфимии; Ј. X 36 власфимисавши (38б 13—14). Али: хюлѣхю Мт. XXVII 39 (276а 4—5), као и у Мар. Зогр. Асс. — хоулѣахѫ, то исто (хоулѣахѫ) Мр. XV 29 Мар. Зогр. Асс. и у Мир. (хюлѣхю); и Л. XXIII 39 хюлѣше (289а 4) одговара у Мар. Зогр. Асс. хоулѣше; Мт. XV 19 хулноглаше (87а 18) = Мар. власфимиѣ.

34) Грчко βύσσος јавља се као **кѵсонъ** у Мар,, **кѵссонъ** Зогр., **кѵссъ** Остр. Асс., **ѻсонъ** Сав.; у каснијим споменицима преведено са **ѵрьвеница**. У нашем тексту Л. XVI 19 (166б 17—18) налазимо **ѵсь** (**къ ѵсь**).

35) **газофилакиа** (γαζοφυλάκιον): касније (Трн.) **крокиџе**; у Мир. као и у свим најстаријим остаје непреведено: Л. XXI 1 (210б 15—16) **газофилагию**; Мр. XII 41 bis: **газофилагии**, **газофѵлагию** (143б 13, 15); XII 43 **газопилагию**; Jo. VIII 20 (27б 21—22) **газофилакии**.

36) **гнафеи** (γναφεύς) које је било у оригиналу Мир., остало непреведено, као и у Мар. Зогр., али је у српском препису покварено: **кльфѣи** Мр. IX 3 (345а 9).

37) грчко δεῖνα Мат. XXVI 18 преведено је у Мир.: **къ етеру** (πρὸς τὸν δεῖνα) 251а 4; али ту не можемо видети нешто много ново, пошто **къ етеру** имамо и у Мар. Зогр. (Ник. Карп.), а у Сав. **къ нѣкому**, Остр. **къ единому**; само Асс. оставља грчки израз непреведен: **къ дине**.

38) У преводу грчког δηνάριον Мир. се слаже са најстаријим текстовима, то јест обично га преводи са **пѣнязь**, али код Л. VII 41 налазимо **динарь** (159б 3), као и у Мар. Зогр. и Остр. (**динарии**).

39) **дииколъ** (διάβολος) као и у свим старим текстовима остаје непреведено и у Мир.

40) **драгма** (δραχμή) — као и у свим старијим текстовима; уп. Л. XV 8 (186а 1, 2) **драгѣмы**, **драгѣмю**; ib. 9 (186а 11) **драгмѫ** и Мт. XVII 24 bis (107б 1; 3 4) **дидраѳмы** (δίδραχμα).

41) **епендитъ** (ἐπενδύτης) Jo. XXI 7 (357а 14—15), као у Мар. Зогр. Остр. Асс. (касније је било преведено са **срачица**, **одежда**).

42) **ефимериа** (ἐφημερία) Л. I 5 очувано је у Мар. Асс. Остр., али већ у Зогр. преведено: **отъ дьневѣнъıа чрѣдъı авиина**. Оригинал Миросл. и у том случају очувао је старину, као што се то види још и у српском препису, иако је грчка реч покварена: **ѿ пимирие авиане** (339а 7).

43) **игемонъ**, **иѣмонъ** (ἡγεμών) или скраћено **гемонъ**, **ѣмонъ** и у нашем се тексту обично чува, као у најстаријим; тако: Мт. XXVII 11 (286а 22); ib. 14 (286б 14—15); ib. 2 (257б 3); ib. 23 (287б 5—6); ib. 27 (288а 2); XVIII 14 (294а 4—5). Истина, два пут имамо место **игемонъ** — **воєвода**: Мт. XXVII 11 и 21 (286а 23, 287а 21); али поред тога што тај израз налазимо на месту грчког **игемонъ** у старом преводу Апостола, и у најстаријим текстовима понекад је та реч преведена са **владъıка**: исп. напр. у Зогр. Мт. X 18, Л. XXI 12.

44) **икономъ** (οἰκονόμος): већ у најстаријим текстовима поред тог израза налазимо **приставьникъ**. Миросл. у том случају не заостаје иза Маријиног кодекса и Зогр. у старини: уп. Л. XVI 8 (187а 5) **икономъ**, као у Мар. Зогр.; Л. XVI 1 — исто тако **икономъ** (186а 19), али Мар. Зогр. **приставьника**; Л. XVI 3 **приставьникъ** (186б 5), као и у Мар. Зогр.

45) **ѵпокритъ** (ὑποκρίτης) већ у најстаријим текстовима употребљава се поред **лицемѣръ**; то исто — у Миросл.; — уп.: **ѵпокрити** Мт. XXIV 51 (103б 4); XXII 18 (126б 12); Л. XII 56 (180а 20); Мт. VI 2 (215а 11); 16 (216б 8—9); XXIV 51 (240а 10); али **лицемѣри** Мт. XXIII 25 (237а 11); ib. 23 (236б 21); ib. 14 (236а 4); 15 (236а 10); 27 (237б 1).

46) **июдеи** (Ἰουδαῖος): тако и у Мир. као у најстаријим текстовима; а и Jo. XVIII 35 **жидовинъ** (272а 3—4), — као у Мар. Зогр. Асс. Остр.

47) **ѣѳна, ѣѳона** (γέεννα) у старијим текстовима, а у нашем 7 пута: Мт. V 22 (61а 2); ib. 29 (61б 16) и 30 (61б 22); Мр. IX 43 (133б 17—18); ib. 45, 47 (134а 2, 16); Л. XII 5 (310а 4). Али поред тога имамо у Мир. и каснију замену: Мт. X 28: **дьври** (70б 22); XXIII 15 **дьври огни** (236а 14—15); Мт. XXIII 33 **сюда огньна дьврьскаго** (238а 7—8); Мт. XVIII 9 **въ огнь вѣчьны**.

48) **катапетазма** (καταπέτασμα), као и у Мар. Зогр. Остр. Асс., само у скраћеном облику **катапѣзма**: Мт. XXVII 51 bis (277а 3—4, 290а 20) и Л. XXIII 45 (278а 21—22); у Сав. налазимо већ **опона** (у Мар. Зогр. **опона** Мр. XV 38, али не у старијим деловима Јеванђелског превода, — уп. Jagić, 310—311 с.).

49) **кедръ** (κέδρος): **потока кедрьска**, као и у Мар. Зогр. — Jo. XVIII 1 (268б 19).

50) **кентоурионъ** (κεντυρίων) остаје непреведено у Мар. Зогр. једанпут, и то — Мр. XV 45; али се преводи са **сотьникъ** ib. 39 и 74; у Мир. 39 нема, иначе се слаже са Мар. Зогр.: 45 **кентоурионъ** (280а 13), а 44 **сотьника** (280а 9—10); Асс. већ има и у 45 ст. **сотьника.**[1])

51) **каркана**: Мт. XXVII 6 **въ карьванъ** (286а 5) = εἰς τὸν κορβανᾶν, као и у осталим старим текстовима.

52) **кинсъ** (κῆνσος): у облику **кинись** Мт. XVII 25 (107б 8) и XXII 17 (126б 8-9).

---

[1]) Из овог се слагања између Мар. Зогр. Миросл. види, да за сумње Љ. Стојановића, исказане поводом ове речи, нема довољно разлога.

53) **кодрантъ** (κοδράντης) — у Миросл. **кодратъ** Мт. V 26 (61б 3–4), и **кюдранътъ** Мр. XII 42 (143б 20), као и у свима старим текстовима.

54) **кринъ** (κρίνον) и у Миросл. на оба места, као и у Мар. Асс. Остр.: Мт. VI 28 (75а 17) и Л. XII 27 (177а 18), док у Зогр. на оба места преведено са **цвѣтъ селънъи**, а на првоме месту и у Сав.

55) **коустодиа** (κουστωδία), као и у најстаријим текстовима: Мт. XXVII 65, 66 (295б 5, 11) и XXVIII 11 (293б 16).

56) **лепта** (λεπτόν), као и у Мар. Зогр. и др.: Мр. XII 42 (143б 19–20), Л. XXI 2 (210б 20).

57) **лентии** (λέντιον), као и у свим старим текстовима: J. XIII 4, 5 (251а 21, б 3).

58) **литостротъ** (λιθόστρωτος), као у Мар. Зогр. Асс. Сав. Остр. у облику **литострата**: уп. Jo. XIX 13 bis (274а 1, 302а 23–б 1).

59) **литра** (λίτρα) чува се у најстаријим текстовима поред **ливра** (лат. libra); тако и у Мир.: Jo. XII 3 **ливрю** (230а 7), као у Зогр. Асс. Ник. (**ливръ**), али у Мар. **литръ**; Jo. XIX 39 **литръ** (280б 18), као у Мар. Остр., али Зогр. Асс. Ник. **ливръ**.

60) **литоургиа** (λειτουργία) као и у најстаријим текстовима; као и у њима код Л. I 23 преведено са **слоужьба** (340б 19–20); у натписима — поред **литоургиа** јавља се **мъша**, — уп. горе 8 с.

61) **мамона** (Μαμωνάς) остаје у нашем тексту непревеђено као и у најстаријим, Мт. VI 24 (74б 21), Л. XVI 9 и ib. 13, а Л. XVI 11 преведено са **житиѥ**, као и у Мар. Зогр. Сав. (Остр. Асс. Ник. и ту — **мамона**).

62) **мнаса** (μνᾶ): у нашем тексту **манаса** Л. XIX 24 bis и 25 (191а 19, 20–21, 22); ib. 18, 16, 18 (190а 22, б 13, 19).

63) **мѵро** (μύρον) — у Мир. у облику **миро** очувано је: Jo. XII 5 (230а 17), ib. 3 (230а 7); Мт. XXVI 7, 9, 12 (250а 10, 15, б 1); Л. VII 37, 38, 46 (159а 5, 12–13, 160а 2–3); **миро** м. **мѵро** налазимо каткад већ у Мар.

64) **нардъ** (νάρδος): Jo. XII 3 **нарда пистикиѥ многоцѣньныѥ** (230а 7–8), као и Зогр. Мар. (νάρδου πιστικῆς πολυτίμου): Мр. XIV 3 **нарда вѣрьна драгаго** (209б 17–18): Мр. Зогр. **нар'дьнъı пистикиı драгъı**.

Изгледа да је текст био покварен услед тога што преписивач није разумео придев **нардьнъı** те се тако јавило **вѣрьнъı**, као претпоставка преписивачева.

65) **олакавѣтоматъ** (ὁλοκαύτωμα): Мр. XII 33 **болѣ ѥсть всѣхъ олокавьдомата**.... (143а 1–2), као Мар. Зогр. (и Ник.), али већ Асс. **вьсесъжьгаѥмъıхъ**.

66) **олеи, олѣи** = лат. oleum, — уп. горе, под 13 (69 с.).

67) **оѯмирьнено** (**вино**) = ἐσμυρνισμένος (οἶνος); изгледа да је у првобитном преводу било преведено са **оцьтьно**, јер тако у Мар. Зогр., па и у Сав. **оцьтѣно**; **оѯмьрено** има Асс. (**осмрьнено** Ник.) Свакако Мир. се у овом случају придружује традицији Ассем.

68) **параклитъ** (παράκλητος): Jo. XVI 7 (264a 7–8); XIV 16 bis (48a 23, 259б 12), 26 (260б 3); XV 26 (263б 2), као у свим старим текстовима.

69) **параскевѣи** (παρασκεύή) скоро увек непреведено, — понекад у облику **фараскевѣи**: в. Мт. XXVII 62 (292a 10—11), Jo. XIX 4 (274a 3), ib. 14 (302б 8); ib. 31 ter (279a 20, 290б 18, 303б 11); ib. 42 (281a 9 10); само једанпут и то Мт. XXVII 62 (281a 16) имамо у Мир. **петцѣ**, као и у Остр.; иначе на другим местима и у Сав. налазимо, као и у Остр., — **пѧтъкъ**.

70) **петра** (πέτρα) у нашем споменику увек је преведено, чак и Мт. XVI 18 (243a 10) где Асс. Ник. Хвал. имају **на сѣмь петрѣ**, али као у Миросл., тако је и у Мар. Зогр., тако да се то не може сматрати као каква нова црта.

71) **пиганъ** (πήγανον) Л. XI 42 у Миросл. као и у Мар. Зогр.

72) **пира** (πήρα) обично је остало непреведено, као у Мар. Зогр., тако и у Миросл., само с том разликом, што се у нашем тексту преиначено у **спира**: тако Мр. VI 8 bis (121б 16, 350a 11), Л. IX 3 (178a 1), Л. XXII 35, 36 (249a 13—14, 20); вероватно се **спира** јавило због тога што је израз **бес- пиры** био схваћен као **бес-спиры**, односно **бес- спиры** и то под утицајем **спира** (σπεῖρα) које је преписивач налазио на другим местима. Мт. X 10 у Миросл. **мошьны** (68a 8), али је тако и у Мар. Зогр.; Л. X 4 у Миросл. (164a 10) **кѣтиштa**, али је тако опет и у Мар. Зогр.

73) **праторъ** (πράκτωρ) Л. XII 58 у Миросл. (180б 9) као и у Мар. Зогр. преведено са **слоугa**; сматрам да су сумње Јагићеве што се тиче привидне старине непреведеног **праторъ** у Ник. Хвал. потпуно оправдане.

74) У погледу на реч πορφύρα Миросл. се слаже са Мар. Асс. Зогр.: ова реч остаје непреведена — **порфира** (Зогр. **форфурa**) само код Л. XVI 19 (166б 16); иначе се преводи са **прапоржда** (**прѣпоржда**): в. Мр. XV 20 (274a 23; б 11), Jo. XIX 2 (272б 20); ib. 5 (273a 8—9).

75) **прѣторъ** (πραιτώριον) чува се у Миросл. увек, као и у Мар. Зогр. Асс. Остр., али се јавља са **е**: **претор**- Мр. XV 16 (274a 21); Jo. XVIII 28 bis (271a 18, 15); ib. 33 (271б 20); XIX 9 (273б 2).

76) **псалмъ** (ψαλμός) Л. XXIV 44 (46a 17), као у старим текстовима.

77) **равви** (ῥαββί) остаје у Мирос. увек непреведено: Мт. XXIII 7, 8 (131а 23, б 1—2), — али Асс. **оучитєлє**; XXVI 25 (252б 11), где је у Асс. Сав. **оучитєлю**; ib. 49 (255а 1), где је у Сав. **оучитєлю**; Јо. I 50 (218а 5), — Сав. **оуч**..., VI 25 (16а 17), где је у Мар. **оуч**...; IX 2 (39а 7), — Мар. Асс. **оучит**...; XI 8 (225б 5), где је у Мар. **оучитєлю**.

78) **рака** (ῥακά), у Мир. **ракъка** Мт. V 22 (60б 21—22).

79) **сатъ** (σάτον) јавља се у Мир. у облику (**три**) **сад**ъ (201а 1—2) Л. XIII 21 место **сатъ**, као у Мар.; али Мт. XIII 33 (83а 1—2) у Мирос. имамо исто кварење текста, као и у Трн.: (**въ моукы**-**ныхъ**) **ситѣхъ** (**трьхъ**).

80) **сикєра** (σίκερα) Л. I 15 и у Мирос. (340а 1), као у Мар. Асс. Остр. (Ник.), док већ Зогр. преводи: **творєна кваса**.

81) **скинии** (σκηνή) као у Мар. Зогр. час се чува (Мр. IX 5 = 345а 17), час се преводи са **кровъ** (Л. XVI 9 = 187а 14).

82) Као у Мар. и Зогр., у Мирос. σπεκουλάτωρ преведено је са **конникъ** (Мр. VI 27 = 348а 14); изгледа да **спекоулаторъ**, које налазимо у Ассем. Ник. Трн., није првобитна старинска црта.

83) **спира** (σπεῖρα) као у Мар. Зогр. Асс. Остр., тако и у Мирос.: Мт. XXVII 27 (288а 5); Мр. XV 16 (274а 22), Јо. XVIII 3, 12 (269а 5—6, б 15).

84) **стадии** (στάδιος, στάδιον) — Јо. VI 19 (15б 13—14), XI 18 (226а 16—17), Л. XXIV 13 (3а 19).

85) **стратигъ** (στρατηγός) замењује се са **кънєзда** Л. XXII 4, (197б 20, 247а 4), али је тако већ и у Мар. Зогр.; Л. XX 52, где Мар има **стратигъ**, нема у Мирос.

86) **сѹдарь** (σουδάριον), као и у другим старијим текстовима чува се код Јо. XX 7 (355а 9), али се преводи са **оуброусъ** на друга два места: Л. XIX 20 и Јо. XI 44. (191а 2, 228а 21).

87) **сѹкамина, сѹкомориа** (συκάμινος, συκομορέα) Л. XVII 6 (205б 7—8) и XIX 4 (206а 13—14), — као у Мар. Зогр. Остр. Ассем.; Сав. у првом случају преводи са **гора**.

88) **тєктонъ** (τέκτων) остаје у Мирос. Мр. VI 3 (121а 19), као Мар. Зогр., али Мт. XIII 55 (87б 12—13) преведено: **дрѣводѣлинъ** (Мар. Зогр. **тєктоновъ**).

89) **тєтрархъ** (τετράρχης) преведено је у Мир. на оба места: Мт. XIV 1 **ѹєтвороврастьць** (145а 10) и Л. III 19 **ѹєтврѣтовластьникъ**, али то се не може сматрати као каква новија црта, јер Л. XIII 19 и у Мар. Зогр. као у нашем, а и τετραρχέω (Л. III 1) у свим старијим текстовима преведено је са **ѹєтврѣтовластьствовати** (уп. Јагић, 320 с.).

90) **титлъх** (τιτλος) Jo. XIX 19, 20 — као у Мар. Зогр. Остр. Асс. остаје непреведено: **титлꙋ** acc. s. f. (19); **сѣ жѣ титла** (**мнозѣи ѹиши**) 20 (303а 4, 9); у каснијим текстовима преводи се са **дъска, дъштица** (управо **дъсѹица**, в. Јагић, 320 с.).

91) **трапезꙗ** τράπεζα на извесним местима преводи се са **дъска**, као и у свим најстаријим текстовима: Мт. XXI 12 (**дъски трѣжьникомь** 95б 13), Мр. XI 15, Jo. II 15.

92) τρυβλίον преведено је у Миросл. са **солило**, као и у Мар. Зогр. Асс. Остр.: Мт. XXVI 23 (252б 1); Ник. има **тривлиѣ**, али то ваљда није стара црта.

93) **финикъ** (φοῖνιξ) Jo. XII 13 (230б 22) као и у другим старим текстовима.

94) φόρος је преведено са **дань** у Миросл., као у свима старијим текстовима: Л. XX 22, XXIII 2 (193б 5, 282б 5—6); **форъ** у Ник. Гал. Карп. према томе не може се сматрати као старо.

95) χιτών као у свим старим текстовима преводи се са **ризꙗ** Мт. V 40 (62б 16), X 10 (68а 9), Мр. VI 9 (121б 20), Л. IX 3 (178а 2); једино место где остаје у Мар. Зогр. **хитонъ**, а то је Jo. XIX 23, — у Миросл. не постоји.

96) **хламида** (χλαμύς) Мт. XXVII 28, 31 (288а 6, 19—20), као у Мар. Зогр. Асс. Остр. (у каснијим текстовима **одежда** и др.).

С) *Старији лексички вариванти уопште.*

97) **благовѣстити** = εὐαγγελίζω Л. IV 43 (151а 17), као у старим текстовима (уп. Јагић, 326 с.).

98) **варъ** (καύσων) као у старим текстовима: Мт. XX 12 (94а 14), Л. XII 55 (180а 18), а не **зной** као што је у Трн. и старим руским текстовима.

99) πρόφασις као у Мар. Зогр. преводи се и у Миросл. Мт. XXIII 13 (235б 22) и Л. XX 47 (210б 11) са речи **вина**, али Мр. XII 40 (143б 9) са **непьщеваниѣ** (в. Јагић, 329 с.).

100) **винарь** (ἀμπελουργός), као у старим текстовима Л. XIII 7 (181а 18), а не **копачь**, — као у Добром. Добрил.

101) κατασκηνόω преводи се, као у Мар. Зогр. Мр. IV 32 (115б 15) са **витати**, али Л. XIII 19 са **въселитисѧ** (200б 19—20).

102) **врътъ, врътоградъ, врътьпъ** у најстаријим текстовима употребљава се за грч. κῆπος; исто у Миросл.: Jo. XVIII 1 (268б 13—14, 20—21) **врътоградъ** (Мар. **врътъ**, Остр. **вьр'тьпъ**, али Сав. **градъ**); idem Jo. XIX 41 = 281а 4 (Мар. Зогр. **врътьпъ**, Асс. Ник. **врътъ**); ibidem (281а 4—5) **въ врътѣѣ**; Л. XIII 19 опет **врътоградь** (200б 17); тако исто Jo. XVIII 26 (271а 9).

103) **врѣдѣ**: **не врѣдѣ сѧтворити** (ἀποδοκιμάζω). као у најстаријим текстовима Мт. XXI 42 (127б 13); у каснијим текстовима имамо **невръшти**.

104) грчко βάλλω Мр. VII 33 преводи се са **вѣложити** (220а 21); исто тако је преведено у Мар. Зогр. Остр.; Јагић (331 с.) сматра да је старији израз који је употребљен на овоме месту у Асс. Ник. Хвал.: **вѣдѣти**; али доста је нагласити да Миросл. не отступа у том случају од традиције таквих старих споменика, као што су Мар. и Зогр.

105) **вѣзможьно** = δυνατόν, као у старим текстовима, а не **мощьно**: Мр. X 27 (136б 3).

106) **вѣспрь** (ἄνω) Јо. XI, 41 (228а 6), као Мар. Зогр. Асс., а не **горѣ**, као Сав. Остр.

107) **вѣлагалиштѣ** (βαλάντιον), као у старијим текстовима: Л. X 4 (164б 10), XII 33 (198а 14), XXII 35, 36 (249а 18, 18—19), а не **имѣние**, као што је у Трн. Добрејш. Јур. Добрил.

108) **вѣлѣшатисѧ** (βασανίζομαι): тако је Л. VIII 28 (160б 19—20), као и у старијим текстовима, док је у Остр. Трн. Гал. — **вѣ вѣдѣ вѣти**; али Мт. XIV 24 (104б 5—6) место **вѣлѣмсѧ** имамо у Миросл. **вльнуѥсѧ**, а у Остр. Сав. **погрѫжамсѧ**.

109) **вѣпити** (κράζω): Мр. X 48 **вѣпиѣше**, као Мар. Зогр., а не **ꙁвѣлаше** (Добром. Трн.)

110) **вѣскрилиѥ** (κράσπεδον): Мт. IX 20 (91б 5), XXIII 5 (131а 17); Л. VIII 44 (172б 7); али један пут, и то Мт. XIV 36 (85б 22), имамо новији израз **подрагъ**.

111) **вѣскрѣшениѥ** (ἀνάστασις), које се сматра, као старије, него ли **вѣскрѣсениѥ** (уп. Јагић, 335 с.), — већином се јавља и у нашем тексту: Л. XX 33 (195б 4—5), Јо. XI 24, 25 (226б 11, 13—14), — Ассем. **-сениѥ**; али и у Миросл. Л. XIV 14 (182б 10) — **оусрѣсениѥ**.

112) **вѣниѫ** (διὰ παντός): Л. XXIV 53 (47а 1), али **присно** Мр. V 5 (116б 19).

113) **вѣскыѫ** (ἵνα τι, εἰς τι): Мт. IX 4 (92а 9), XXVII 46 (290а 3), Л. XIII 7 (181а 22).

114) **вѣслѣдати** (ἄλλομαι) у Миросл. као у Зогр. Асс. Ник. Хв. Карп. Трн. Срећк.: Јо. IV 14 (31а 1), али већ у Мар. замењено је са **вѣходити**, у Остр. **истѣкати**.

115) **вѣнити сѧ** (πωλέομαι), као у Зогр. Асс. Мар. (Карп. Гал.): Мт. X 29 (71а 1), Л. XII 6 (310а 7), али Остр. има већ **цѣнитисѧ**, у осталим текстовима налазимо **продаватисѧ**.

116) σαπρός преводи се Мт. XIII 48 (84а 13) са **зълъ** као и на другим местима; то исто и у свим старијим текстовима, али Сав. има **прахнѣнъ** (Јур. **гнилъ**).

117) У најстаријим текстовима година за грчко ὥρα јавља се чешће, него ли часъ, али има и тај последњи израз. У Миросл. само три пута — часъ: Мт. XX 3 (93б 7), XX 6 (93б 15), XX 5 (93б 13—14), где је у Мар. година, иначе увек — година (51 пример); у погледу на ову лексичку тачку Миросл. заостаје у старини једино можда иза Мар. и Асс. Јеванђеља, иначе честопут имамо у њему година, где не само у Остром., него и у Зогр. налазимо часъ; тако Јо, XVI 32 (266а 10—11), XVII 1 (266а 22 и 49а 11); Јо. XII 23 (244а 18; 43а 20—21); Јо. XII 27 (43б 15—16; 244б 16; 300б 15—16); Мт. XXIV 36 (238б 20).

118) гора (οὐαί): Мт. XXVI 24 (252б 4); Л. VI 24, 25, 26 (154а 12, 14, 15, 17); XI 44, 47, 52 (175б7, 21; 176а 20); у Трн. Остром. Срећк. каткад имамо лютѣ.

119) грчко ὀρεινή преводи се у Миросл. са гора, као и у Мар. Зогр.: Л. I 39 (295б 11); Асс. подъгорье, Остр. горьница.

120) гостиньница (πανδοχεῖον) — у Мар. гостинница: Л. X 34 (185а 8—9), али Сав. — господа.

121) грѣдѣнии (ὑπερῳφανία) Мр. VII 22 (126а 12—13): Трн. Гал. прѣзорѣ.

122) грѧдѫ (ἔρχομαι) употребљава се као у Мар., само код Мт. X 38 (64б 22—23) имамо идет (Мар. грѧдетъ).

123) гѫгника (μογιλάλος) Мр. VII 32, као Мар. Зогр. (гюгника 220а 17), али Асс. Остр. Ник. Трн. Мст. имају нѣма.

124) движение (κίνησις) — Јо. V 3 (у облику въздвижение 22 а 16), касније се јавља възмѫщение.

125) двизати (σκύλλω): Мр. V 35 (119а 3), Л. VIII 49 (173а 15), Л. VII 6 (166а 12); касније — троужда ти.

126) врата (θύρα) Л. XIII 24 (201а 10) као Мар. Зогр. Асс. Остр. Сав. Ник. Хвал., али Трн. има двери.

127) досадити -досаждати (ὑβρίζω): Мт. XXII 6 (132а 8), Л. XI 45 (175б 14), XVIII 32 (189а 4); касније се јавља корити.

128) достоинъ (ἱκανός. ἄξιος) и код Л. VII 6, 7 (166а 13, 16), Мт. X 37 (97а 3), као и свуда, док у неким каснијим текстовима замењено је са подобьнъ.

129) ἔδει код Л. XIII 16 преведено је као у Мар. Зогр. Асс. достоѣше (194б 19), али Остр. има подобаше.

130) достоание (κληρονομία): Мт. XXI 38 (127б 1), Сав. наслѣдие; у другим текстовима на другим местима приимстие (Добром. Трн. и др.).

131) дрѫзати (θαρσεῖν): Мт. IX 2 (92а 4), — Сав. надѣитисѧ. Мт. XIV 27 (104б 15), — опет Сав. надѣитисѧ; Мр. VI 50 (125б 3—4), — Јур. оуповати.

132) дрѣколь (ξύλον): Мт. XXVI 47, 55 (254б 16, 255б 4), као што је у Мар.; Сав. има жрѣдь.

133) дѫхати (πνέω): дыхающю Jo. VI 18 (15б 11), Трн. дѫшющоу.

134) дѣти (παιδία) Jo. XXI 5 (356б 22), као у старим текстовима; касније се јавља отроци.

135) єдѣ живѣ (ἡμιθανής): у нашем тексту лѣ живь (184б 17–18); касније — єдва живѣ.

136) жалость (ζῆλος) Jo. II 17, као у Мар. Зогр. и др., Јур. зависть.

137) жаль (μνημεῖον): жальи g. pl. Мт. VIII 28, као и Мар. Карп., али Асс. има већ — гробиштъ, Зогр. гробиштъ, Остр. Ник. гробѣ, Сав. гроба (g. s.).

138) жилище (κατοίκησις) Мр. V 3, као у старим текстовима; Трн. житиє, Гал. обитель.

139) жюпелѣ (θεῖον) Л. XVII 29, као у старим текстовима; касније — камъ горѧщь.

140) заключити (κατακλείω): Л. III 20 зацлепе Мар., Мир. заклопи (145б 17), али Зогр. заключи.

141) заматорѣти (προβαίνειν ἐν ἡμέραις) Л. I 7, 18 (339а 18, 340а 18); касније (Добром. Трн.) — застарѣти.

142) дѣлатель за грчко ἐγκάθετος Л. XX 20 (193а 17) додуше не одговара Мар., где је зацѣдьникѣ, али није ни много ново, јер га налазимо такође у Зогр. (тако и Ник. Трн.).

143) зракѣ (εἰδεία) Мт. XXVIII 3 (293а 2), Л. III 22 (145 22), као у старијим текстовима, али Добр. Трн. — видѣние.

144) иноумдѣ, као у старијим текстовима: Jo. III 16 (300а 11); Jo. I 41, (2а 1); Jo. V 44 (14б 22–23); Л. VII 12 иноуѣда поправљено је у иєлиноу... (12а 4), а и Jo. I 18 иєноуѣды (2а 17) изгледа да има новије є из и.

145) искони (ἀπ' ἀρχῆς): Jo. XVIII 44 (33б 4), као у Мар., али Остр. испрька; Мт. XIX 4, 8 (113а 6, б 2), али Асс. Сав. Остр. испрька, и др. (21б 21, 24а 6, 1а 1, 263б 7–8, 338б 17); Jo. XVI 4 (51б 20, 263б 20) у Миросл. испрька, али тако је на овом месту и у Мар. Зогр. Асс. Остр.

146) искрь (πλησίον): Jo. IV 5 (30а 4), као у Мар. Зогр. Асс., али Остр. Трн. близ; тако исто искрьнии (ὁ πλησίον) као у Мар. Асс.: Л. X 36 (185а 16–17), али Остр. ближьнии; Л. X 29 (184б 11), али Зогр. подроугъ, Остр. ближьнии; Мт. XXII 39 (138а 12–13), Остр. бл..., Мр. XII 31 (142б 10–11) и 33 (142б 22), али Зогр. подроугъ;

Мт. XIX 19 (120а 22), али О. кл..., Л. X 27 (184б 5—6), али Остр. кл..., Зогр. подр...

147) исплѣти — исплѣкѫ (συλέγω): Мт. XIII 28, као у Мар. Зогр. Ник. (81а 2), али већ у Асс. Остр. изъберемъ м. исплѣвемъ.

148) клѣвретъ (σύνδουλος), као у старијим текстовима: Мт. XXIV 49 (103а 20—21); XVIII 28, 29 (114а 19, 23), али Сав. подроугъ.

149) клѣпати (σημαίνω): тако Миросл. Мт. XVIII 32 (271б 17—18), као Мар. Асс. Зогр., али Остр. има назнаменаѭ; Jo. XXI 19 (56а 13) = Мар. Зогр. Асс., али Остр. — знаменаѭ; Jo. XII 33 у Мир. два пута клѣпле (44а 9; 301а 13), али трећи пут назнаменовле (245а 18); а и у Асс. на овом месту назнаменоуѭ. Што се тиче знаменати у значењу σφραγίζω Мт. XXVII 66 (281б 14 и 292б 9—10), — исто то налазимо и у Мар. Зогр.; Асс. Остр. Ник. имају ту запечатьлѣти; тако исто знаменати имамо у Мир., а и у Мар. Зогр. Jo. VI 27 (16б 7); Jo. III 33 и у Миросл. и у Мар. Зогр. — запечатьлѣти (9б 11).

150) клоунитисѧ, приклоунитисѧ (δεῖ, ἔλαχε, ἀποβαίνω, συμβαίνω): у Миросл. Мт. XXVI 35 (253б 6) као и у Мар. Зогр. Асс.: аще ми сѧ клоунить, Остр. Трн. прилоуунитьсѧ; Л. I 9 (339б 1) клоуни сѧ (као Мар. Зогр. Асс. —тъ сѧ), али Остр. прилоуунисѧ, Трн. лоуунисѧ; Л. XXI 13 (196а 13) приклоунить сѧ (Мар. Зогр. Асс. —тъ сѧ), Трн. прилоуунит сѧ; Л. X 31 по приклоуаю (184б 18), као Мар. Зогр. Асс. Остр., али Трн. — слоуаю.

151) кокошь (ὄρνις) Мт. XXIII 37 (238б 9) и Л. XIII 34 (182а 8—9) у Миросл. као и у Мар. Зогр., али Асс. на првоме месту — лѫжѣ, Гал. Јур. коурица.

152) коуръ (ἀλέκτωρ): Л. XXII 34 (249а 8), Мт. XXVI 34 (253б 8), Jo. XIII 38 (258а 23), XVIII 27 (271а 11); тако и у Зогр. Асс. Сав. Остр.; као што је познато Мар. разликује се у том случају од свију осталих старих текстова (кокотъ; у Ник. --пѣтелъ); Мр. XIII 35 (209а 22) имамо кюрыглашенинѣ (Зогр. О. —коурогл., Мар. кокотогл., Ник. пѣтельгл.).

153) кромѣ (ἔξω) — Мр. V 10 (117а 14), Л. XIII 33 (182а 8), а у значењу πόρρω не кромѣ, као Мар., него далеуе, као у Зогр. Мр. VII 6 (123а 16—17); тако исто далеуе, као (Остр.) Зогр. (Ник.) — Мт. XV 8, Л. XIV 32, XXIV 28 (86б 4—5, 183а 17—18, 4а 20—21), — Мар. далѣ.

154) Од два израза за грч. ξέστης (Мр. VII 8) Миросл. као и Мар. (Ник. Трн.) бира оуѣданъ (123а 23), а не крыуагъ, као Зогр.; то исто Мр. VII 4, на којем месту и Зогр. и Мар. —оуѣданъ (Гал. оуѣданъ).

155) Јагић (357 с.) сматра израз кънигъı (γράμματα) као старији према боукъви у истом значењу. Интересантно је да Миросл. има кънигъı не само Л. XXIII 38 (277б 28), Jo. V 47 (15а 9), Jo. VII 15 (20б 18), — на тим местима налазимо тај израз и у Мар. Зогр., — него и Л. XVI 6, 7 (186б 20, 187а 3) имамо у Миросл. исто кънигы, али у Мар. Зогр. боукъви; у Асс. Остр. овог места нема.

156) ладии (πλδιον) и ладиица (πλοιάριον) налазимо у Миросл., као и у Мар. Зогр. на истим местима: Мр. IV 36, 37 (алъдии, алъдиѥ, алъдию, — 116а 5, 5—6, 8—9), III 9 (109а 14 — алъдиица), V 18 (117б 16 ладиицѹ); такође и Jo. VI 17 (15б 7) у Миросл. ладию, као у Мар., док Остр. Асс. Ник. имају ту корабль, а Зогр. галиѭ.

157) излиха (ἐκ περισσοῦ): Мр. VI 51 (125б 7), X 26 (136а 20—21), X 48 (138б 21); само Мр. VII 36 (220б 11) имамо пакы, а Зогр. на овом месту има пакы излиха; у Добром. X 48 пакы зѣло, Трн. пакы, касније још множа.

158) лишениѥ (ὑστέρησις) Мр. XII 44 (144а 5), Л. XXI 4 (211а 4), као старији текстови; у Добром. Трнов. на првоме месту — недостатъка.

159) любъзати (φιλέω), любъзание (φίλημα): Мт. XXVI 48 (254а 20—21); Л. VII 45 (159б 19); касније — цѣлоѹѥ, цѣлованиѥ.

160) лоза (ἄμπελος), лозьнъ (τῆς ἀμπέλου): Jo. XV 1, 4, 5 (261а 11, б 3, 4 и 50б 19, 51а 14, 18); Мт. XXVI 29 (253а 5) и Л. XXII 18 (247б 13); али Добром. виноградь, Трн. (Мт. XXVI 29) виноградьнь.

161) лоуна (σελήνη) као у Мар.: — Мт. XXIV 29 (235а 8), али Зогр. мѣць; Л. XXI 25 (214а 7).

162) лѣто (καιρός): на вса лѣта Jo. V 4 (22а 18) као Мар. Зогр. Остр., али Ассем. на вѣкко врѣмѧ, Трн. Добр. врѣмена.

163) лѣха (πρασία): Мр. VI 40 (124б 8) као у свим старијим текстовима; у руск. текстовима околъ; тако исто Л. IX 14 у Миросл. (162а 11) имамо на лѣхи место на сподъı као што је у Мар. Зогр.: (сподъ = χλισία).

164) маломощь (χυλλός): Мр. IX 43 (133б 15) и за грч. ἀνάπηρος Л. XIV 18 у старијим текстовима опет маломощь, али Срећк. Карп. Хвал. — кѣдьникъ; у нашем тексту налазимо на овом месту и једно, и друго: зоки ницѥ△ и кѣдьники · и хромыѥ и слѣпыѥ и маломощьныѥ (182б 4—6: уп. Зогр. зоки ништѧѧ · маломощи · хромъı · слѣпъı ·); у Добром. Трн. кѣдьникъ стоји код Мр. IX 43 (в. горе); изгледа да није ни кѣдьникъ много новија црта, јер Л. XIV 21 и у Мар. Зогр. за ἀνάπηρος јавља се кѣдьнъıи; тако и у Миросл. (199б 5).

165) милостивъ къти (ἱλάσκομαι): Л. XVIII 13 (208а 3) милостивъ бѫди = ἱλάσθητι; тако у Мар. Зогр. Асс., тако и у Мирос., али Остр. оцѣсти.

166) миса (πίναξ) изгледа да је архаизам, али и блюдо место миса није нова лексичка црта, пошто и ту реч налазимо већ у Зогр., па чак и у Мар. У нашем тексту: Мр. VI 28 (348а 19) миса, као у Мар., док у свим осталим текстовима блюдо; Мт. XIV 8, 11 (85а 24, б 7) блюдо, као у Зогр. (Мар. миса); Мр. VI 25 блюдо (348а 6—7), као у Мар. Зогр. Остр. Ник.; Л. XI 39 блюдо (175а 5), као Зогр., али Мар. миса.

167) млава (θόρυβος): Мт. XXVI 5 (250а 5), XXVII 24 (287б 12), Мр. V 38 (119а 13), XIV 2 (209б 10); касније — плиштъ (Добром. Трн.).

168) место мѧзда (μισθός) у Мирос. налазимо Мт. X 10 пища (68а 12), али тако је већ у Зогр., значи то није новија црта. Место мытарь τελώνης већ у Остр. налазимо 4 пута мѧздоимьць, и то Мр. II 15, 16; Л. V 27, XVIII 10, али Мирос. и на последња два места има мыдарь (157б 17, 207б 13); Мр. II 15, 16 у Мирос. нема.

169) мъша за грчко λειτουργία не припада самом јеванђелском тексту, али је интересантно да се чешће налази у натписима; уп. горе 8 с.; као што смо видели, неможемо са поуздано-шћу тврдити да је та реч била већ у ст.-слов. подлози нашег споменика.

170) У преводу грчког χρονίζω и βραδύς између наших најстаријих текстова, као што је познато, нема слоге: Мар. (а катк ад и Ник. Хвал.) употребљава често пута къснѣти, док Зогр. Асс. Сав. Остр. мѫдити односно моудити, — в. Јагић 365 с. Јагић сматра мѫдити као старији израз или бар као карактеристичнији у смислу западнословенске боје најстаријег превода, иако признаје, да је къснѣти такође старо. Мени се чини, да то није тачно: подаци Мар., са којима се честопут слаже Ник. и Хвал., за мене су од већег значења, него ли подаци Зогр. и Асс. и то с тога, што се са Зогр. Асс. слажу Остр. Сав. и Добром. Трн. Иначе мѫдити — моудити налазимо у јужнословенским дијалектима: уп. Цоневъ Ист. бълг. ез. 96 с.

Макако било, къснѣти се не може сматрати као нова лексичка црта (пре би се могло рећи да је архаизам), а и Мирос. у том случају, као и у више других случајева, слаже се са Мар., а не са Зогр. Асс. Остр. Сав.: уп. Мт. XXIV 48 bis (103а 19, 240а

1—2), као у Мар. (Зогр. Асс. Остр. Сав. **моуд**...); Мт. XXV 6 (240б 1), као Мар. (З. А. О. С. **моуд**...); Л. I 21 (340б 11) = Мар. (али **моуд**... Зогр. Асс. Добр. Трн.). Интересантно је да и Л. XXIV 25 Мирос. има **каснл** (**кьснл** 4а 12), али Мар. Зогр. **мждлнл**, Асс. **моудлнл**.

171) **назирати** (παρατηρέω): Л. XIV 1 (202б 10—11) као у старим текстовима, али XX 20 опет као у њима, — **съглмдлкшнс**; Добр. и др. (руски) текстови имају **блюсти**.

172) **наслѣдити, наслѣдовати** (κληρονομέω) и **наслѣдьникъ** (κληρονόμος) — као у старијим текстовима (Мт. V 5 = 60а 7; XIX 29 = 65а 22; XXV 34 = 240а; Л. X 25 = 184а 19—20; Мт. XXI 38 = 127а 22—23), а не **приѹмстити**, **приѹмстьникъ**; Мт. XXIII 30 и Л. V 10 (237б 21—22; 150б 1—2) **обьштьникъ**, — опет као у старијим текстовима, за κοινωνός; у млађим текстовима **наслѣдьникъ**; у осталоме Л. V 10 **наслѣдьникъ** — већ у Мар., док у Зогр. Асс. Ост. —**обьштьникъ**.

173) ἐπιούσιος преводи се у најстаријим текстовима неједнако: Мт. VI 11 Мар. има **настаѫшлаго** дьнє; тако исто у Сав., а и у Мирос.; Зогр. **настоѧшт**... (**лаго** дьнє?); али Асс. Остр. **насѫщьнъıн**; Л. XI 3 Мар. **насѫщьнъıн**, тако и Остр.; Зогр. **надьневнъıн** (и Трн.), Сав. **д'невнъıн**, Ник. **нносоуштьнъ**, а Мирос. **насыштьны** (168б 16), као у Хв. Срећк. Мат. VI 11 (вероватно, као што мисли Јагић, народна етимологија).

174) **натроѹти** (τρέφω): **натроѹхомь** Мт. XXV 37 (243а 6) као Мар. Зогр. Асс. Ник., али Сав. **напитѣхомъ**, Остр. (Трн.) **напитахомъ**.

175) грч. πείθω Мт. XXVIII 14 преводи се са **оутолити** (294а 5), као Мар. Асс. Зогр. Остр., само Сав. **оукѣщати**.

176) **неправьдьнъ** (ἄδικος): Мт. V 45 (64а 16—17), али Сав. **обидьливъ**; тако исто Л. XVI 8 **неправедьнаго** (187а 5—6), — Срећк. **обидливаго**.

177) **непраждьнъ** (ἔγκυος): Мт. XXIV 19 (234а 14); Л. XXI 23 (196б 23).

178) **неприщѧнь** (ὁ πονηρός): Мт. XIII 19 (80а 7); Јо. XVII 15 (267б 18); Л. XI 4 (169а 1); Мт. XIII 38 (83а 22); Мт. V 37 (62б 6); VI 13 (216а 14—15); тако исто **неприщѧнинъ** Мт. XIII 38 (83а 21—22); касније — **лѫкавъıн**.

179) **непщевати** (ὑπολαμβάνω, δοκεῖν, λέγω): Л. IX 18 (162б 11), али Ник. Трн. Добром. **глаголютъ**; Л. VII 43 (159б 9—10), али Добр. Трн. ту имају **мьнѣти**; Мр. VI 49 (125а 22); тако исто **непщеванніе** Мр. 12 40 (143б 9—10).

180) **нероднти, нерадити** (ἀμελεῖν, οὐ μέλει) старији је израз према **неброѣшти, не пешти** сѧ. У Мирос. **нероднти**: Мт. VI 24 =

74б 20 (као Мар. Остр., али Зогр. Асс. Сав. нєвр҃ѣшти); Л. XVI 18 = 204а 12—13 (као Мар.); Мт. XVIII 17 (59а 19) као Мар. Зогр., али Сав. нєвр.; Јо. X 13 (298а 6) као Мар. Асс. Ник., али Зогр. Остр. Сав. нєвр.; Мт. XXII 5 (132а 5) као Мар., али Остр. нєвр.; Мр. XII 14 (141б 16—17); Мт. XXII 16 (126б 3—4) као Мар. Асс., али Остр. нєвр., Сав. нѣ пєѵєшнєѫ; Мр. IV 38 (116а 13); Л. X 40 (299а 3), као Зогр. Мар. Асс. Ник., али Сав. Остр. нєвр. У погледу ове тачке наш је текст боље сачувао старину, него ли Зогр. Асс. Сав. Остр.

181) нєѵдобь (δυσκόλως): Мр. XIX 23 (120б 18), X 25, 24 (136б 10, 15), али Трн. и др. — бѣдьнѣ.

182) нѫдитисѧ (βιάζομαι): Мт. XI 12 (72а 4—5), — касније бѣдитисѧ.

183) оубѣдити (ἀναγκάζω): Мт. XIV 22, Мр. VI 45 (101а 13, 125а 3), као у Мар. Зогр. Асс. Остр., али Трн. понѵдити.

184) нѫждьникъ (βιαστής): Мт. XI 12 (72а 5) као у старим текстовима; касније бѣдьникъ.

185) обитѣль (κατάλυμα): Л. II 7, XXII 11 (317б 22, 247б 3), касније витальница; Трн. на другом месту — Мр. XIV 14 обитѣльница (у Миросл. тог места нема).

186) За грч. περιβάλλω Л. VII 25 (157а 15) као и у старим текстовима одѣти, а и Л. XII 22 (177а 5) облѣшти, као у њима; у каснијим јужносл. текстовима на првом месту облѣщи а на другом одѣти.

187) окроѵити (συνέχω) Л. XIX 43 (192а 2), као у Зогр.; Мар. осѧдѫтъ; у каснијим — обѣстѧпити, обѧти.

188) отока као у Сав. место потока (Мар. Асс.) Јо. XVIII 1 (268б 19), Зогр. острова.

189) грч. παῖς, παιδίον: Л. XV 26 (212б 12) преведено са рабъ, као у Зогр. Мар. Остром. (Трн.), али у Асс. отрокъ (тако и Ник. Хвал. Добром. Карп.); Сав. рабъ (али раба м. отъ рабъ Мар. Зогр. Миросл. Остр.); Л. I 59, 66, 80 Миросл. има отроѵѧ (341а 17, б 21, 342а 13—14) као стари текстови, али Трн. —дѣтищь; Л. VIII 54 (173б 10) и Мир. као остали има отроковице, али Добром. дѣвице; Мр. IX 21 (222б 6) Мир. као и остали: иѯ отроѵинъı, али Трн. иѯъ дѣтьска; Мт. XVIII 2 (107б 23) Миросл. има отроѵѧ, као Мар. Зогр. Асс. Остр. (Гал. дѣтищь).

190) отъпоѵстити изгледа да је старији израз него ли оставити за ἀπολύω и ἀφίημι, тако исто отъпоѵштєниє према оставлєниє (ἄφεσις), — уп. Јагић, 375—376 с. У Миросл. скоро увек отъпоѵстити и отъпоѵщєниє, а оставити, оставлєниє ретко: уп. Мт. VI 12

у Миросл. **оставн** (216а 10) као у Асс. Зогр. Остр. Сав., али Мар. **отѣпоустн** (**отѣпоущаемѫ** ib. у Миросл. потпуно изостављено); Мт. VI 14 и 15 у Миросл. **w̃п.** (216а 21, б 2), као у Мар. Асс. Зогр. Сав. Остр.; Л. XI 4 (168б 17) Миросл. **ост.**, али тако и Мар. Зогр. Асс.; Мт. IX 2, 5, 6 (92а 4—5, 11—12, 15—16) Миросл. **w̃п.**, као Мар. Зогр. Асс. Остр.; Мт. XII 31 bis, 32 (99б 23, 100а 2, 5) опет **w̃п.**; исто тако Мт. XVIII 32, 35 (114б 13—14, ib. 23); Мр. II 5, 7, 9, 10 (219б 4, 10, 18, 22); III 28 (110б 3); VI 12 (112а 3); XI 25, 26 (140б 4, 7, 9); Л. V 20, 21, 23, 24 (152б 19, 153а 2 3, 14, 16—17), Л. VII 47, 48, 49 (160а 4; 8, 11 12); XII 10 (310б 3—4); XVII 3—4 (205а 22; б 2—3); XXIII 25 (284б 6); **отѣпоущение**: Мт. XXVI 28 (253а 2), — као у Зогр., али Асс. Остр. Трн. **оставление**; Л. XXIV 47 (46б 3—4), али Остр. Ник. Трн. **оставление**; **оставлениѥ** у Мир. имамо Л. I 77 (342а 12) и III 3 (327а 22); у првом случају **оставлениѥ** и у Зогр. Добр. Трн.; а у другом случају — у Ассем. Трн. У Трн. **остакити** — доследно. (в. Јагић, 376 с.).

Из тога се види да Миросл. што се тиче ове тачке заостаје у старини само иза Маријиног Јев.

191) **пажить** (νομή): Јо. X 9 (37а 1), као и у старим текстовима.

192) **пискати** (αὐλέω): Мт. XI 17 (72а 17—18) као у Мар., али Зогр. Трн. **свирати** (Л. VII 32 у Миросл. нема).

193) **пища** (τροφή, βρῶσις): Л. VII 25 (157б 16); у каснијим **крѣма, крѣмлы** (Трн.).

194) **плаштаница** (σινδών): Мт. XXVII 59 (291б 21) и Мр. XV 46 bis (280а 14; 15—16; 17а 1—2; 3—4) као Мар., али Зогр. **понѣвица** на оба места; на другом месту и у Тр. **понѣвица**.

195) **подрѣжати** (ἐκμυκτηρίζω) а исто тако **подражати**: Л. XXIII 35 (277б 12) са —**ѣ**— као Мар. (Зогр. Сав. Остр. Ник. — са —**а**—), а Л. XVI 14 (204а 17) и у Мир. —**а**—; у каснијим — **похоулѣахѫ** (Трн.) и **ржгаахѫ** (Добром.).

196) **подѣпѣга** (ἀπολελυμένη) и **поуштеница**: прво имамо код Мт. XIX 9 (113б 7); друго — код Мт. V 32 (62а 10—11); Трн. на првом месту има **отпоущенница**.

197) **поносити** (ὀνειδίζω): Л. VI 22 (309а 6) и **поношение** Л. I 25 (334а 4), али Добр. има **оукорити**, Добр. и Трн. **оукориꙁна**.

198) **чисто** м. **право** (ὀρθῶς) Мр. VII 35, као у старим текстовима; Ник. Трн. **право**.

199) **приꙁракъ** (φάντασμα): Мт. XIV 26 (104б 13) и Мр. VI 49 (125 а 22 23); касније **мьчьтъ, вестѣлесьнъıи приꙁоръ, привидѣние**.

200) **промѣкнѫтисѧ** (διαφημίζομαι) Мт. XXVIII 15 (294а 10) као у старим текстовима; у Остром. и другим —**проноситисѧ**.

201) прѣжде и прьвѣе (πρῶτον); чешће ово последње: Мт. VII 5 (69а 7), XII 29 (77б 8), XIII 30 (81а 10); Мр. VII 27 (128а 7); Л. VI 42 (155а 23); X 5 (164б 14), XII 1 (176б 17); Јо. XVIII 18 (269б 19); тако и у Мар. и Зогр., па и у Асс. изузев Мт. XIII 30 (прѣжде); Мр. III 27 (110а 21) Миросл. има прѣжде као и Мар., али Зогр. Ник. Хв. Срећк. прьвѣе; Мт. VIII 31 (82а 2) Миросл. опет —прѣжде као и Мар. Зогр., али у каснијим текстовима —прьвѣе; па и код Мт. XVII 10, 11 (91а 4–5, 7) у Миросл. као у Мар. прѣжде, али у каснијим текстовима прьвѣе.

202) Место пьрѣ (φιλονεικεία) Л. XXII 24 (248а 19) у Миросл. —распьрѣ; у Срећк. свадь.

203) пѣнѧзь (δηνάριον) као у старим текстовима налазимо у Миросл. скоро увек: уп. напр. Јо. XII 5 (230а 18—19), где Остр. има сребьникъ; тако исто Јо. VI 7 (35а 15) — Остр. сѫр.; Мр. XIV 5, где Остр. цата; Л. X 35 (185а 11), — Остр. сѫр.; Мт. XX 2 (93б 5—6), где Сав. има сѫр.; Мт. XXII 19 (126б 15), где Остр. цата и др. У Трн. налазимо сребьникъ, златица, цата. У Миросл. само један пут — цата 94а 17 = Мт. XX 13; Л. VII 41 (159б 8) имамо у Миросл. динарь, али је тако и у Мар.

204) Од пѣнѧзь имамо и пѣнѧжьникъ, али у форми пѣнѧзьникъ Јо. II 14 (8а 9); код Л. XIX 23 (191а 15) пѣнѧжьникъ је замењено са коупьць.

205) ради (διά, ἕνεκεν) у Миросл. увек, па и Јо. XII 9, где је у Сав. дѣлѣ, а у Асс. радѣма. У каснијим текстовима (Трн.) чешће пута јавља се дѣлѣ и дѣльма.

206) розга (ραβδα) = κλῆμα: Јо. XV 2, 4, 6 (261а 13; 21; б 11) и рождие ib. 5 (261б 4); али у каснијим (Трн.) Јо. XV 4 лоза па и лозиѥ.

207) За ἀνόητος Л. XXIV 25 Миросл. има несѣмъсльнъ (За 11) као Мар. Зогр. Остр. Добр., али Асс. Ник. Трн. неразоумьнъ.

208) рани (παράδεισος) Л. XXIII 43 (289а 21); касније порода.

209) строупъ Л. X 34 (185а 5), као Мар. Зогр. Асс., али Сав. — язвъ.

210) ремень (ἱμάς): Мр. I 7 (326б 15–16), Јо. I 27 (3а 4–5), као у старијим текстовима; у Добр. (Л. III 16) вастига, Трн. кѫзъ и вастига (Мр. I 7).

211) сапогъ (ὑπόδημα) и Мр. I 7, као и на другим местима, — 326б 16, — као Зогр. Асс. Сав. Остр. Ник., али у Мар. на овом месту — ѹрѣвии.

212) сколзь (νόμισμα): Мт. XXII 19 (126б 13–14) као у Мар. Зогр.: Асс. образъ; Остр. цата, у Трн. и руским текстовима —златица.

213) **скѫдѣлъ** (κέραμος) Л. V 19 (152б 15): **скоѕѣ скѫдлы**, као Асс.; у другим старијим — Мар. Зогр. Сав. у једнини (**скоѕѣ скѫдѣлъ**, односно —**елъ**, —**олъ**); касније **стропъ** (Добром. и руски текстови), **покровъ** (Остр. Трн.).

214) **скѫдѣлѣникъ** (κεράμιον): Л. XXII 10 (247а 23) у Мирос. **въ скюдѣлѣницѣ**, Мар. **въ скѫдѣлѣницѣ**, Зогр. **въ скѫдолѣницѣ**. Касније (на другом месту: Мр. XIV 13, којег у Мирос. нема) **каменица**, **зьдѣница** (Трн. Добром.); τοῦ κεραμέως Мт. XXVII 7, 10 (286а 9, 19—20) у Мирос. **скюдѣлѣничѧ** (**сѣло**), као у старим текстовима.

215) **спѫти** (δωρεάν) Jo. XV 25 (21б 15, 263а 23—б 1) у облику **испѫти**, али Остр. **безоума**; Мт. V 22 исто тако (60б 18); а Мт. X 8 (312а 13) **тѫне**, али тако и у најстаријим текстовима. И за εἰκῇ Мт. V 22 Мирос. има **испѫти** (60б 19), као Зогр., али Мар. **без оума**.

216) **спѫдъ** (μόδιος): Мт. V 15 (296б 15), Мр. IV 21 (112б 11); касније **крина**; може се мислити да је и код Л. XI 33 у оригиналу Мирос. било **подъ спѫдомъ**, али је покварено те се чита: **подъ сѣсѫдомъ** (174а 20).

217) **стоудѣньць** (φρέαρ) — у старијим текстовима и поред њега **кладязь**; Јагић мисли (398 с.) да је **стоудѣньць** зап.-словенски израз, према томе он би био првобитнији. У Мирос. имамо **стоудѣньць**: Л. XIV 5 (202б 21) као у Мар. Асс. (Добр.), али Зогр. Трн. **кладязь**; Jo. IV 6, 11, 12 (30а 7, б 7—8, 12), као Мар. (Трн.), али Зогр. и ту има **кладязь**.

218) **соулѣи**, —**ши**, **соулѣе** κομψότερον): Jo. IV 52 (18а 19), као Мар. Зогр. Остр.; касније —**лоучѣе**, **добрѣе** (Добром.), **оуне** и др.; **соулѣиши есте** (διαφέρω) Л. XII 7 (310а 14—15) као Мар. Зогр. Остр. Трн.; али Л. XII 24 у Мирос. — **лоучѣше** (177а 11) као и у Мар. Зогр. Добром. (**оуньше** Трн.). Мт. X 31 (71а 8) **соулѣиши есте**, (διαφέρετε), али Мар. Зогр. **лоучѣше**!

219) **сѣбѣтисѧ**: **сѣбѣстѣсѧ** (ἐπληρώθη) Мр. XV 28 (275а 14), као Мар. Зогр. Остр., али Добр. Трн. **сѣконѹатисѧ**; Jo. XVII 12 (50а 11) **сѣбѫдютъсѧ** (**кънигы**).

220) **сѣвѣдѣтѣлъствовати**, **сѣвѣдѣтѣлъство**, **сѣвѣдѣнїе** (μαρτυρέω, μαρτυρία, μαρτύριον) — старији су изрази, место којих се касније јавило **послоушьствовати**, **послоушьство**; али **послоушьствовати** налазимо већ у најстаријим споменицима: Jo. III 26, 32 напр. у Ассем., Jo. XVIII 37 и Мат. XXVII 13 у Остром.; Мирос. на ова четири места, као скоро увек, употребљава **сѣвѣд...**; само један пут у њему има **послоушьствовати** (Мт. XXIII 31 = 238а 1) и један пут **послоу-**

ꙗьство (Мр. XIII 9 = 208а 18). У Сав. обично се јавља место старог **свѣд.** — **повѣдати** и два пута **послоушати**. У Трн. **послоушьствовати** често (в. Јагић 399—400). Тако исто за μάρτυρ у Миросл. као у свима старијим текстовима — **свѣдѣтель**: Мт. XVIII 16 (59а 14—15), али у Сав. **послоухъ**.

221) **сѫѧдати** (οἰκοδομέω): Л. IV 29 (338а 20), као Мар. Зогр. Асс., али Остр. **сътворити**; али Јо. II 19, 20 Миросл. слаже се са Ассем. у употреби **сѫзиждѫ** за ἐγερῶ, док Мар. Зогр. Остр. Ник. имају **къздигнѫ** (уп. о томе Јагић, 400 с.). Мат. XXVI 10 опет Миросл. као Мар. има **створи** за ἠργάσατο, док Зогр. Сав. Остр. Ник. Тр. — **сѫдѣла**.

222) **сѫкрꙑвати** (θησαυρίζω), као у старим текстовима Мт. VI 19, 20 (217а 1, 7), а и као у њима **сѫбирающи** = ὁ θησαυρίζων Л. XII 21 (190а 11); за θησαυρός и у Миросл. **сѫкровиць**: Мт. II 11 (320б 7), Мр. X 21 (136а 3), Мт. XIX 21 (120б 10), Л. XII 33 (198а 15—16); само један пут: Мт. XIII 44 (83б 18—19) налазимо у Миросл. каснију замену ове речи — **имѣние**, коју Трн. има Мт. XIII 14, XIX 20 и Л. XII 33, а коју налазимо редовно у каснијим руским текстовима (в. Јагић, 401 с.).

223) **сѫлагаѭшти** Л. II 19 (συμβάλλω) — 319а 4; у каснијим — **сѫкакоуплѣкъщи**.

224) **сѫньмъ** (συνέδριον) и **сѫньмиште** (συναγωγή) старији су изрази према **сѫборъ** и **сѫбориште**; али већ у Сав. Остр., па чак и у Зогр. налазимо **сѫборъ**; **сѫборище** се јавља у Остр. као правило: према Јагићу 20 пута, а само 3 п. **сѫньмище**. У Миросл. само једанпут **сѫборъ**: Л. XXII 66 (282а 5) као и у Зогр. према **сѫньмъ** у Мар.;[1]) а три пута **сѫборище**: Мт. XIII 54 (84б 8—9), Мт. XXIII 34 (238а 12—13) и Мт. XII 9 (76а 22); иначе је и у Миросл. увек **сѫньмъ** и **сѫньмище**. За συνέρχομαι и συνάγομαι три пута у Миросл. **сѫбиратисѧ**: Л. V 15 (151б 18—19), Л. XII 1 (176б 11—12) и Л. XVII 36 (188б 8); **сѫбиратисѧ** обично је у Остр. Сав. Трн.; али Јо. XVIII 20 (270б 4—5) у Миросл. **сѫньмлютьсѧ**, као Зогр. (Остр. Сав. **сѫбир.**).

225) **сѫхранити** (φυλάττω) и **сѫблюсти** (τηρέω, συντηρέω): Јо. XVII 6 (49а 9, 266а 20—21) Миросл. **сѫхрани** као и Мар. Асс. Зогр. (Трн.) = τετηρήκασιν, али Остр. Добр. **сѫблюдошѧ**; Мт. XIX 17 (120а 16—17) Миросл. **сѫблюди**, као Мар. Зогр. (τήρησον), али Сав. **сѫхрани**; Јо. XVII 12 (50а 6—7, 9; 267а 21, 28) ἐτήρουν... καὶ ἐφύλαξα у Миросл. **сѫблюдохъ**.. **сѫхранихъ**, али Трн. **блюдѣхъ**... и **сѫблюдохъ**; Јо. XII 47 и **сѫхранитъ** (246а 18), као Мар. Зогр., али Трн. и **сѫблюдетъ**.

[1]) 344а 9: **сѫборъ** — у календару

226) **сѣтѧзати сѧ** (ζητέω): Jo. XVI 19 (53а 5), као најстарији текстови, али Сав. **вапрашати**; такође **истѧзавь** Л. XXIII 14 (ἀποκρίνας) = 283б 16; касније **вапрашавѫ**.

227) **сѫѵѣтати** (συζευγνύω): Мт. IX 6 (113а 16) као у старијим текстовима, али Сав. **сѫвѣдѣ**.

228) **сѣмѧ** (σπέρμα): Jo. VII 42 (57б 3-4), али Трн. —**племѧ**.

229) **сѣно** (χόρτος): Мт. VI 30 (75а 1) као Мар. Зогр. Асс., али Сав. **трѣва**; а Мт. XIV 19 (101а 2), Мр. VI 39 (124б 7), Мр. IV 28 (115а 21), Л. XII 28 (177а 32) —**трава** у Мирос., као и у најстаријим текстовима.

230) **сѧмьнѣнии** (παρατήρησις) Л. XVII 20 (187а 30), као Мар. Зогр., али Трн. **блюдении**.

231) **сицѣ** за ταῦτα Мт. IX 18 (61а 1) и у старијим **сице** (Ник. **сн**), тако исто Jo. IX 22 (Остр. **сн**); Мр. XI 28 (140б) реченица **да сице твориши** изостављена је; за οὕτως **сицѣ** у Мирос. Мт. I 18 (315б 28) — Асс. Остр. **сице**; Jo. XXI 1 (356б 5), где је у Мар. Асс. Зогр. **сице**, али Остр. **тако**.

232) **таѵан** (ἐλάσσων): Jo. II 10, као Мар. Зогр. Асс. Ник. Хвал., али Остр. Трн. — **хоужде**.

233) **тѣти-тепѫ** (μαστιγόω): Jo. XIX 1 **тепе** (272б 16) као Мар. Асс., али **би** Зогр. Остр. Сав. Ник.; Л. XVIII 33 Мирос. као Мар. **биѥше** (189а 5), док Зогр. Трн. Срећк. — **тепше**; Мт. X 17 Мирос. **оубиютъ** (70а 12) као Мар. Зогр., али Ассем. **оутепѫтъ**; Мт. XXIII 34 (238а 12) Мирос. **оубиете**, Мар. Трн. **бьете**, Асс. Остр. Ник. **тепете**, Зогр. **оутепете**; Мр. X 34 (223б 19) Мирос. **оутепютъ** као Зогр. Асс. Остр., али Мар. Сав. **оубиѭтъ**; Мр. XIII 9 (208а 15) **тепени** Мирос. (Мар. **бьени**).

Видимо дакле да Мирос. и у том случају остаје као у већини случајева у оквиру лексичке традиције најстаријих текстова — Мар. Зогр. Ассем.

234) **тоуило** (ληνός) Мт. XXI 33 (127а 5), као у старим текстовима; Добр. (Мр. XII 1) **тоуильникъ**, а Трн. **тѣскъ**.

235) **тьлѣ** (σής) Лук. XII 33 (198а 18—19).

236) **нищь** (πτωχός) Лук. XVI 20, као Мар. Зогр.; Ассем. **оубогъ**.

237) **оударити** (ῥαπίζω) Мт. V 39 (62б 12), XXVI 67 (256б 10); Jo. XVIII 22 (270б 13); Трн. има (Мт. XXVI 67) **заоушишѫ**.

238) **хлѧгъ** (φραγμός): Лук. XIV 23 (199б 10), касније **градъ**.

239) **храмъ** (δῶμα): Лук. V 19 (152б 14—15), као у старијим текстовима; Трн. **клѣть**.

240) хранити (φυλάττω): Л. XI 21 (170б 18), 28 (299б 2); προσέχετε: хранитѣ Мт. XVI 12 (89б 19), — касније блюсти, — али Мт. XVI 11 (89б 15—16) у Мир. налазимо каснији израз съпасѣдѣти.

241) хѣштьникъ (ἅρπαξ) Л. XVIII 11 (207б 16—17), као у старијим текстовима, али Остр. грабитель; хѣщение (ἁρπαγή) Л. XI 39 (175а 8), као старији текстови, али Мт. XXIII 25 (237а 16) Мирос. има грабление, као Трнов. Л. XI 39.

242) ѵѕѣштѫ (συλλέγω) смокъвы Л. VI 44, као у старијим текстовима, али Трн. рѣжѫтъ, у неким (руским) текстовима ищѫтъ, ємлѫтъ.

243) ѵрѣждениѥ (δοχή): Л. V 29 (157б 21—22) као у старијим тектовима;Трн. гощенiе.

244) шюи (εὐώνυμος) старији је израз према лѣвъ; у Мар. Асс. као правило; али већ у Зогр. Остр. Сав. налазимо и лѣвъ. У Мирос. увек шюи: в. 277б 6 (Л. XXIII 33 Зогр. Остр. Сав. лѣвъ); 289а 1 (Мт. XXVII 38 Остр. Сав. лѣвъ); 95а 2, 15; (Мт. XX 21, 23); 276а 34 (Мт. XXVII 38 Остр. Сав. лѣвъ); 275а 13 (Мр. XV 27 Остр. Сав. лѣвъ); 243а 19 - 20, Мт. XXV 41 (Остр. лѣвъ); 242б 12 Мт. XXV 33 (Зогр. Остр. лѣвъ); 224а 8 Мр. X 37 (Зогр. Остр. Сав. лѣвъ); 224а 28 (Зогр. Остр. Сав. лѣвъ: Мр X 40).

245) ѩзвина (φωλεός): Мт. XIII 20 (81б 20), Л. IX 58 (189а 16) као Мар. Зогр. Асс., али Остр. има на првоме месту — ложа.

246) ѩръ (αὐστηρός): Л. XIX 21, 22 (191а 4, 10); касније лютъ.

247) ѩдро (ταχύ, ταχέως) је, како каже Јагић (419 с.), један од најмаркантнијих архаизама; замењен је касније са скоро, къ скорѣ. Мирос. заузима у употреби овог архаизма друго место, — прво иза Мар.: Мт. XXVIII 7 (293а 16) Мар. ѩдро, али Мирос., као и Зогр. Асс. Остр. Сав., скоро; Мт. XXVIII 8 (293а 22—23) Мар. Асс. Мирос. ѩдро, Зогр. Остр. Сав. скоро; у Трн. чак брѣзо; Л. XIV 21 (199б 3) Мар. Мирос. Ник. ѩдро, али Асс. Остр. Сав. скоро (у Зогр. нема); Јо. XI 29 (227а 6) и 31 (ib. 13) Мар. Мирос. Ник. ѩдро, али остали скоро.

На оним местима на којима Мар. такође има скоро или къскорѣ исто налазимо и у Мирос. (Мр. IX 39 = 133а 22; Мт. V 25 = 61а 17; Л. XVI 6 = 186а 21).

248) ѩзва (μαλακία, νόσος): нѣдѫгъ и ѩзѫ Мт. IV 23 (70а 2), IX 35 (98а 10), као у Мар. и осталим старијим текстовима; исто тако и Мт. X 1 (67а 21—22): ѕѫю и Асс. ѩзѫ, Трн. ѩзѫ, али Мар. Зогр. Остр. Сав. Ник. болѣзнь.

249) ѩзъıкъ (ἔθνος): Мт. VI 32 (75б 8), X 5, 18 (67б 14, 311б 28—312а 1, 70а 15), Л. XXIV 47 (46б 5); Јо. XI 50 (42б 5); али — страна: Мт. XX 19 (94б 18); Мр. XIII 10 (208а 19), Л. XIV 24 (200б 7).

250) **жжи желѣзьно** (ἄλυσις): Мр. V 3, 4 (116б 10, 18); касније **керига**.

251) **сѣмазънь** (δέσμιος): Мт. XXVII 15, 16 (286б 19, 21); касније **оузъникъ** (Јур.), **осоуженикъ** (Добрил.).

252) **жжика** (συγγενής): Јо. XVIII 26 (271а 6), Л. I 36 (334б 22—23); касније **сродьникъ**.

253) **жтроба** и **уреко** (κοιλία): Л. I 42, 44 (296а 2, 9—10) Миросл. има **жтроба** као и Мар., док остали текстови — **уреко**; Јо. III 4 (6б 21) Миросл. има **уреко**, као Мар., Асс. Трн., али Зогр. Остр. Добр. **жтроба**; Л. XI 27 (299а 20) Миросл. **уреко** као сви старији сем Сав. (**жтроба**); Јо. VII 38 (57а 12) Миросл. **отъ уреса**, као сви стари сем Сав. (**отъ ребръ**).

II. *Новији изрази.* Таквих израза који су релативно нови у Миросл. налазимо много мање. Понеки су од тих израза били већ горе забележени, као отступања од обичне употребе старих израза. То су: делимице изрази које налазимо у Миросл., а и у Остром. Сав., односно Супрасл., делимице пак у још каснијим споменицима, па после такви које налазимо само у Миросл.

А) **тѣчии** (в. 23), као у Сав.; **воєвода** место **игемонъ**, као у старом преводу Апостола (в. 43), али треба напоменути да се **воєвода** налази и у најстаријим споменицима, само за στρατηγός (в. 85); **пѧтъка** (παρασκευή) као у Остр. Сав. (в. 69), **подрагъ** (в. 110) коју реч налазимо у Супр.; **присно** (в. 112), за коју реч знају текстови Апостола (Шишатов. Христ.); **отока** м. **потока** као Сав. (в. 188); што се тиче **сѣборъ**, иако се та реч најчешће употребљава у Остр., али је налазимо и у Зогр. (в. 224); **сѣбиратисѧ** (в. 224) као у Остр. Сав.

В) **стьклѣница** (в. 26), као Добр. Трн.; **проходь** (в. 32) м **афѣдронъ**; **дьбри, дьбри огни, огньна дьбрьскаго** (в. 47); **нарьда вѣрьна** (в. 64); **ситѣхъ** (м. **сатъ**, — в. 79); **дрѣводѣлинь** м. **тектонова** (в. 88); **вльноумѣсѧ** м. **вѣлѣѧсѧ** (в. 108); **вѣдьникъ** (в. 164) као Трн. Добром.; **сѣнакѣдѣти** (в. 240); **грабленіе** (в. 241) као Трн.; **сѣсѣдъ** м. **сѫдъ** (в. 216); **страна** м. **языкъ** (в. 249) и то трипут.

Сем тих забележених израза можемо навести још неке:

А) 254) Миросл. увек има **братъ**, никад **братръ**, — као и Остр.

255) Такође увек **небесьнъ**, а не **небесьскъ**; исто тако Мир. пише обично **земльнъ**, само један пут **земльскъ** (235а 17), али **земьнъ** налазимо и у Асс. Остр. Сав., па чак и у Мар. Зогр.

256) **оцѣстити** као у Остр. Мт. XXIII 25 (237а 12) = καθαρίζειν м. **очищати** као Мар.

257) Место **скандалъ** у Миросл. **съблазнъ** Мт. XVIII 7 (92б 15, 22); М. XIII 41 **блазньникы** (83б 8); место **скандалисатъ** — **прѣблажнѣѥтъ** Мт. XXIII 6 (92б 11—12). У осталоме **съблазнъ** налазимо већ у Зогр. и Мар.; али **блазньникы** личи на **съблазнѣньникъ** у Трн.

258) **кратарь**: Мр. XIII 34 (209а 16) као Сав. Тр. место **кратьникъ**.

259) **кровъ**: Мт. VIII 8 (82а 17) као Остр., док Мар. Зогр. Асс. имају **домъ** (в. Јагић, 340с.).

В) 260) **знамѣниѥ** Јо. X 22 (37б 3—4) м. **инкѣниѥ** (Мар.), — тако само у Миросл. (Зогр. Асс. **свѫштѣниѥ**).

261) **ѥдиначьскы** м. **ѥдинаѵѣ**: Мт. XV 16 (87а 5—6).

262) **лѣвоѥ** м. **крайнѣѥ**: Мт. XXVII 33 (275б 12—13); Мр. XV 22 (274б 22), Л. XXIII 33 (277б 2—3), Јо. XIX 17 (302б 20).

263) **ловѧщиѥ** м. **лѣѭщѣ**: Л. XI 54 (176б); интересантно је да и Христ. Ап. има **ловитъ** за ἐνεδρεύουσιν.

264) **мѣтка** м. **мѣта**, као и Ник.: Мт. XXIII 25 (237а 1—2)

265) **обѫтъкъ** м. **сапогъ** Јо. I 27 (3а 4—5), — уп. Јагић, 393 с.

266) **блюдо** м. **паропсида**: Мр. XXIII 25, 26 (237а 15, 21) као Трн.

267) (**сѣно**)**зѣлено** м. **селѣноѥ**: Мт. VI 30 (75б 1—2).

268) **клъчъць** м. **трикола**; Мт. VII 16 (63б 11).

269) **мѣдьница** м. **трѣхъть** = λεπτόν: 180б 13—14 = Л. XII 59, као Трн.

270) место **хлѣпати** (προσαιτέω): Л. XVI 3 **просити** (186б 9), **плъчеѥ** (м. **хлѣпаѭ**) Мр. X 46 (138б 15—16).

271) **помазаниѥ**: Мр. XIV 5 (210а 2), — Мар. Зогр. **хризма**, Остр. **мѵро**, Ник. **масть**.

Као што видимо, новије одлике лексичког карактера претстављају незнатну количину према старим изразима. У главноме се лексичка грађа Миросл. Јев. подудара са грађом старих глагољских споменика: Мар. Зогр. Ассем. У оним случајевима у којима Остр. Сав. отступају од глагољске традиције (Мар. Зогр. и Асс.) Миросл. се најчешће придружује глагољским споменицима, а не Остр. Сав.: уп. горе тачке 4 (**вълии**), 13 (**олѣи**), 15 (**питѣти**), 20 (**смоквьница**), 106 (**въспрѣ**), 115 (**вѣнити**), 118 (**горѣ**), 119 (**гора**), 129 (**достоѩше**), 130 (**достоѩниѥ**), 131 (**дрьзати**), 132 (**дрьколь**), 137 (**жалъ**), 145 (**искони**), 146 (**искрь**), 148 (**клеврѣтъ**), 149 (**клепати**), 150 (**ключитисѧ**), 174 (**натроѫти**), 176 (**неправьдьнъ**) и др.

Ово даје право претпоставити, да је његова ст.-слов. подлога била споменик XI века никао на македонском терену. Као што видимо, та је подлога била и у погледу лексике као и у погледу морфологије, прилично архаична, јер каткад пре-

вазилази лексичком старином скоро све нама познате текстове Јеванђеља: уп. 244 (шюн као Мар. Асс., али Зогр. лѣкѫ), 247 (мѫдро чешће него ли Зогр. Асс.), 137 (жалѣ као Мар., али Зогр. гробништѣ, Асс. гробищѣ); 194 (плащтаница, али Зогр. пона̊вница), 218 (сѫлѣи чешће, него ли Мар. Зогр.!), 11 (кънижьникъ, книгъчии пак ређе него ли у Мар.).

У оним случајевима када се глагољски споменици не слажу међу собом, Миросл. се најчешће подудара са Мар. односно са Мар. и Зогр. у исто време, ређе са Мар. и Асс.: уп. горе тачке 54 (Мар. Асс.), 65 (Мар. Зогр.), 70 (Мар. Зогр.), 80 (Мар. Асс.), 82 (Мар. Зогр.), 104 (Мар. Зогр.), 119 (Мар. Зогр.), 137 (Мар.), 147 (Мар. Зогр.), 151 (Мар. Зогр.), 154 (Мар.), 156 (Мар. Зогр.), 161 (Мар.), 162 (Мар. Зогр.), 170 (Мар.), 180 (у различним комбинацијама, али најчешће са Мар.), 194 (Мар.), 201 (чешће са Мар.), 189 (Мар. Зогр.), 192 (Мар.), 207 (Мар. Зогр.), 212 (Мар. Зогр.), 217 (Мар. Асс., у другом случају Мар.), 221 (Мт. XXVI 10 као Мар.), 253 (Мар., а у другом случају Мар. Асс.). Много ређи су случајеви када се Миросл. подудара са Асс. или Зогр., одвајајући се од Маријиног: в. 59 (1 пут са Асс. Зогр.), 114 (Асс. Зогр.), 142 (Зогр.), 152 (Асс. Зогр.), 153 (Зогр.), 187 (Зогр.), 211 (Зогр. Асс.), 213 (Асс.), 221 (Асс.), 248 (Асс.).

И ово подударање са Мар., који је кодекс познат као најстарији текст Јеванђеља у погледу морфологије и лексике, значајно је за оцену нашег споменика односно његове старословенске подлоге.

Што се тиче новијих лексичких црта које налазимо у Миросл., није могућно тачно одредити у којој су мери оне унесене од Срба — преписивача а у колико су већ постојале у његовој ст.-словенској подлози. Израз нѣбєсьнъ свакако се јавио у ст.-словенским споменицима поред нєбєсьскъ поступно га потискујући врло рано; тај израз не морамо сматрати као унесен од Срба — преписивача; исто вреди за израз ꙁємльнъ: уп. срп. земаљски, ст.-срп. ꙁємльскъ у повељама; реч сѫборъ била је позната српским преписивачима, али не смемо заборавити, да ту реч има и Зогр.; отокъ је српска реч, али се она јавља м. потокъ и у Сав.; значи да се ова погрешна замена јавила врло рано у неком од праоригинала те је њу према томе имала и ст.-слов. подлога Мирослављева Јев. Израз сѫвлаꙁнъ имају већ Мар. и Зогр., значи да је и он могао бити у ст.-слов. подлози. Са друге стране, за неке од наведених новијих израза са мање

више вероватности може се мислити да су их унели српски преписивачи; такве су речи: братарь, пошто им братьника вероватно није било познато; метва м. мата (уп. metva у Дубр.); гравлинив, коупьць м. пѣнѧжьникъ; можда и вльноучѧсѧ место старијег вллѧѧсѧ, ловѧщи м. лаѣщи, знамениы м. знкениы односно свѧщеныа (Зогр. Асс.). У осталоме преписивач је морао увести по неке нове изразе на место старијих не само под утицајем свог језика, него и на основу упознавања са тим речима књижевним путем: крајем XII века он је могао већ имати у рукама и такве црквене текстове, у којима су се употребљавали изрази страна м. ѩзъыкъ, оцѣстити м. оуистити, воєвода м. игемонъ (старији текстови Апостола), подрагъ место вѣскрилив, дѣбрь м. гвоиа; лѣбнов м. кранивево; мѣдьница м. лепта и т. д.

III. Језичке одлике српског порекла и чињенице унесене од Срба-преписивача.

Пошто смо утврдили да се у Миросл. јављају две руке, морамо те две руке засебно карактерисати и у погледу на језик.

1. Главна рука.

У језику главног преписивача можемо претпоставити ове језичке црте на основу његова рада.

I. Самогласник *у* место праслов. *о* носног и *е* место праслов. *е* носног.[1])

II. Група „уснени сугласник + l" место праслов. групе „уснени сугласник + j", што је у осталоме потпуно природно у старосрпском споменику, односно ст.-српском диалекту. Преписивач-Србин дао је потпуну слободу своме изговору у погледу ове црте, те је толико доследно спровео у целом споменику, да није ни потребно наводити примере. У осталоме та је доследна употреба т.-зв. l epenth. могла бити већ у српском оригиналу споменика или је последица поступних преписивања (најмање два).

III. Промена почетног слога vъ, vь са полугласником у отвореном слогу огледа се не само у правопису ѹ место вѣ, вѣ него и

[1]) На 274a $_{17}$, т. ј. у главноме делу рукописа, налазимо ѕаѵ҃ѧ (...на мши ѿѣ ѕаѵ҃ѧ). Али прво: ово је писано руком Глагорија, а не главном руком, а друго: ту се задње ѧ може односити на слог лѧ: *ѕаѵ҃ѧла.

обрнуто у примерима са ѣ место етимолошког у; примере прве и друге врсте налазимо на сваком кораку (в. код Љ. Ст.)

IV. Нема сумње да се вокал ъ иза сугласника к, г, х променио у и (і) у вези са променом природе самих сугласника који су претходили том вокалу. Примери су многобројни, а и Љ. Стојановић наводи их довољно те нема потребе да их и ја наводим.

Друкчије стоји у погледу на исти самогласник ъ када је стајао иза других сугласника.

У тим случајевима слово ъ очувано је у већини примера. Али каткад и у таквим случајевима налазимо отступања од правилне употребе слова ъ тако да се може мислити да преписивач није имао у својем изговору вокал ъ. Пада у очи да се већина таквих примера тиче слога ръ: као што је забележио Љ. Стојановић, облици глагола крꙑти увек имају и место ъ: скри се 245б 8, 44б 10—11; сѣкри 201а 1, 241а 20; сѣкрисѧ 35а 1; сѣкриванте 217а 1, ѿкриѣтьсѧ 309б 9—10; вѣкрити се 296б 12—13; сѣкриванте 217а 1; ѿкриль 308а 9; ѿткрисѧ 245б 15, 44б 10; ѿкриша, 219а 21; покрите 285а 12—13; ѹкрисѧ 191б 20; сѣкриванте 217а 7; сѣкрыхъ 242а 3—4; ѿткрию 83а 9, ѿкриѣтьсѧ 70б 9—10. Сем тога имамо: ѿригноу 358а 15, ѿригню 326б 21; свѣкри nom. s. 180а 10 и обрнуто — корыстъ 171а 2. Поводом тих примера треба се сетити, да случајева са ри место ръ има већ и у неким старословенским споменицима XI века, као у Савиној књизи.[1]) Изгледа да су се слогови ри и ръ врло рано узајамно приближили у различним југословенским диалектима. Али и сем примера иза р има случајева неправилне употребе слова ъ 1) рыбитвы n. pl. од именице рꙑбитва (ἁλιεύς) — 149б 12 (Л. V 2); али тај пример вероватно није у вези са променом самогласника ъ у изговору преписивачевом: и у Мар. на истом месту налазимо тако исто рꙑбитъı, док Асс. има правилно — рꙑбитви; 2) тисѫщи 117б 2; тисѫщьникь 269б 15—16; тисѫщь 162а 9; 3) вльхви acc. pl. 320а 2; 4) нечистыхъ 350а 6 (пошто претходи и, могло би се и м. ъı у том случају сматрати као случајна погрешка); 5) мнитысѧ inf. 9б 2—3; 6) коль крати 182а 6—7; три крати 249а 9, 257а 17, 253б 3—4, 258б 2; 7) си n. s. m. partic. (Мар. съı) 167а 10—11; 353б 17; 281а 22; 38б 2; 46а 14; 146а 8; 292а 16; 260б 2; 316а 8; 6б 19; мени се чини да је тачно тумачење тих примера (си м. съı) које је

[1]) гризѣтв, открити, откри. ризѣ. ризица: в. Щепкинъ, Разсужденіе, 295—296 с. с.

дао Љ. Стојановић: преписивач-Србин није разумео тај облик те је мислио на облик заменице (испореди даље); 8) елисавѣты dat. s. (Мар. — и) 346а 6; 9) истыны 33б 6 (могло би бити случајна погрешка); 10) несн n. s. m. part. 280б 15; 11) иди n. s. m. partic.; 12) ти м. тъı n. pl. f. 14б 7; 13) посилаше 126а 21; посилаѣть 109б 8; посилаѣте 126а 21. Сем тога на 342б 5—6 имамо: стꙑю врьховнию апѣлоу петра и павла; врьховнию, очигледно = врьховнꙑю, уп. стꙑю (м. —оую). Што се тиче примера старьцы instr. pl. 276а 13, 192б 4—5 и стьзы 325а 5, — ови примери могу имати друго значење, јер су можда били већ у старословенској подлози (они су се јавили у вези са тим што су ц, ꙁ постали тврди).

И поред тога што по неки од горе наведених примера могу бити објашњени друкчије, остаје, бар за мене, несумњиво да је преписивач изговарао ъı као *и* (i). Релативно мали број примера не смета таквом закључку, јер су преписивачи могли бити врло искусни; њихов правопис био је конвенционалан, а у спровођењу тог конвенционалног правописа играло је велику улогу механичко памћење и дуго искуство. У овом се правопису одавна утврдила употреба ѣ и ѧ без разлике за означавање гласа *е*, али ъı и и вештачки су се разликовали једно од другог иза свих сугласника сем к, г, х, и то вероватно с тога што се изједначење гласа ы и *и* иза свих сугласника сем к, г, х јавило тек касније: нешто мало раније пред израду Мирослављева Јеванђеља.

С тога ова гласовна промена није још нашла израза у правопису, док је правопис кн, ги, хн ушао много раније у српску књижевност, пошто се промена ъı у и иза ових сугласника десила у српском језику раније.

V) О изговору прасловенског ѣ у језику главног преписивача не може се ништа поуздано рећи и поред пажљиве анализе дотичне грађе.

О малобројним примерима са ı место етимолошког ѣ говорио сам раније (28 с.): ови примери, разуме се, никако не карактеришу језик Срба-преписивача.

Цела наша пажња мора бити посвећена примерима у којима се јавља *е* место ѣ или обрнуто ѣ место *е*.

Али из збирке тих примера треба најпре елиминисати извесне категорије случајева, које не могу служити као доказ мене *ѣ* у *е* у језику преписивача. То су примери колебања између ѣ и *е* у туђим речима као єрѣи, архиєрѣи, июдѣи, фарисѣи, галилѣы, єврѣи, олѣи односно єреи, июдеи и т. д.

Наш споменик као правило употребљава у тим речима ѣ, али каткад имамо и примера са е: исп. июдейскоуѫ 8б 18, галилеинеци 11а 1, аньдреи 144а 28 (Мар. аньдрѣа).

Исто тако треба елиминисати случајеве идѣже, доньдѣже, гдѣ(= кѣдѣ), къздѣ(= кьсьдѣ), здѣ(= сьдѣ), ждѣже (191а 13), юдѣже 242а 1: идѣже, кѣдѣ и т. д. претстављају самосталне формације независне од идеже, кѣде и т. д. У Миросл. формације са ѣ јављају се као правило, док паралеле са *е* као ретки изузеци: уп. иде 334б 15, дондеже 40б 2.

Сем тих примера треба оставити на страну још и ове примере: премо 228б 18 (Мар. прѣмо), еди 143а 14 (Мар. сѣди), седѣте (Асс. Сав. Остр. сѣдѣте); седут 130б 28; седете 46б 10 (у средњем слогу е можда је само случајна погрешка: Мар. сѣдѣте); среща 332б 19 (уп. обрѣтение 342б 2, 344б 15): као што је познато, у тим речима имамо старо колебање ѣ/ѧ, тако да се у овим примерима јавља е не место старог ѣ, него место старог ѧ (прямо, сѧд—, сѣрѧт—). Даље, нема неправилне употребе ѣ, него су друге независне формације и у примерима: стьклѣница 175а 4, 203б 16—17, 237а 13—14, 19; 123а 2, б 1 (Мар. стьклѣница); скюдѣльница— 286а 8, 20, 247а 28—б 1 (Мар. скѧдѣль, скѧдѣльничькъ); младѣнець—, младѣнеи— 73а 16; 318б 17; 194а 9—10; 318а 19—20; 295б 19; 308а 10; 322б 10; 229б 12 (Мар. младѣньць и са заменом ь са е — младенець); птѣньце 238б 9—10 (Мар. пѣтеньць); сицѣ 67а 1, 315б 28 (поред сице у другим споменицима); ѿнелѣже 224б 4 поред ѿнелиже у другим споменицима. Остали примери који могу послужити као грађа у питању о изговору ѣ, иако су друкчије природе, исто тако не дају могућности доћи до поузданих закључака.

1) У великој количини примера налазимо основу отвеща— (в. код Љ. Стојановића) место отѣвѣща—; исто тако оуѣща— 61а 14, зависща— 248б 10, 11; сьвеща— 59б 7; 42б 14, односно свеща— 197б 23, 94а 17—18; 183а 12; само каткад налазимо облике истих речи односно речи истога корена са ѣ: вьзкѣщан 189б 3; вьзкѣщаю 265б 14, вьзвѣщающи 356а 18, ѿкѣтъ 320б 10; ѿкѣта 302а 9 и сл. Али ове речи са е место ѣ немају везе са језиком преписивача.

2) галилеинеци 11а 1; ту имамо највероватније обичну погрешку: крајње —еи претставља механичко понављање претходног слога —еи;

3) оуне (61б 18, 19, 92б 13) је правилан облик ср. рода те се не може замерити преписивачу само стога што у Мар. налазимо на истим местима оунѣе.

4) вьѯидѣте 25а 7, imperat., идѣта 247б 2 imperat.: ту можда имамо посла са погрешним разумевањем текста од преписивача.

5) вѣѣки 341б 15; 75а 21; 148а 7; 156а 22 (d.-l. s. f.), — преписивач је ваљда имао у своме језику svoj, — тако исто и примери сѣи 349а 8, 231б 22, иѣи 338а 19 вероватно су се појавили графичким путем по угледу на придевске облике типа новѣи, којим су у народном језику одговарали облици типа *новој*.

6) множеишиѯь 176б 7–8: овај облик није постојао у језику преписивачевом а и у ствари ту не би могло бити гласа ѣ у изговору, него је у оригиналу слово ѣ иза ж било употребљено за означавање гласа ѧ.

7) жителѣмь d. pl. 81а 9 (Остр. Никол. жителємь): ту ѣ по своме пореклу не одговара вокалу *е* или *ь* у наставку за падеж —ємъ или —ьмъ, него припада наставку за основу —ѣн— односно —ѧн— (уп. даље).

8) нѣсѣѯь 343а 8, 20 309а 14: тај је облик добио наставак од именица са основом на —о.

9) оѯѣнємь imperat. 127а 23 — б1 (Мат. XXI 38): овај стари облик није постојао у језику преписивачевом; у оригиналу је било ѣ у значењу ѧ.

10) цѣлывати Мр. XV 18 = Мар. цѣловати, али celivati јавља се не само у источним екавским диалектима, него и у западним и у јужним (уп. Академски Речник, I 806 с.).

11) сѣдѣте 46б 10 = Мар. сѣдѣте — друго *е* може се тумачити, као обична погрешка, ако узмемо у обзир да је ѣ било између два *е* (о првом *е* уп. горе, с. 98.).

12) ѣлѣи 358а 19; ѣлѣй 336б 6–7; ѣлѣнь 358а 20: да је овде заиста могло бити старо ѣ у језику преписивачевом, доказује западно jelin (в. Акад. Речник, IV, 580 с.), а можда и јужно ljeljen (Вук), ако се задњи слог ljen није јавио под утицајем првог слога.

13) житѣисками 214б 2 место житиискамн; и ова реч припада истој категорији примера, као и примери множеишиѯь, оѯѣнємь; у оригиналу је вероватно било житеискамн; Miklosich Lex. pal. наводи житѣиска из Шишатов. апостола и Михановићевог гом.

14) иглиин 120б 22, 136а 19 место очекиваног иглинѣ не може се никако сматрати као пример и место ѣ због н претходног и првог слога; уп. о том облику даље.

15) Правопис речи, које претстављају особне именице страног порекла наравно не може служити као грађа за решавање

*

питања; већ смо наводили, кад смо говорили о колебању између ѣ и ѣ у старим споменицима у речима као иерѣи, июдѣи, особну именицу аньдреи; као што је познато једне се особне именице грчког порекла јављају у словенском са завршетком —ии, друге пак са завршетком —ѣи. Из тога је јасно да није од значаја правопис василѣа 335б 2, василѣиска 337а 18. Име особно стѣфань (стѣфана 332а 22—23, 344б 16), познато је са ѣ односно са његовим рефлексима и у старосрпском и у данашњим диалектима; али не можемо засада навести паралеле за селивѣстра 324а 23, тѣклы 305а 19—20 и нѣстора 310б 22.

16) прѣвюдѣте 68а 16 (Мар. прѣвѫдѣте) могло би се можда објаснити тиме што је у првоме слогу било ѣ, дакле као случајна погрешка, или пак тиме, што је преписивач погрешно разумео облик, као императив.

Али и кад бисмо све горе наведене примере оставили на страну, опет би остао још по који интересантан пример, као грађа за хипотезе о судбини старог јата у језику главног преписивача. Тако: на 49б 9—10 налазимо горе место горѣ, и то поред тога што, као што смо видели раније, преписивач скоро увек пише зѫдѣ, вьзѫдѣ, идѣже, гдѣ, доньдѣже, ждѣже, юдѣже; даље на 164а 13 имамо (поѣсть) ѣ место — ьа: морамо се сетити да су ⏜ (= ьа, ѧ) и ѣ били за преписивача графички варианти; најзад на 3а 9 налазимо: стые дѣ̃ле (ѣ изнад дѣ); истина и у последњем случају могла бити случајна погрешка.

Морамо признати, да ови малобројни примери не претстављају поуздану грађу за потпуно одређене закључке. Али, са друге стране, они се поткрепљују примерима који припадају Глигорију (друга рука), а међу којима је бар један несумњив: потрьпѣхъ 358б 6 (уп. даље). Не знам какав закључак треба извести из примера горе главне руке и потрьпѣхъ друге руке, ако дефинитивно оставимо на страну све остале примере. Могу једино рећи да објашњење тих примера „случајношћу“ није право објашњење, јер зашто онда такве случајне спорадичке замене ѣ са е нема у старословенским споменицима XI века? Додуше: претпоставка да је последњи преписивач изговарао ѣ као е мора бити призната као мало вероватна, јер не одговара терену на којем је наш споменик писан. Али остају поред тога и друге могућности, као што је, например, могућност да је те изузетне примере са е м. ѣ унео у споменик српски преписивач који је писао непосредни оригинал Мирослављева

Јеванђеља; или друга могућност, — да се у случајевима са ѣ = ѣ огледа не народни, него црквени изговор дотичних речи: није искључено да је и по неке речи које су постојале у његовом језику (као горѣ, потрьпѣхъ) преписивач изговарао, у вези са осталим црквеним текстом, на црквени начин.

VI) О судбини полугласника у језику Срба-преписивача, остављајући на страну изједначење ъ и ь, — о чему не треба говорити, — скоро немамо поузданих података.

Може се мислити да се српска рука огледа у честом чувању јаког полугласника то јест у томе, што примера вокализације његове има релативно мало (уп. горе, 25—27 с.). Могућно је да се под утицајем живог изговора Срба-преписивача полугласник чува већином или чак увек у појединим сугласничким групама као дьн—, кѣсн—, лѣж—, льст— (льшт—), мьзд—, стькл— (уп. горе, 37—39 с.).

Вероватно је да се гласовни појав огледа у неким од примера са уметнутим ь у домаћим речима. Горе смо поменули (34 с.) да су поједини такви примери могли постојати (као графичка појава) већ у старословенској подлози Мирослављева Јеванђеља. Не може бити сумње да је број ових примера повећан од Срба-преписивача, и да у већини случајева уметање ь има једино графичко значење; такви су примери: зь | на— 266б 6—7; 24а 21; 47б 12—13; 48б 7—8; 259а 1; дѣсь | нүю 224а 22—23; дѣсьнюж 242б 13—14; погибь | нетъ 196б 5—7; 35а 7—8; погибьнѣть 7б 13; погибь | нють 38а 7—8; всь | кърнити 125б 21—22; неразүмьливи 125б 17—18; сьлышѣи 13а 9—10; жетъ | ка 164б 2—3; ись | ходѣть 200а 14—15; платъ | на, ись | плъненію 50а 14—15; нзь | влькъше 306а 20—21; прнѣмь | лѣте 14б 16—17; съвѣтъ (= lux) 245б 1; у последњем случају преписивач је вероватно имао на уму съвѣтъ (= consilium), не осврћући се на сам смисао реченице.

Али има и примера са новим полугласником, у којима је правопис могао имати гласовну подлогу: нзьбрахъ 21а 10—11; нзьбраше 84а 11—12; нзьгнаше 42а 1—2; нзь вси 130а 3, јер је по угледу на остале предлоге и предлог нз— добио полугласник; вероватно има гласовну подлогу и пример вль | хвы 321б 3—4. Можда стога што је постојало zemьl' g. pl. из старијег zeml'ь и zemьl'ski из zeml'ьskъ+jї имамо у Мирос. зємь | лю, а и услед sedъm из старијег sedmь — сѣдь | мдго 99а 8—9; облици предлога vъz, iz, bez са новим ъ на крају које се чувало у затвореном слогу могли су утицати на правопис

истих предлога са полугласником у слабом положају, те с тога имамо вьзъ | .... 190б 6–7; 6а 8–9; 352а 22; 250б 7–8; 264б 10–11; 301а 20–21; 261б 21–22; 176б 10–11; 246б 4–5 (са ь = ъ у отвореном слогу); тако исто — бѣзъ 71а 3–4; 87а 6; 121б 2–3; бѣзъ | ... 156а 14; 249 а 12; 13; нѫ | ь ютра 197б 9–10. Свакако треба нагласити оно што пада само собом у очи, наиме — да се нови ь графичког порекла јавља већином на крају реда. Можда је то појављивање новог ь графичког карактера било у српском оригиналу нашег споменика ограничено на примере у којима је ь био на крају реда; последњи пак преписивач проширио је употребу графичког ь и на положај у средини реда.

VII) Засебно треба проговорити о судбини полугласника у групи „зубни сугласник + v + полугласник" и то кад се полугласник налази у отвореном слогу. Овамо спадају ови примери групе dvь: дьври 280а 19; 169а 14; 201а 15; 17а 7; дь | ври 292а 2–3; дьврѣи 17а; 351а 18; 21; дьврѣмь 9б 15; 106б 9; 10а 20; дьврѣхъ 235а 12; 103а 5; 270а 8; дври 201а 17; 240б 21; 215б 12; двреи 292б 28; то исто — у групи твь: жрьтьникомь 236б 12.

Пошто је подлога нашем споменику била старословенска, не можемо мислити да су наведени примери били већ у тој подлози. А то значи да су они језичке одлике српских преписивача. У осталоме ништа не смета таквом закључку: у Вукановом Јев. налазимо дврѣи 178а 22; дврь 179а 11; дьври 75а; дври 140а 19; дврѣхъ 55г; дврѣи 129б 5; у Гршков. —дврѣхъ 12, 4 (Star. XXVI, 41 с.); а и у српским диалектима налазимо, као што је познато, сличне појаве: у јужним: *цвѣтјети*, у источним *цвѣтети* и у западним *цвѣтити* из старијег цвѣтѣти. Не можемо одредити, да ли није дври старије него ли дьври; свакако је могуће да је први облик унео претпоследњи Србин-преписивач, док други облик — последњи преписивач.

VIII) Једна од најмаркантнијих српских одлика нашег споменика везана је са судбином прасловенског сложног l. Нормално на месту праслов. l налазимо у Миросл. традиционални старословенски правопис, наравно увек са ь место ъ и ь, т. ј. ль. Двапут је, вероватно случајно, ь изостављено: слиїе 235а 7; 106б 6. Али три пута налазимо на месту сложног l групу lu: слѫнцю 79а 6–7; сл | ѫнцю 111б 1–2 и слюнцю 17а 18–19. Тако исто у Вукан. налазимо въ слѫньци 133 bis, слѫньце 41, слѣньце 133. Као што је познато, и сада се облик *слунце* још чува у јужноморавском диалекту.

Није искључено да је у старо доба тај облик био познат већем броју српских диалеката (уп. о томе код А. Белића, Дијал. ист. јуж. Срб., 113 и д.), а није искључено ни то да су та три примера унесена у наш споменик не од последњег преписивача, него су се јавила први пут у његовом српском оригиналу.

IX) Са језиком Србина-преписивача, последњег или претпоследњег, у главном делу рукописа везане су још ове појаве гласовног карактера:

1) нарочити сугласник ѣ на месту грчког палаталног γ у речима грчког порекла, за који је употребљено нарочито слово ѓ; примере сам навео горе (13 с.);

2) замена сугласника *ф* у туђим речима сугласником *п*, услед чега преписивач-Србин, пошто је налазио у својем оригиналу *ф* кад је изговарао *п*, пише честопут у туђим речима и обрнуто *ф* место *п*: уп. са једне стране — канапа (—ы, —ѣ и сл.) 327а 15; 250а 1—2; 269б 19—20, 270б 21—22, 271а 18, 23—б 1; 258а 18—19; 250а 2; 255б 12; парисѣки 36а 7; 106б 20; 244а 4; дѣопила 338б 23; епнмие 304б 23; филосопа 333а 11; перкара 332б 15; епипана 336б 2; епрема 313б 22; 332б 2; митропой 337а 23—б 1; пилипь 244а 16; 327а 7; са друге пак стране — фараклитъ (—а, —ѡу) 21б 16; 52а 9; 48а 22; 259б 12; филатѣ (—а, —ѡу) 279б 1; 280а 6, 7, б 9; 2 и т. д. (уп. Љ. Ст.); филифь 218а 2; 217б 8; 15; 217б 3; једно и друго се јавља у правопису пилифь 217б 4—5.

3) Даље језику Срба-преписивача одговара замена сугласника д у грчким речима са т, иако је примера те замене могло бити већ у старословенској подлози: тома 258б 16 = Мар., аримаѣѣ 280а 2, као и у Мар.; китлѣомь 320а 6 (у Мар. са т и са д); тимотѣа 332а 9; тѣолога 305б 7; голгота 302б 22—23, као у Мар.; антиѳ 335а 14; 297б 2; пошто је преписивач изговарао д као т, писао је и д место старог т: мыдарь 207б 12, 67б 7; мыдарѣ 157б 17; мидары 157б 8—9; мыдаремь 206а 7—8; дромады 17а 14—15.

4) Губљење полугласника изазвало је промене у сугласничким групама у којима се полугласник налазио. Те промене често пута, чак обично, не претстављају ништа специфичко-српско; није немогућно да се услед губљења полугласника, на пример у групи —жьк—, јавила група шк већ и у језику оног преписивача, коме припада старословенска подлога Мирослављева Јев. Али се то исто десило и у језику Срба-преписивача; међутим гласовне промене такве врсте врло ретко налазе израза у старословенским споменицима XI века, те с тога можемо мислити да је

пример тѣшко 79б 13—14 унесен у споменик на српском земљишту; још са већом поузданошћу можемо мислити да је Србин-преписивач унео ове примере: прнүа 103б 8; 144б 22; 285а 23; 306а 8; 322б 2; 131б 16; 185а 28; 98а 23; 207а 5; б 9; 211а 17; 232б 10; 14; оүе 211а 20 (voc. s. = отьүе); оцн 23б 9. Можда се огледа упрошћавање сугласничке групе у правопису: обладѣ сню 192б 9—10; обладѣ дасть 13б 1; обладѣ 140б 2. Мање-више је вероватно да је од српске руке и пример — оүьтетитъ 221а 9; у Мар. налазимо отъштетитъ (увек — 3 пута), а у Ассем. Остр. (Мр. VIII 36) — отъщѣ.... У југозападним диалектима имамо *дштетити*, али у старим српским повељама налазимо оүьтетити и үтета поред щета (в. Данич. Рјечн.). У вези са губљењем крајњег полугласника и стапањем два подједнака сугласника у један имамо фонетски правопис: трно | вѣньць 273а 7—8 (Мар. трънова вѣнеца); вероватно слично се објашњује и други такав пример: и крьгють 133б 12 (Мар. и въкрѫгѫтъ).

5) Најзад морамо навести још неке ситније појаве које изгледа да су везане са српском руком, а то су: ґ'щи 257б 11 т. ј. тринщи; колнщи 238б 6 (Мар. колижьдо), иако не можемо поуздано тврдити да је ту по среди гласовна појава, јер није јасно, какав ту имамо наставак.[1]) Поред тринщи и колнщи налазимо и многаши 222б 7; 108а 14, али тако и у Сав., међутим тришти и дкашти налазимо у старо-српским споменицима (в. Данич. Рјечн.), а и у садашњем језику има двашти и дваш (в. Akad. Rječn.).[2])

Даље вреди поменути да се наставак —стиѥ јавља у Миросл. као —стиѥ са губљењем *в:* цр̀стиѥ (—иѣ, —и loc. s. и сл.) 187а 17—18; 19—20; 22; 83б 7; 188б 16; 200б 21—22; 108а 7; 182б 14; 151а 17—18; 280а 4—5; 98а 15; 111б 19—20; 160а 19; 168б 12; 189б 13; 177б 20; 10; 190а 19; б 7—8; 189б 4; 221б 2; 6б 10; 105б 11; 13; 115а 14; б 4; 147а 20; 297а 20; 306а 13; б 15; 242б 16—17; 201б 10—11; 308б 20; 248а 1; б 14; 297а 20 (уп. цр̀стко 248а 1); невѣкрьстиѥ (—иѣ, —ию и сл.) 352б 4—5; 121б 9—10; лицемѣкрьстиѥ 141б 28—142а 1; лүкавьст | иѣ 126б 10—11; кладыүьстиѣ 310б 10—11; шьстиѥ 201а 5; пришьстиѥ 239а 3—4; 13—14; пришьстиѣ 137а 16—17; отьүьсти loc. s. 337б 19. Додуше, наставак —стиѥ место —стиѥ јавља се каткад и у ст.-словенском споме-

[1]) Уп. литавско dvokti.

[2]) тринщи, многаши, седмиши налазимо и у тако званим средњебугарским споменицима, напр. у Бојанском Јев. (Изв. О. р. яз. сл. 1899 г. IV св. 855 с.) и др.

ницима: исп. шьстиѥ у Мар. Јев. 261а 11—12; пришьстию у Хиленд., али само у овој речи, у којој се —стиѥ може тумачити као кореново d + наставак —tije (*šьd— tije) који је довела у ову реч аналогија (*bytije и сл.). И у Даничићевом Рјечнику налазимо —stьje само у именици пришьстиѥ. Не могу утврдити да ли се —stvьje променило у —stьje заиста гласовним путем или да се наставак -- stьje који је био у шьстиѥ (исп. и иѣ҃ьстиѥ из *pečьt-tije) потиснуо наставак —stvьje у другим именицама. Али свакако гласовна промена *stvi* > *sti* на српском земљишту није немогућна: уп. *дигнути* из *двигнути*; а и наставак —stvьje био је ваљда познат у старим српским диалектима: уп. трагове тог наставка у чакавским диалектима (bogâstvī n. s, инстр. једн. drûštvīn и сл.[1]) Један пут у Миросл. налазимо губљење v у наставку stv испред *у*: свѣдѣтѣльсту (ѥть) 263б 5—6.

Место ст.-слов. жрьнъвь (Мар. и ост.) у Миросл. налазимо жрьвьнь 92б 15, уп. саврем. жрвањ; место вельбѫдъ (Мар. и ост.) имамо у нашем тексту вельблѫдь: вельблѫдꙋ 120б 22; 136а 18—19; 325а 8; 326б 7. Још једна интересантна гласовна појава може бити доведена у везу са српском руком, а то је губљење сугласника с у групи сц. Такве примере као нцѣли Срби преписивачи могли су наћи у својој старослов. подлози, али поред нцѣли и сл. у Миросл. налазимо: галилѣицѣмь 105б 17—18, 69б 1—2; ерѫсалимцѣ 46б 10—11; людци 301б 20; людьци 257а 22; 285б 6—7; синаицѣи 331б 12—13; тиверидьцѣмь 356б 3—4; ѵлꙋ҃цѣ 223б 1 (acc. dual. f.); фарисѣици 106б 17; парисѣици 106б 20; невгитьци 77б 22; силоѫмьцѣи (sic) 39б 4; и҃ѹдѣицѣи 324б 16—17 и сл.

Међутим таквих примера немамо у старослов. рукописима. Стога морамо тражити извор тих појава у српским диалектима. Као што је познато, у јужноморавским диалектима „гласовне групе шч и сц готово редовно прелазе у ч и ц, чега обично нема у другим нашим диалектима, ма да тај појав, уопште, није ни њима сасвим непознат“ (Белић, Дијал. ист. и јуж. Србије, 232 с). А. Белић наводи такве примере из јужноморавских диалеката за групу сц, као *пра́ца = прасца, бецёни, ицёлимо, ицёаи* и др. (op. cit. 233 с.). Додуше, може се мислити да облици одређене придевске деклинације који су се свршавали са —сцѣи већ у другој половини XII века нису били народни облици (у народном језику били су вероватно већ облици који

[1]) А. Белић, Замѣтки по чакавскимъ говорамъ (1910 г.), § 12.

су се свршавали са —скоj); али облици неодређене придевске деклинације свршавали су се са —сцѣ; а и у примерима са —цѣи можда се огледа преписивачев начин изговора књижевних облика; па, најзад, остају још облици n. pl. masc. са —сци.

За неке чињенице може се мислити да су и оне унесене у наш споменик руком Срба преписивача, ма да не могу бити карактерисане управо као српске црте.

Такви су примери: рожства 39а 5, рожь | ства 314б 2—3, рожьствомь 314а 16; 19. Наравно да ти облици нису српски, али нису ни старословенски; вероватно су то облици књижевног, црквеног карактера, т. j. старословенска реч рождьство како је њу изговарао Србин: рож(д)ство = *roštvo.

У појединим речима налазимо к место х, али то није права гласовна промена, него појав ужег, специалног карактера, који налази своје објашњење у нарочитим моментима: место крьстъ у Миросл. налазимо х҃ъ: 90б 3, а 20; 302б 19; 341б 15; 274а 16; б 19; 136а 5; 288б 3; 284б 16—17; 220б 22—23; х҃а 275а 23; 301б 13; 97а 8; 275а 23; 276а 10; 17; 289б 14; х҃ѣ 279а 21; 290б 19; 278б 18; 303а 5; б 13; 16; 335б 21; о́х҃ъ (Мар. окрьсть) 341б 15; 81б 15; 110б 22—23; 161б 20—21; обрнуто, — лъживы кр҃сти 102а 8 (Мат. XXIV, 24: Мар. лъжи хрьсти); тако и 234б 10 (Мр. XIII 22: Мар. хрьсти). Јасно је да у овим појавима имамо посла са узајамним мешањем или узајамним утицајем односно са стапањем два појма: крьстъ и христъ, — појава позната и у другим словенским језицима. У вези са крьстъ место хрьстъ налази се и крьстофора 337б 3. Што се тиче к место х у паска (197б 13—14; 209б 3; 249б 18; 246б 18; 7б 21; 247а 15; 18; б 5; 11; 15; 247б 14—15; 251а 8; 8; 12; 271а 17; б 4; 272б 9); скима (—ю 348б 18) = σχῆμα; кризмьны (ѿ кон҃ кризмьныѥ 230а 12—13), — ту имамо опет супституцију гласа у туђим речима, која није специално српска; али ипак је вероватно да су и ови примери унесени од Срба преписивача; изговор паска можда се у ствари крије и под старословенским правописом пасха: исп. loc. s. пасцѣ.

У опште, кад смо већ дотакли питање гласовне стране појединих туђих речи, треба ту да наведемо и друге чињенице, које су исте врсте, а везане су вероватно са српском руком, а не са старословенском подлогом: крон҃ъ 339а 8—9 (Мар. крон҃ъ g. pl. adject.); моисн и крон҃ъ 217а 22; (сѵ̑го) ѥкима 299б 3; фрькар · 338б 8; перкар · 332б 15; фрора (і лакра) 346а 16—17; ѥхиндока 325а 23; 327б 18 (Мар. ѥхиднна = ἔχιδνα); ѥньма | нонль 316б 6—7; ѥрдань 329б 8;

ѥрдана 9а 5; 331а 17–18; 146б 22 (Мар. норѣданѣ); нерѣдана 59б 19; ѥрданьцѣи 326б 3; ѥрданѣ 105а 18—19; 325а 17; соломюнь (—ѵнь, —юнѣ) 75а 21; 177а 21; 174а 10—11; 11—12 (Мар. —он—); саломонь(—а) 314б 17, 17—18; селоѵамлю 39б 20 (Мар. силоѵам...); семионо | вь 146а 15—16 (Мар. семионовѣ); елионьскюѫ 249б 9—10 (Мар. елеон...); скариотьск— 109б 20 место иск...; вельѕ | ѣуломь 77а 5—6 (Мар. вельѕѣволѣ); (сѣго) нѣстора 310б 22; варитюмеи 138б 14 (Мар. вартимеи).

За неке од таквих чињеница мање више јасно је да су случајне погрешке: манась (м. мнась = μνᾶ; Мар. мѣнасѣ); газофилагии 143б 13; три садь 201а 1–2 (Мар. трии сатѣ). Иначе случајних погрешака има и у словенским речима: гнигь 336а 20 м. книгь (= кѣнигь); вь иню 148б 2 (м. вѣ истинѫ); иѕвѣ 130а 3 (= иѕвѣдѣ); ѿ коуплю 122б 21—22 = Мар. отѣ коупль; да је ово погрешка, а не што друго, види се из тога што одмах после тога има ѿкюплю | тьсѣ; доб | ыѣ 306а 22—23 (Мар. добрыѣ); идь 27а 21 м. идѫ (мало раније имамо придь); рѵѣть 310а 2 место реѵѣть; ѵѣсть 48а 9; 99а 14 (м. ѵѫсть); слышаше 323а 2 место слышаше; тако ѣсть 7а 18 место тако ѣсть; ѵло | вкь 115а 15; авнгли△ 105б 10 м. авнгли△; ты ѣси сѣи 105а 23 место ты ѣси сѣи; писате | бѣ 338б 22 м. писати тебѣ 338б 22; вь пюстьни 324б 15—16 м. вь пюстыни; не бѣ бо брѣ | ме 139б 4—5 м. ....врѣме; мьтарь 207б 22 м. мытарь; сѣпьце м. сопьце 91б 13; ѣсте 26а 13 м. ѣстѣ; ѿпѵ | цаютьсѣ (м. ѿпѵщіа...) 92а 11—12; кюдѵ вьсю | ть и 152б 12–13, вероватно, м. кюдѵ вьнесють и (Мар. кѫдѫ вѣнести); вь же 201б 11 м. вы же; иже ѣси 168б 9 м. иже ѣси, али је маркантно да исту погрешку налазимо још двапут: 216а 8 и 155а 20; јавља се питање дали немамо ту посла са вештачким правописом за iž-esi, које се јавило од iže-esi; ѻѵѵѣсѣ 291б 16 (Мар. ѻѵѵисѫ); на лонь авраамль 167а 7. Што се тиче примера мѵа 197а 5 м. обичног мѣѵа, ту је могућно да имамо gen. s. од мьѵь (срп. *мач*) са губљењем полугласника.

У погледу образовања речи и морфологије треба истаћи ове црте нашег споменика које могу бити везане са главном руком.

Придев се исаковль 99а 23 б 1 (adject.: место исаковѣ) јавио по угледу на иѣковль: аѕь ѣсмь ѣь авраамль исаковль и ѣь иѣковль. Облик исаковль Даничић наводи из житија Симеуна (Рјечн.). Што се тиче adject. наковонь м. наковль, тај се облик јавља већ у Мар. 205, 12.

Од именских облика привлаче пажњу пре свега ови: dat. pl. гоморѣмь 350б 8—9 (Мар. гоморѣнѣмь); жителѣмь 81а 9 (Мт. XIII

30: Мар. дѣлателемь, Acc. жателѣнемь). Очигледно, ови су облици морфолошки архаизми који претстављају паралелу за облике граѣамь, дѣбровьчамь Кулинове повеље (1189 г.) и дѣчахъ повеље 1330 г. (n. pl. дѣчане). Даље, имамо примере замене старог завршетка — і за nom. s. код именица ж. р. основâ на—ја завршетком — а: милостынѣ 215а 21—22, сюдиѣ 180а 8—9. Што се тиче примера єдина урьтѣ 297а 12—13, тај је пример вероватно случајан.

Исто тако и други примери именских облика који отступају од норме, као и пример урьтѣ, тешко да се могу узети у обзир у овом одељку наше расправе: дрьколами instr. pl. 255б 4 (Мар. дрькольми) је реч која вероватно није постојала у језику преписивачевом; тако исто није било у њему ни речи клѫчѣ те с тога абнормални облици ѿ вльчѣи 321а 19, вльчѣи acc. pl. 320а 2 не могу послужити као грађа за закључке о морфолошким појавима српског језика друге половине XII-г века; у последњем примеру вльчѣи acc. pl. можда имамо гласовни појав (и м. ы); нити је облик распѫтиѣхъ 201а 23 (loc. pl.) облик српског језика краја XII в. (Мар. распѫтинхъ, Зогр. Acc. Остр. — нихъ).

Што се тиче облика нюдѣи 18а 1, — он је можда облик gen. pl. именице нюдѣи, а не gen. s. од нюдѣы; по угледу на нюдѣи могло се јавити и галилѣи 57б 2 (уп. такође самарѣи 30а 11, — Мар. самарянь).

Код бројева у именским облицима њиховим има појединих црта које можемо везати са српском руком: вь оустѣхъ дьвож или трѣхъ 59а 4, т. j. loc. pl. место gen. pl. трин; уп. сличне примере у Monum. 25, 256, 389, 392 и др.; Уетыри мѣсѣци сють 32б 1 м. Уетыре (уп. Даничић, Ист. обл. 23б с.).

У именским облицима придева треба забележити иглинн оуши 120б 22—23; 136а 19 (Мар. игълинѣ оуши); могло би се помислити на случајну погрешку, али овој претпоставци стоји на путу што се облик иглинн јавља двапут; можда је ту утицао облик оуши.

У деклинацији заменичној и придевској са руком преписивача Србина могу бити везане ове црте: 1) всѣ дѣвы тѣ acc. pl. 240б 7 (Мар. тъı); оубинце тѣ acc. pl. 132а 11 (Мар. —тъı); и тѣ acc. pl. 298а 15; иѿ. тѣжде нѣѣ. в ктоѣ 199б 20 (тѣ м. тоы g. s.); инѣ овце acc. pl. 298а 18 (Мар. і инъı); 2) ѿ нию 71а 2—3; оуима иж 97б 20; вь оуию нашию 127б 16; 141а 20; вь оушию кашию 295б 3;

Даничић, Ист. обл. 227 с., вели да је и продрло у те облике из ген.-лок. множине, и то од XIV в.; али ово последње, као што видимо, није тачно; 3) си n. s. m. место сь = οὗτος (вероватно је облик црквеног језика); примери су многобројни (20а 4; 26б 1, 7; 25б 13; 6б 4; 20б 9; 2а 4; 44а 16; 39б 10; 57а 21; 56б 1; 121а 18; 71б 15 и т. д.). Паралеле в. код Даничића, Ист. обл. 151.

Најзад, може се мислити, на основу доследне употребе облика ѵѣсо, а не и ѵьсо (исп. горе 53 с.), да је тај облик био познат матерњем језику преписивачевом; исп. ѵѣса у старосрпском (Mon. 53, 102, 211, 247, 458, 500, Пучић и т. д.), чакавско česa и црногорско диалек. *ничесов* (Вук К.).

У сложеној деклинацији: доста често налазимо облик dat. s. m. са завршетком -омѫ по угледу на замеричке облике: дроугомю 185б 22—23; бѣсномю 117б 18; домовномѫ 80б 17; лукавомю 78б 3—4; пюнитскомю 213б 10; галилѣискомю 87б 1; 221б 21; 162б 23; 245а 21; 44а 16; нѹстомю 178б 5; вѣѵномю 110б 10—11; ослабленомю 219б 3; 17—18; 219а 1; рѣномю 248а 13—14; чѧѵскомю 44а 16; 162б 22; 221б 21; 245а 21; Не можемо те примере сматрати као случајне погрешке (о м. ѫ), јер преписивач пише ѫ, ю чешће него ли ѫ.

У осталом, то је врло стара појава, као што се види из појединачних примера чак и у старослов. споменицима XI века (уп. моју књигу „Др.-црк. сл. јез.“ 3, §. 136), те не може бити никакве сумње да је те облике преписивач имао у своме језику. Што се тиче других примера са облицима придевске деклинације који отступају од старе норме, они нису у вези са језиком преписивачевим. То су ови примери: горьшиѥ nom. s. n. (Мар. горѥ 118а 18—19; то је неко мудровање преписивачево); n. pl. m. проѵѣи место проѵии 207б 16, — можда по угледу на нѣсѫщиѥ n. pl. и сл. Што се тиче помысли злыѥ 87а 18 = Мт. XV 19, ту имамо можда n. s. f. pl. од помысль зѣлаа (Мар. помѣышлениѣ зѣлаѣ): уп. саврем. помисао, -сли.

У глаголским облицима имамо још мање грађе за карактеристику језика Срба преписивача. На 41б 5 налазимо облик 1 pl. ѥсмо, али, као што је Љ. Стојановић напоменуо, слово о поправљено је из старијег ь, да не говоримо о томе што одмах даље иде ѫ....

Видели смо горе да у нашем споменику нема ниједног примера аориста од глагола *рећи* — ркохъ; није искључено да је ово с тога што је преписивач у своме језику употребљавао облик аориста старог типа рѣхъ.

Најзад, можемо везати са српском руком у главноме делу рукописа још две морфолошке црте: облик 3 pl. погодбеног начина би (уп. горе, 63 с.) и у неколико можда замену супина инфинитивом (наравно поред примера у којима је стари супин очуван[1]); проповѣдати 97б 8; разорити 297а 5; сѣсти 206б 15; пасти 211б 12—13; призвати 158а 12; 88а 12; обрѣзати 141а 16—17; ѿпюсти | ти 295а 15—16 (Асс. Сав. О. такође — ти, али Мар. — тъ); възѣти 188а 17; 234а 13 (Зогр. Остр. тако исто — ти); поурьпати 31а 5—6; искоусити 199а 20; помолитисѧ 207б 11; оумрѣти 271б 19; написатисѧ (и Мар. — тисѧ) 317б 2; idem. 317б 13 (— ти такође у Зогр. Сав.).

Нема сумње да је први преписивач Србин могао наћи поједине од тих примера инфинитива место супина у своме старословенском оригиналу, јер таквих примера има каткад и у Мар. Асс. Сав. Зогр. Остр., али тешко да је њих било у старословенској подлози споменика у толикој мери.

На крају треба још поменути неколико примера речи старѣшина без и (старѣишина): 192а 17—18; 96б 1; 94б 10; 98б 9. Било то фонетска појава, било нарочита формација (уп. Ильинскій, Pracе Baud., 234 и д.), она је вероватно унесена од Срба преписивача.

2. Друга рука (Глигоријева).

Пошто Глигорију припада врло мали део споменика, скоро немамо грађе за карактеристику његовог језика.

1) ъı = и: ѿригнѫ 359а 16.

2) въ = оу: ѫ вѣки 29а 16.

3) ѣ = е: потрьпѣхъ 358б 6; въскликнѣте 359а 20, 46б 9 (imperativ); што се тиче примера к тебѣ ѓи 359б 11 и мнѣ 360а 22 d. s., — они могу имати друго значење: уп. јужне облике d. s. tẽbe, mẽne, sẽbe (Решетар, Der. štok. Dial. § 95).

4) глигорие 360а 17.

---

[1]) видѣть 157а 11, 13, 18; 292б 18; 71б 6; 117б 6—7; сѣкать 162б 6; 111а 16; ѣсть 202б 9—10; помолитьсѧ 104б 2; 152а 2—3 (овде је у Мар. инфинитив!); 125а 11; поклонитьсѧ 319б 3—4; крѣститьсѧ 327б 17 (Зогр. инфинитив!); 328а 21; 329б 9; оубить 277б 1; ищѣлить 308б 6; мюуить 88б 2; ловіть 356б 14; възвѣстить 293б 2, 4; поурьпать 30а 12; възискать 206б 15; жеть 32б 15; витать 206б 2—3; погюбить 149а 18; бѫговѣстить 295а 8—9 (Асс. Сав. — инфинитив!), оуѵіть 97б 7; разорить 297а 7; испьнить ib. 8; кюпить 30а 15—16; 240б 18.

5) на мѫкѣ 285а 20 и 281б 21, дакле облик acc. pl. основа на —а са завршетком —ѣ место ъı.

6) вѣ́кославномѫ 360а 21—22 са завршетком заменичне деклинације, — уп. сличне облике у главноме делу рукописа (горе 109 с.)

Закључци.

Разгледавши Мирослављево Јеванђеље са палеографског и језичког гледишта долазимо до ових општих закључака.

1. У Мирослављевом Јеванђељу разликујемо две руке: главну којом је писан рукопис од 1 до 358а и другу руку — Глигоријеву, којом су писани део натписа и крај рукописа 358б—360.

2) У палеографском погледу Мирос. се у главноме слаже са осталим јужнословенским споменицима краја XII века: у погледу на облике појединих слова, а исто тако и у погледу на употребу слова.

3. Новији облици слова ж и ѵ јавили су се раније у старој српској књижевности, но у македонским и бугарским споменицима.

4. Нарочити облици слова м и ѳ могу се сматрати, као индивидуалне (за XII в.) одлике Мирослављева Јеванђеља (и то његове главне руке).

5. Као оригинална правописна одлика Мирослављева Јев. може се сматрати редовна употреба слова ѵ место оѵ.

6. У правопису главне руке огледа се старији српски правопис који је вероватно био карактеристичан и за непосредни српски оригинал Мирослављева Јев., а то је правопис који није знао за јотована слова (ꙗ, ѥ и т. д.) сем ю, које се није сматрало као јотовано. Ова се старосрпска графика формирала вероватно под утицајем још старије македонске графике.

7. У унутрашњој вези са општим правописним системом Мирослављева Јев. стоји и употреба слова ѫ у гласовној вредности оѵ (ж).

8. Старија подлога Мирослављева Јев. била је старословенски а никако такозвани „средњебугарски“ текст.

9. Између старословенске подлоге и споменика какав је до нас дошао био је бар један српски препис, ако не и више њих.

10. Старословенски текст који је био подлога нашем споменику свакако је био македонског, а не источног, бугарског, порекла.

11. Овај је старословенски текст македонског порекла употребљавао правилно ъ, ѣ; имао је вероватно правопис л҃ѣ, р҃ѣ (али и рд), н҃ѣ, с҃ѣ (с҃ треће палатализације), шд, жд, чд, цд (поред изузетних чѣ, жѣ, цѣ), почетну групу ал (= алъ-) испред сугласника (свакако чешће него ли лд), можда каткад оу м. о (*къзоупити, а ово = къзъпити), почетно нц— место исц—, иу— место ису—, ош— м. отш—, нш— из iz + š, имао је случајеве новог уметнутог полугласника и т. д.; у њему је несумњиво било доста примера са изостављањем полугласника у отвореном слогу, али тешко је рећи у погледу на ову тачку нешто одређеније.

12. У морфолошком погледу, као и у лексичком, тај је старословенски текст био прилично архаичан.

13. У Мирослављ. Јев. огледа се старосрпски диалекат којим су вероватно говорили последњи преписивачи, и то свакако јужни српски диалекат са српским цртама: ъı = и; ъ = ь; почетним vъ (vь) = у; са ђ на месту грчког палаталног γ; *п* на месту грчког φ, *т* на месту грчког θ; групом dvr или dьvr на место старијег dvьr-; изједначењем сугласника услед губљења полугласника и т. д. (в. горе, 95 и сл.). Може се мислити да се ѣ у овом диалекту чувало, као засебан глас, да је овај диалекат знао за обик česo (в. горе, 109 с.) и за облик аориста рѣх.

14. Што се тиче неколико несумњивих примера са ѣ=е, они би се могли тумачити на два начина: као примери у којима се огледа ондашњи црквени изговор речи са старим ѣ, или као примери народног изговора овог гласа код оних преписивача Срба који су писали непосредни оригинал Мирослављева Јеванђеља.

У последњем случају можемо претпоставити да су у вези са диалектом тог непосредног оригинала не само *ѣ=е*, него и неке друге српске црте које налазимо у нашем споменику, као *лу=l*, *ц=сц*, а можда и пример *жена-та* који смо навели горе на 55 с.

26 новембра 1923 г. Београд.

ДОПУНЕ И ИСПРАВКЕ.

Стр. 3—8. Ова књига била је скоро цела штампана, кад ми је г. Љуб. Стојановић, академик, скренуо пажњу на натпис у повељи 1190 г. (в. код Смичикласа: Diplomatički Zbornik... II (1904) 245—247 с. с.) који је, по његовом мишљењу, писан истом руком којом је писано и Мирослављево Јеванђеље.

Као што се види из овог снимка,*) кнез Мирослав нацртао је на крају повеље својом руком крст, његов пак је диѣкь (диякь) потврдио да је тај крст заиста „кнѣзь мирослава".

Мастило је којим је писан натпис блеђе него ли оно којим је писан текст повеље и имена претставника Дубровника. Могућно је, чак и вероватно, да је повеља добила крст кнеза Мирослава са натписом не у Дубровнику, где је била писана, него у Хуму, као што мисли мој уважени млади колега Др. М. Кос.

Не поричем да је рука којом је писан натпис врло слична са главном руком Мирослављева Јеванђеља, али ипак морам нагласити да има у појединим словима знатних разлика између једне и друге. Наиме, слово м има у натпису много дужу средину него ли код главне руке Мирос. Јеванђеља; слово р више личи на р Глигорија: код главне руке Мирос. реп му је дужи, међутим у другом реду има зато места; е нема у натпису чекића који је карактеристичан за главну руку Мирос. Јев.; и слово а отступа од оног облика који налазимо код главног преписивача Мирос. (уп. 4 с.); па и реп слова ѕ код овог преписивача дужи је него ли у натпису. Ипак остаје вероватна претпоставка о идентитету лица које је писало натпис и главног преписивача Мирослављева Јев.: нарочити моменат могао је утицати на расположење преписивачево, те је он писао мало друкчије, него ли онда, кад је преписивао текст Јеванђеља.

*) У оригиналу мастило је бледо а црте су тање него ли на снимку.

16 с. 4. напомена. Примери **отвръзѣ, открѣста** и сл. облици тог глагола немају полугласника у предлогу ни у ст.-слов. спомеиицима; уп. о томе чланак Schulze'a у Bezzenberger-Festschrift, 144—147 с. с.

26 с. У речима **елисавѣть** = Ἐλισάβετ и **наꙁаретъ** = Ναζαρέτ, које наводи Љ. Стојановић, **ѣ** је старо.

33 с. Примери **гдѣ** 3. $_{21}$ и **гдѣ** 4. $_{4}$. које је Јагић навео у своме регистру речи у издању Маријиног Јев. у ствари припадају не самом тексту тог споменика, него допунама из Дечанског Јев.; **ꙁдѣ** налазимо у касиијем делу Зографског Јев.: Мт. XX $_{6}$ XXIV $_{2}$. Према томе је највероватније да примери **гдѣ, ꙁдѣ** припадају српским преписивачима Миросл. Јеванђеља.

34 с. О секундарном полугласнику у страним речима уп. Фасмеров чланак у Zeitschrift für slavische Philologie B. I 1924, 156—163.

95 с. Напомена. У речи **ꙁаꙋдъ** — **ъ** се налази изнад **д**.

101 с. У примеру **платъ | на** полугласник је стар, али опет је, вероватно, преписивач метнуо **ъ** стога што је **т** било на крају речи.

106 с. Нарочити случај замене **к** са **х** претставља реч **сꙋхоморѣ** = грч. συκομορέα (Мар. **сꙋкоморѣ**): на 206а $_{13-14}$ читамо: **къꙁлѣꙁѣ на сюхоморѣ | ю** (Л. XIX $_{4}$): то је несумњиво појав такозване народне етимологије.

ВАЖНИЈЕ ШТАМПАРСКЕ ГРЕШКЕ.

Стр. 10, **ред** 13 место Хиланд. треба Хиленд.; стр. 13, р. 31 м. 6б треба 61а $_{2}$; 15, р. 5 м. беззначајно треба безначајно; 18, р. 23 м. али то не треба али не; 22, р. 4 м. који је нам треба који нам је; 24, р. 28 м. постојала била треба постојала; ibid. 39 р. м. 275e треба 275; 24, р. 40 м. осталим треба осталих; 27, р. 25 м. старословенска треба старословенска је; 32, р. 26 м. за треба је; 33, р. 33 м. јеванђељским треба јеванђелским; 34, р. 18 м. **миневь | гитьци** треба **ниневь | гитьци**; 44, р. 20 м. 254а треба 354а $_{23}$; 49, р. 9 м. тешко је треба је тешко; 51, р. 12 м. основа и треба основа у; ib. р. 13 м. непру- треба непри-; 80, р. 15 м. **обитель** треба **обитѣль**; 82, р. 27 м. **времена** треба **врѣмена**; 83, р. 33 м. значења треба значаја; ibid. р. 32 м. честопут треба често пута; 84, р. 10 место 240а треба 242б $_{15}$; 89, р. 17 м. рећи треба речи; 97, р. 38 м. мене треба промене; 101, р. 25 м. **wсѣ кврнити** треба **wсѣ | кврьнити**; 103, р. 21 место **филатѣ** треба **филать**; 104, р. 14 м. **трно | ...** треба **трьно | ...** У таблици на крају књиге, последњи ред првог ступца: м. (Ев. треба (Јев.

РЕГИСТАР.

У овом ће регистру бити саопштене у главноме облици речи који отступају од старословенских облика и они ст.-слов. облици који су од већег значаја за старословенски праоригинал споменика. Речи у којима се полугласник губи или задржава у отвореном слогу читалац ће наћи на странама 35—44. Речи које карактеришу Мирос. Јев. и његов ст.-сл. праоригинал у лексичкоме погледу в. на странама 66—93.

аронь adject: ѣронь 106.
азъ: мнѣ dat. s. 110.
алѣдни: алѣдни 31.
анѣгелъ: анѣлъ 13, 34.
батіста 8.
бѣзъ: бѣзъ 102.
бештѫдьнь: бѣѵѣдень 32.
бимь: 3 pl. би 63.
брѣмѧ: брѣменѣхъ l. pl. 48.
бѣхъ: бы м. бѣ 3s. 18. 28.
бѫдѫ: бюдѣ 3 s. 56.
вартимѣи: варитюмеи 107.
вашь: вашию g. d. 108.
вельбѫдъ: вельблоѫдоѫ 105.
вельзѣвола: вельзѣѵломь 107.
видлеемѣ: китлѣомь 33. 103.
витфаѣии: витьфаѣинѣ 13.
владѣѵьствиѥ: владѣѵьствиѣ 104.
влъхъ: влъхъвь 101; влъхви g. pl. 108; acc. pl. 108.
вождь: вождеве n. pl. 51.
врагъ: врагъевь g. pl. 51.
вратѣпъ: вратопь 25.
врьхъовьнъ: врьхъовнию g.-l. d. 97.
въверьгѫ: въверьгю 3 pl. aor. 60. верьгють 104.
вздовица: вьдовици n. s. 52.
вьздрадоѫѭсѧ: вьздрадоѫимысе 1 pl. 56.
вьзидѫ: вьзидете 2 pl. imp. 99.
вьзнесѫ: вьзнесьсе n. s. m. part. praes. 64; вьзнѣсе 3 pl. aor. 59.
вьзѵпити: вьзюпити 31.
вьзъ-: вьзь- 102.
вънемльѫ: вънемлѣите imp. 18. 65.
вьсадити: вьсаждь 64.
вьскликнѫ: вьскликните imper. 110.
вьсь: всѣки d. s. f. 99.
вьсьдѣ: вьздѣ 98.
въ: вы d. pl. n.-acc. d. 53.
вѣмь: вѣвы 1 d. 18. 28.
галилѣа: галилѣи gen. 52. 108.
галилѣискъ: -ѣискъ 98; галилеицѣмь 105; галилеисцен l. s. f. 98.
григории: глигорие 110.
гоморѣнинъ: гоморѣмь d. pl. 48. 107.
горни: горьшие n. s. n. 109.
двьрь: 27, дьври, двери 102.
десна: десьноѫю 101.
домъ: домьть 26; домовь 51.
достоина: достоень 27
дроколь: дроколами 53. 108.
доѫхъ: доѫхови 51.
дьбрь 27.
дѫждь: дьждь 26.
дьнь 27, дьнись 27, дни g. pl., дьнию i. s. 49.
дѣлатель: дѣлателие n. pl. 48, дѣлатели instr. pl. 48.
е -ѥ (слова) 18—19.
евангелиѥ: евиѣелие 13. еваньгелие 34.
егуптъ: еѵюпьть 13.
елеоньскъ: елионьскюю 107.
елисаветь: елисавьты d. s. 97.
елень: елѣнь 99.
еммануилъ: еньманоиль 106.
евдимиа: епимие 103.

ѥпифанѣ: ѥпифана 103.
ефремъ: ефрема 103.
ѥреи 97: ѥрѣи 97.
ѥсмь 1 s.: ѥсмо 1 pl. 109.
ѥхиднове: ѥхиндова 106.
жѣань 8.
живѫ: живѫи part. 23.
житиискѣ: житѣискѣ 99.
жрѣнѣкь: жрѣвьнь 105.
жрѣтвьникѣ: жрѣтвьникомь 102.
жѫтва: жѣтъка 101.
жѫтель: жѣтелѣмь d. pl. 48. 99. 107.
ѕ (слово) 12.
знаѫ: зьна- 101.
землꙗ: земьлю 101.
знамѣниѥ: знамѣніми instr. pl. 52.
і (слово) 15—16.
иѥмонѣ: їѣмонь 13.
иѥлинѣ: иглини n.-acc. d. 99. 108.
иѥта: їѣта 13.
игнатѣ: игьнат 34.
идѣже: идѣже 98.
идѫ: идь 1 s. aor. 59, идета 2 pl. aor. 99, иди n. s. m. part. praes. 97.
иреи: иерѣкови d. s. 51.
из—ис 33, изь 101. 102.
избѣытѣкѣ: избытъкь 26.
изберѫ: изьбраше 101.
извлѣкѫ: изьвлькьше 101.
изгѣнати: изьгнаше 101.
инѣ: ине acc. pl. 108, иоакимѣ: ѣкимь 106.
иорданѣ: иерьдань 34, 107; ердана 107.
иона: ионьна 34.
исаковѣ: исаковль 107.
искариотьскѣ: скариотьск- 107.
исплънѫ: исъпльнѣню 101.
истина: истыны 97.
исхождѫ: исьходѣть 101.
исцѣлѫ: ицѣли 105.
ищѧдиѥ: ищедиѣ 32.
иыаковль: иакововь 107.
июдѣи: июдѣи gen. 52. 108.
июдѣискѣ: июдѣискь, 98, июдѣицѣи 105.
ѣ: ѣ (слово) 13.
ѣѳна: їѣона (-ѡ) 13.
ѣѳсимани: їѣньтьсимани 13, 34.
їеоргии (-иѣ) 13; їюрїи(ѣ) 13. 14.
їюстина 13.
каиѣфа: канапа 103.
камъ: камы acc. s. 47.
кодрантѣ: кодраньть 34.
колижьдо: колищи 104.
користь: корысть 96.
кратѣ: (коль)крати 96.
кръвь: крьвь 26.
крꙑти: крити 96.
крьсть: ѯ҃ь, ѯ҃а, ѯ҃ѣ 106.
крѣпкѣ: крѣпькь 26.
кѣдѣ: гдѣ 33. 98.
кѣжьдо: кьжьдо 26.
l epenth. 22. 29.
лади: ладиѣ 31, ладиница 31.
лакати: лаѫюща 31.
лакать: лакьть 26, лакоть 25.
лепта: лепьта 34.
лицемѣрьствиѥ: лицемѣрьстие 104.
лоукавьствиѥ: лѫкавьстиѣ 104.
любъ n. s. 49, любьь, -овь 26.
людьскѣ: людьци 105.
лъвьнѣ: львное 26.
лъжь: льжь 26.
льсть 72.
магдалини: магьдалыни 34.
маттанѣ: матьтань 34.
милостыни: милостыниѣ 52. 108.
митрофанѣ: митрофанъ 103.
младѣньць: младѣньць 27. 98.
мъногѣ: множеишихъ 99.
мъногашьдъı: многаци 104.
-мъı: мы 1 pl. 56.
мꙑтарь: мыдарѣ 103, мыдари n. pl. 48, мыдари instr. pl. 48.
мьıша: мьшѣ 8.
мѫжь: мюжие n. pl. 51, мюжи g. pl. 51.
мѫка: моукѣ acc. pl. 110.
мнѣ dat. s. 110.
наимьникѣ: наемникь 26.
насадити: насадить 3 s. aor. ? 57.
наѹмати: наѹѥсѣ 3 pl. aor. 58.
наѹмътѣкѣ: наѹѣтокь 25.
нашь: нашию gen. d. 108.
небо: нѣсѣхъ loc. pl. 48.

невѣрьствиѥ: невѣрьствиѥ 104.
неразоумлиѥ: неразоумьлиѥи 101.
нестора: нѣстора 107.
нею gen. dual.: нию 108.
нинєвьѣитьска: нинєвьгитьци 34; невгитьци 105.
нъı acc. d.: нъı 53.
нѣкъıи: нѣкоѣ acc. s. f. 54.
w (слово) 16.
область: облас 104.
обрѣтѫ: обрѣтъ 1 s. aor. 60.
око: оцѣ loc. s. 47.
окрьсть: оѫ̈ь 106.
олтарь: ольтарємь 34.
-омѫ d. s. m.-s. сложене придевске деклинације 109. 110.
опрѣснѣка: -ькь 26, -окь 25.
осквьрьнити: wськвьрьнити 101.
остакити: оставить 3 s. aor. ? 57;
отвръжѫ: отвръста сѧ 59.
отъ: одь 33.
отъвѣщати: отъвѣщаѥ 98.
отънелиже: ѿнелѣже 98.
отъштетити: оѫ̈ьтетить 39. 103.
отьць: оца, оцоѫ, оци 37. 104, оуѥ 37. 104.
отьѫ̈ьствиѥ: отьѫ̈ьсти loc. s. 104.
параскєвьıи 13. 34.
паска 106.
пастъирь: пастъирие n. pl. 51.
параклитъ: фараклить 103.
пилатъ: филать 105.
погъıбнѫ: погибьнеть 101.
погрєбѫ: погрѣсѧ 59.
позорь-сь 26.
посъıлашѧ: посилаше 97, -силаєть, -силаєте 97.
потрьıпѣти: потрьıпѣхъ 110.
приведѫ: привѣсь 1 s. aor. 59.
придѫ: придеть 3 s. aor. ? 57.
приемлѫ: приемьлите 101.
примѫ: примѫ 31, приѥе 3pl. aor. 58.
притѣчѫа: причѫа, причую 37. 104.
пришьствиѥ: пришьствие 104.
прободѫ: пробасе 3 pl. aor. 59.
прославлѫ: прославить 3 s. aor. 57.
проүии: проүѥ acc. s. n. 56, проүи n. pl. 55, проүѥи n. pl. m. 109.
пѫтеньць: пѫтѣньць 98.
пѫть: пють 23.
рабъ: рабь-ть 26.
рака: ракька 34.
распѫтиѥ: распютиѣхъ loc. pl. 52. 108.
рашѫтѫ: раүтеть 32.
рекѫ: рѣхъ, рѣсте, рѣше 59. 103.
родитель: родители instr. pl. 48.
рождьство: рожьства, -омь 106.
рьıтати: рьıтати 26.
рѫıбитъ: рѫıбитъı n. pl. 96.
рѫıгнѫти: -ригноүти 96.
самарıа: самарѣи gen. 52. 108.
самарѣнъıни: самарѣнинь 52.
свѣдѣтельствоүѫ: свѣдѣтельсту(еть) 105.
свекръ: свекрı 96, -ькь 26.
седмь: седьмаго 101.
сергии: срьгѣи 13.
силоүамль: селоүамлю 107.
силоүамьска: силоүмьцѣи 105.
симеонъ: семионовь 107.
синаиска: синаицѣи 105.
сквозѣ: скозѣ 38.
скѫдьлница: скюдѣльница 98.
слово: словесѣхъ 48.
слѣньце: слоүнце, слюнце 102.
слъıшѫ: сьлъıшеи 101.
соломонъ: соломюнь 107.
старьць 27, старьцы acc. pl. 51. 97.
старѣишина: старѣшина 110.
стьза acc. pl.: стьзы 52. 97.
стькльница: стьклѣница 98.
стефанъ: стѣфань 100.

сѫима: скима 106.
сѣкѣщаѭ: сѣвеща- 98.
сѫдравѣ: здрави 33.
сѣзѣдати: созда- 25.
сѣньмище: сонмищихъ 25.
сѣньмѫ: снемь 26, сномь 25.
сѫпасеніѥ; спсеніе 19.
сѫрѫща: среща 98.
сѣсѣць: сѣци 26.
сѫтвориѫ: створить 3 s. aor. ? 57.
сѣто: сѣть 26.
сѣтьникъ: сѣтник- 26.
сь pron.: си n. s. m. 54. 109.
сѣдѣ: здѣ 33. 98.
сы partic. pr.: сьи 64; сеи 64, си 96, сюи 23. 64.
сѫдѫ: седи 98, седете 99.
сѫдии: сюдѣ 52. 108.
талантъ: таланьть 34. 58.
тивернадьскъ: тиверіадьцѣмь 105.
тришьдъı: тріци 104.
трие: трехъ gen. pl. 108.
трьнокъ: трьно-кѣньць 104.
трѣсть: трьсть 26.
тъ-та-то: тѣ acc. pl. 108, тѣжде gen. s. f. 108; члан: женатa 55.
-тъ у 3 s. aor. 56—57; у супину -тъ 110.
тѣкъмо: тькмо, тькьмо 26.
тѣуьѫ: тьуьѫ 26.
тѣцьно: тьцьно 26.
тъı pronom.: ти 97; тбе dat. 110.
тъıсѫща: тисѫщи, -щь 96.
тьмьница: тьминица 97.
тьсть 27.
ѹ, ѵ (слова) 17.
оѹ(ѵ) = ъ 110.
оѹбиѫ: оѹбиемь imper. 99.
оѹжаснѫсѧ: оѹжасѫ сѧ 3 pl. aor. 60.
оѹмьрѫ: оѹмьрь, -ьшь 26, оѹмерои 25.
оѹне 98.
оѹсѣхнѫ: оѹсьхьшю 26.
фарисѣи: 97, парисѣи 103.
фарисѣискъ: -ѣици 105, парисѣици 105.
февронига: февьронне g. s. 34.
февраръ: феврар, перварь 106.
флорѣ: флора 106.
филипъ: филифъ 103; пилипь 103.
философь: филосопь 103.
хлѣбъ: хлѣбь-сь 26.
хождѫ: хобаше 13.
хризмьнъ: кризмьные 106.
хрѣстъ: крести 106; крьстофора 106.
црькъı: црьки 49, цркьвь, -овь 26, 25, -овьнь 25.
цѣловати: целыкати 99.
цѣсарьствіе: црстие 104.
четъıре: четыри n. pl. m. 108.
чии: чи 54.
чловѣкъ: члькь-ть 26.
чловѣчьскъ: -скои 25; члчцѣ 105.
чрьта: чрьтѣ n. s. 52. 108.
чьто: чесо 53. 109.
шьдѣ: шьдь, шьль, шьствие 27.
ю (слово) 20—21.
ıа (слово) 18.
ıамь: ѣмы 1 pl. 56; ѣдеи n. s. m. part. praes. 64.
ѧ (слово) 12. 20. 22.
ѧти: -есе 3 pl. aor., -есь 1 s. aor., ѣхомь 1 pl. aor. 58, ѣть 3 s. aor. 56.
ѫ (слово) 22. 23.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА.

Ассем. Ass. = Асеманово Јеванђеље, в. Črnčić „Assemanovo izborno Evangjelje“ 1818.

Дијал. ист. јуж. Срб. = А. Белић „Дијалекти источне и јужне Србије“ 1905.

Болоњ., Бол. = Болоњски Псалтир, — в. Jagić „Psalterium Bononiense...“ 1907.

Wiedem. = Wiedemann „Beiträge zur altbulgarischen Conjugation“ 1886.

Vondrák, Alkirchensl. Gr.^{2} = Vondrák Altkirchenslavische Grammatik. 2. издање 1912.

Вукан. = Вуканово Јеванђеље, — в. С. М. Куљбакинъ „Замѣтки и т. д.“ у ИОРЯЗСЛ. 1898. кн. 4, 1140—1172.

Гал. = Галицко Јев., — в. арх. Амфилохій „Четвероевангеліе Галичское 1144 г.“... 1884.

Гршков. = Гршковићев апостол, в. Jagić. Glagolitica II. Gršković ev odlomak glagolskog apostola 1893 (Starine XXVI).

Добр. = Добром. = Добромирово Јеванђеље, — в. Jagić „Evangelium Dobromiri... Sitzungsber. d. Wiener Akad. CXLV, 1899.

Добрејш. = Добрејшево Јеванђеље, — в. Цоневъ „Български старини“ I 1906.

Добрил. = Добрилово Јев., — в. Соболевскій „Очерки по исторіи русскаго языка“. 1884 г.

Зам. о яз. и правоп. Вук. Ев. = мој чланак о Вукановом Јеванђељу (в. под *Вукан.*)

Зогр. = Зографско Јев., — в. издање Јагића „Зографское Евангеліе“ 1879 г.

Изв. = ИОРЯЗСЛ. = Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ.

Ильинскій „Македонскій листокъ“ = издање Ильинског 1906 г. (Памятники старославянского языка I вып. 5.).

Јур. = в. арх. Амфилохій „Описаніе Юрьевскаго Ев. 1118—1128“ Москва 1877.

Карп. = Карпинско Јеванђеље XIII—XIV в.

Клоц., Gl. Cloz. = Клочев Зб., Vondrák „Glagolita Clozův“ 1893.

Кульбакинъ „Др.-ц.-сл.-яз.“^{3} = Древне-церковно-словянскій языкъ, изд. 3е 1917.

Мар. = Маријино Јев., в. издање Јагићево 1883 г.

Мст. = Мстислављево Јев., в. Карскій: Русскій Филологическій Вѣстникъ 1895 г. N 4.

Ник. = Никољско Јеванђеље, — в. издање Даничића 1864 г.

Остром. = Остромирово Јеванђеље.

Охритск., Охр. = Охритски апостол, — в. Кульбакинъ „Охридская рукопись апостола конца XII вѣка" 1908 г.

Парем. = Григоровичев Паремејник, — в. Брандтъ „Григоровичевъ Паремейникъ" 1900—1901.

Погод. Пс., Погод. = Погодинов Псалтир, в. његов текст у Јагићевом издању Болоњског Псалтира.

Prace Baud. = „Prace linguistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay"... 1921 (Kraków).

Разсужд. = Щепкинъ „Разсужденіе о языкѣ Саввиной книги" 1899.

Решетар Der štok. Dial. = Rešetar „Der štokavische Dialekt" 1907. г.

Сав. = Савино Јеванђеље, в. „Разсужд."

Син. Пс. = Синајски Псалтир, в. издање Северјанова „Синайская Псалтырь"... 1922. г.

Син. Евх. = Euchologium Sinaiticum, в. Гејтлер „Euchologium, glagolski spomenik manastira Sinai brda" 1882.

Слепч. = Слепчански апостол, в. Ильинскій „Слѣпченскій апостолъ XII в." 1912 г.

Срећк. = Срећковићево Јеванђеље, — в. Starine XXIX, 1898.

Суп. = Супр. = Супрасалски кодекс, в. Северјанов „Супрасльская рукопись" 1904.

Трн. = Трновско Јев., — в. Starine XX, XXI.

Унд. = Одломци Ундољског, в. Карскій „Листки Ундольскаго"... 1904.

Хв. = Хвал. = Хвалов рукопис (в. Starine III—IV).

Хил. = Хилендарски одломци, в. Кульбакинъ „Хиландарскіе листки"... 1898.

Христ. = Христ. ап., — в. Kalužniacki „Actus epistolaeque apostolorum palaeslovenice. Ad fidem Codicis Christinopolitani saeculo XIIo scripti". Windobonae, MDCCCXCVI.

Цоневъ Ист. бълг. ез. = Б. Цоневъ „История на българский езикъ" I, 1919.

Шишатов. = Шишатовачки апостол, — в. Miklosich „Apostolus e codice monasterii Šišatovac", 1853.

1. (212δ_{10})

2. (121δ_{8})

3. (163a_{12})

4. (353a_{11})

5. (177a_{8})

6. (197a_{10})

7. (350a_{4})

8. (161δ_{21})

9. (193δ_{2})

10. 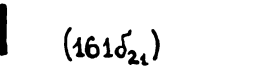 (Багон.)

11. (392a_{10})

12. (313δ_{22})

13. (337a_{19})

14. (324δ_{4})

15. (253a_{20})

16. (294δ_{3}, 285a_{3})

17. (275δ_{22})

18. (265δ_{21-22})

19. (5a_{2}, 139a_{19})

20. (285a_{6})

21. 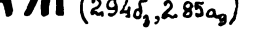

(2a_{15}, 3a_{11}, 18δ_{8}, 28δ_{21}, 49a_{7}, 290δ_{18}, 302δ_{3}, 346a_{19})

22. (Еь Гильфердинга №6)

23. (143$\delta_{13,15}$)

24. (339δ_{22}, 342δ_{5}, 345δ_{21}, 349a_{2}, 358a_{10})

25. (152a_{18}, 358δ_{1})

26. (145δ_{13}, 323δ_{3})

27. (192a_{3})

28. (158a_{15}, 57a_{1})

29. (46a_{3})

30. (90a_{6}, 151a_{17})

(30δ_{6}, 55δ_{7})

(9δ_{12}, 175a_{3})

(295δ_{7})

(192δ_{6})

(29a_{18})

(5a_{17})

(24a_{20})

(175a_{5})

(151a_{20})

(148δ_{7})

 (2a_{2})

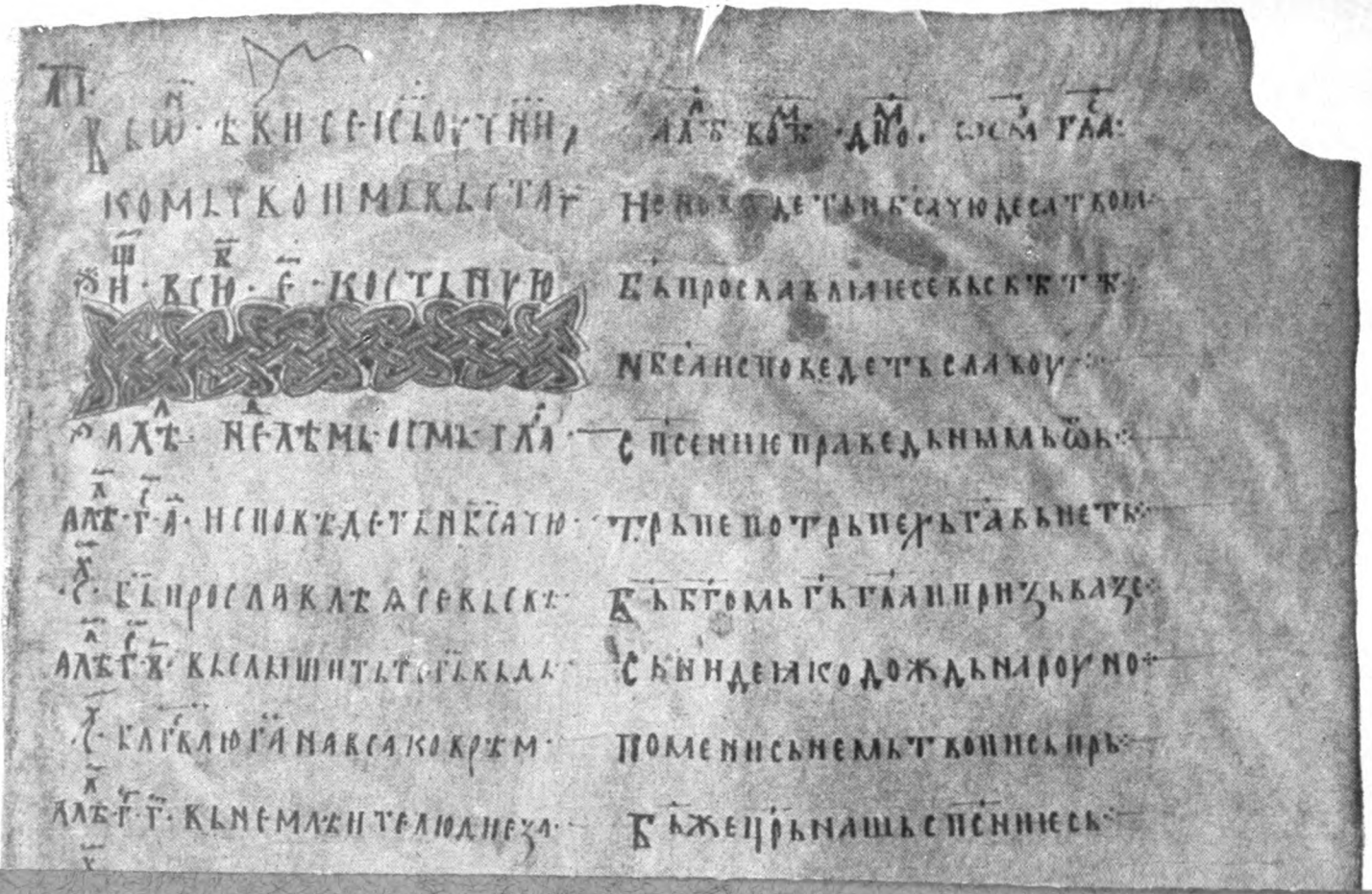

XIX. (5). — — Књига трећа, са 24 географске и геолошке карте и фотографије изван текста, и са 71 профилом и скицом у тексту. — Б. 1911. 4°, VIII, 689—1272. Цена 24 дин.
Уз ово дело као засебни прилози иду два атласа: 1. Геолошки Атлас Македоније и Старе Србије и 2. Језера Македоније, Старе Србије и Епира. Цена по 20 динара.
XXVIII. (6). — Петар Т. Јанковић, Историја развитка Нишавске долине. Морфолошка студија. — Б. 1909, 8°, IV, са скицама и картом. Цена 4 дин.
XXXI. (7). — Коста Стојановић, Основи теорије економских вредности. — Б. 1910, 8°, IV, 193. Цена 4 динара.
XXXIV. (8). — Д-р Мих. Петровић, Елементи математичке феноменологије. — Б. 1911, 8°, 774. Цена 12 дин.
XXXIX. (9). — П. С. Павловић, Мекушци из Србије. I. Сувоземни пужеви. — Б. 1912, 8°, 140 (са две таблице и једном зоографском картом). Цена 4 динара.
XLIII. (10). — Notice sur les travaux scientifiques de M. Michel Petrovich (1894—1921) Paris, 1922, 8°, IX, 152. Цена 20 дин.
XLVII. (11). Милутин Миланковић, Реформа Јулијанског Календара. — Б. 1923, 8°, 12. Цена 5 дин.
LI. (12). — Вас. Денченко, Котрљање без клизања гироскопске лопте по сфери. — Б. 1924. 8°, 94. Цена 10 дин.

Књига:

4. Науке философске и филолошке.

III. (1). — Стојан Новаковић, Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима. Легенда о Владимиру и Косари. — Б. 1893, 8°, VIII, 299. Цена 6 дин.
VI. (2). — Др. Владан Ђорђевић, Грчка и српска просвета. — 1896, 8°, IV, 275. Цена 5 динара.
*XIII. (3). Никола С. Петровић, Оглед француске библиографије о Србима и Хрватима (1544—1900). — Б. 1900, 8°, XVI, 314. Цена 4 дин.
XV. (4). — Љуб. Стојановић, Каталог рукописа и старих штампаних књига збирке Српске Краљевске Академије. — Б. 8°, IV, 267. Цена 4 дин.
*XX. (5). — Др. Јован Скерлић, Јаков Игњатовић, књижевна студија. — Б. 1904, 8°, V, 220. Цена 4 динара.
XXIII. (6). — Павле Поповић, Приповетка о девојци без руке, студија из српске и југословенске књижевности. — Б. 1905, 8°, 123. Цена 4 дин.
*XXIX. (7). — Јован Скерлић, Омладина и њена књижевност (1848—1871), изучавање о националном и књижевном романтизму код Срба. — Б. 1906, 8°, 557. Цена 15 дин.
XXIX. (8). — Јован Скерлић, Српска Књижевност у XVIII. веку. — Б. 1909, 8°, XIII, 481. Цена 12 динара.
XXX. (9). — Јован Н. Томић, Историја у народним песмама о Марку Краљевићу I. Песме о Муси Кесецији и Ђему Брђанину. — Б. 1909, 8°, V, 208. Цена 4 динара.
XXXVII. (10). — Стојан Новаковић, Законски споменици српских држава средњега века. — Б. 1912, 8°, XLII, 912. Цена 20 дин.
XLII. (11). — А. Белић, Акценатске студије књ. I. — Б. 1914, 8°, VIII, 210. Цена 4 динара.
XLVI. (12). — Тихомир Остојић, Захарија Орфелин: живот и рад му. — Б. 1923, 8°, 224. Цена 15 динара.
LII. (13). — Др. Ст. М. Куљбакин, Палеографска и језичка испитивања о Мирослављевом Јеванђељу. — Ср. Карловци, 1925., 8°, VIII и 120. Цена 20 дин.

Књига:

Науке друштвене и историјске.

VII. (1). — Иларион Руварац. Одломци о грофу Ђорђу Бранковићу и Арсенију Црнојевићу, с три излета о таковзваној великој сеоби српског народа. — Б. 1895, 8°, VIII, 154. Цена 4 дин.
VIII. (2). — М. Ђ. Милићевић, Манастир Каленић, задужбина деспота Стевана Лазаревића (1405—1426). — Б. 1897, 8°, XVI, (са сликом). Цена 2 динара.

X. (3). — Димитрије Руварац. Автобиографија протосинђела Кирила Цвјетковића и његово страдање за православље. — Б. 1898, 8°, VI. 265. Цена 3 динара.

XI. (4). — Др. Љујо Кнез Војновић. Дубровник и Османско царство. Књига прва (1365—1482). — Б. 1898, 8°. 288. Цена 3 динара.

*XII. (5). — Др. Драгиша Мијушковић. Ото Дубислав плем. Пирх, Путовање по Србији у години 1829. — Б. 1898, 8°, X, 247 (са сликом). Цена 3 динара.

*XXI. (6). — Драг. М. Павловић, Србија и српски покрет у јужној Угарској. — Б. 1904. 8°, XVI, 180. Цена 4 дин.

XXV. (7). Јован Н. Томић, Црна Гора за Морејског рата (1684—1699). — Б. 1907, 3°, V, 374. Цена 6 дин.

XXVII. (8). — Јован Н. Томић, Град Клис у 1546. години. — Б. 1908, 8°, IX, 298. Цена 4 дин.

XXXII. (9). — Драг. М. Павловић, Србија за време последњег аустријско-турског рата (1788—1791. год.) — Б. 1910, 8°, XIII, 391. Цена 8 дин.

XXXIII. (10). — Др. Јов. Радонић, Гроф Ђорђе Бранковић и његово време. — Б. 1911, 8°. XI, 776 (са 8 таблица). Цена 12 дин.

XXXV. (11). — Др. Владан Ђорђевић, Црна Гора и Аустрија у XVIII. веку. — Б. 1911, 8°, 179. Цена 6 динара.

*XXXVI. (12). — Слободан Јовановић, Уставобранитељи и њихова влада (1838—1858). — Б. 1912, 8°, XII, 285. Цена 8 дин.

XXXVIII. (13). — Ст. Станојевић, Борба за самосталност католичке цркве у Немањићској држави. — Б. 1912, 8°, XI, 178. Цена 4 дин.

XL. (14). — Драг. М. Павловић, Покрет у Босни и у Албанији противу реформа Махмуда II. — Б. 1913, 8°, VIII, 107. Цена 2 дин.

XLI. (15). — Др. Владан Ђорђевић, Црна Гора и Русија (1784—1814). — Б. 1914, 8°, 362. Цена 6 дин.

XLIV. (16). — Др. Владан Ђорђевић, Србија и Грчка (1891—1893). — Б. 1923, 8°, 300. Цена 20 динара.

XLV. (17). — Владимир Ћоровић, Лука Вукаловић. — Б. 1923. 8°, 162. Цена 12 динара.

XLVIII. (18). — Дубровачка Нумизматика, I (хисторички дио). Написао проф. Милан Решетар. Срем. Карловци, 1924, 8°, XVI и 734. Цена 80 дин.

XLIX. (19). — Др. Владан Ђорђевић, Црна Гора и Аустрија (1814—1894). — Б. 1924. 8°, 528. Цена 50 дин.

L. (20). — La propriété Scientifique. Éditions spéciales Livre L. Belgrade, 1924, 8°, Prix 5 din.

X. МУЗИКАЛИЈЕ.

Српско црквено карловачко појање. Забележио и хармонизирао за мешовити хор Корнелије Станковић од г. 1855 до 1863. Свеска прва. Блажене 1—8 гласа. — 1922, 4°, II, 72. Цена 20 динара.

XI.

Љуб. Стојановић, Вук Стеф. Караџић, његов рад на српском језику и правопису (из Гласа IV). — Б. 1899, 8°, 67. Цена 1 дин.

ИЗДАЊЕ БАТАЛАКИНА ФОНДА.

Историја Српског Устанка од Лазара Арсенијевића-Баталаке. Део први. — Б. 1898, 8°, стр. X, 484. Цена 6 дин.

— — — Део други. — Б. 1899, 8°, стр. 485—1022. Цена 6 дин.

ИЗДАЊЕ СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

Гласник С. У. Друштва, књ. 33—57, 59—73, 75. Цена књизи 4 дин.
Гласник С. У. Друштва друго одељење, књ. 4—6, 9—15. Цена књизи 2 дин.